

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

- 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια
(3. Abhidhamma Piṭaka - Aṭṭhakathā)
- 9. Σχόλια για τις συνθηκοκρατημένες σχέσεις-1
(9. Paṭṭhānappakaraṇa-aṭṭhakathā (paṭhamo bhāgo))
- Απαρίθμηση των συνθηκών (Paccayuddeso)

PaliVerse

9. Σχόλια για τις συνθηκοκρατημένες σχέσεις-1

1. Kusalattikavaṇṇanā

1. Paṭiccavāraṇṇanā

1. Paccayānulomaṃ

Vibhaṅgavāro

53. Idāni yā etā paṇṇattivāre kusalattikaṃ nissāya hetupaccayādivasena ekūnapaññāsaṃ ādiṃ katvā nayamattaṃ dassentena aparimāṇā pucchā dassitā. Tattha kusalākusalādīnaṃ sahuppattiyā abhāvato yā pucchā “kusalaṃ dhammaṃ paṭicca akusalo dhammo uppajjati hetupaccayā”ti evaṃ vissajjanaṃ na labhanti. Tā pahāya yā vissajjanaṃ labhanti, tāyeva vissajjetuṃ ayaṃ kusalaṃ dhammaṃ paṭicca kusalo dhammo uppajjati hetupaccayātiadinā nayena paṭiccavārassa niddesavāro āraddho.

Tattha siyā - sace imā hetupaccayādivasena ekūnapaññāsaṃ pucchā sabbaso vissajjanaṃ na labhanti, atha kasmā dassitā? Nanu yā labhanti, tāyeva dassetabbāti? Āma, dassetabbā siyuṃ. Tathā dassiyamānā pana sabbesu tikadukapaṭṭhānādīsu ekekasmīṃ tike, duke, dukatike, tikaduke, tikatike, dukaduke ca saṅkhepaṃ akatvā dassetabbāyeva bhavēyyuṃ. Kasmā? Yasmā yā kusalattike labhanti, na tāyeva vedanāttikādīsu. Dhammānulomapaccanīye ca tikapaṭṭhāne vitakkattikapītittikānaṃ vissajjane sabbāpetā vissajjanaṃ labhanti, tasmā ukkaṭṭhaparicchena ekekasmīṃ tike yattakāhi pucchāhi bhavitabbaṃ sabbā kusalattike dassitā. Evaṃ dassitāsu hi yā tattha vissajjanaṃ na labhanti, tā pahāya yā labhanti, tā vuccamānā sakkā sukhena vijānitunti sukhena vijānanatthaṃ sabbāpi kusalattike dassitā. Yā panettha vissajjanaṃ na labhanti, tā pahāya yā labhanti, tāyeva vissajjitāti veditabbā.

Tattha kusalaṃ dhammaṃ paṭiccāti catubhūmakakusaladhammesu vedanākkhandhādibhedaṃ ekaṃ dhammaṃ paṭicca paṭigantvā sahuppattisaṅkhātena sadisabhāvena patvā, tena saddhiṃ ekato uppattibhāvaṃ upagantvāti attho. Kusalo dhammoti catubhūmakakusaladhammesuyeva saññākkhandhādibhedo eko dhammo. Uppajjatīti uppādato yāva nirodhagamanā uddhaṃ pajjati, nibbattatīti attho. Attānaṃ labhati, uppādādayo tayopi khaṇe pāpuṇātīti vuttaṃ hoti. Hetupaccayāti kusalahetunā hetupaccayabhāvaṃ sādhetena.

Evaṃ “uppajjeyyā”ti pucchāya “uppajjatī”ti vissajjanaṃ vatvā idāni yaṃ dhammaṃ paṭicca yo dhammo uppajjati, taṃ dhammaṃ khandhavasena dassetuṃ kusalaṃ ekaṃ khandhantiādimāha. Tattha ekanti vedanādīsu catūsu yaṃkiñci ekaṃ. Tayo khandhāti yo yo paccayabhāvena gahito, taṃ taṃ ṭhapetvā avasesā tayo khandhā. Tayo khandheti vedanādīsu yo eko khandho uppajjatīti gahito, taṃ ṭhapetvā sese tayo. Dve khandheti vedanāsaññādukādīsu chasu dukesu yekeci dve khandhe paṭicca. Dve khandhāti ye ye paccayabhāvena gahitā, te te ṭhapetvā avasesā dve khandhā kusalahetunā hetupaccayabhāvaṃ sādhetena uppajjantīti attho.

Yasmā pana eko khandho ekasseva dvinnamyeva vā, dve vā pana ekasseva paccayo nāma natthi, tasmā “ekaṃ khandhaṃ paṭicca eko khandho, ekaṃ khandhaṃ paṭicca dve khandhā, dve khandhe paṭicca eko khandho”ti na vuttaṃ. Kusalaṃ dhammaṃ paṭicca abyākato dhammo uppajjatītiādīsupi vuttanayeneva attho veditabbo. Cittasamuṭṭhānaṃ rūpanti idaṃ paṭiccattassa sahaajātatthattā yaṃ kusaleṇa sahaajātañceva hetupaccayañca labhati, taṃ dassetuṃ vuttaṃ. Paratopi evarūpesu ṭhānesu ayameva nayo.

Vipākābyākataṃ kiriyaḃbyākatanti ettha hetupaccayābhāvato ahetukaṃ, rūpeṇa saddhiṃ anuppattito āruppavipākāñca na gahetabbaṃ. Paṭisandhikkhaṇeti kaṭattārūpasāṅkhātassa abyākataṃ paṭicca uppattidassanattamaṃ vuttaṃ. Vipākābyākatanti tasmīṃ khaṇe vijjamānābyākatavasena vuttaṃ. Khandhe paṭicca vatthu, vatthuṃ paṭicca khandhāti idaṃ kaṭattārūpaggaḥaṇeṇa vatthumhi gahitepi vatthuṃ paṭicca khandhānaṃ uppattidassanattamaṃ vuttaṃ.

Ekaṃ mahābhūtiādi rūpābyākataṃ paṭicca rūpābyākataṃ uppattidassanattamaṃ vuttaṃ. Ekaṃ khandhantiādīsu vuttanayeneva panettha atthayojanā veditabbā. Evaṃ rūpābyākataṃ bhūte paṭicca bhūtānaṃ uppattiṃ vatvā idāni bhūte paṭicca upādārūpānaṃ uppattiṃ dassetuṃ mahābhūte paṭicca cittasamuṭṭhānantiādi vuttaṃ. Evaṃ sante upādārūpanti ettakameva vattabbaṃ, itaradvayaṃ kasmā vuttanti? Mahābhūtepi paṭicca uppattidassanattamaṃ. Yañhi heṭṭhā “cittasamuṭṭhānañca rūpaṃ kaṭattā ca rūpa”nti dassitaṃ, taṃ na kevalaṃ khandheyaṇa ca paṭicca uppajjati, mahābhūtepi pana paṭicca uppajjatīti dassanattamaṃ vuttanti veditabbaṃ. Tattha cittasamuṭṭhānaṃ pavatteyaṇa, kaṭattārūpaṃ paṭisandhiyampi. Upādārūpanti tasseeva ubhayassa visesanaṃ.

Kusale khandhe ca mahābhūte ca paṭiccāti ettha cittasamuṭṭhānāva mahābhūtā gahitā. Cittasamuṭṭhānaṃ rūpanti ettha pana bhūtarūpampi upādārūpampi gahitaṃ. “Ekaṃ mahābhūtaṃ paṭicca tayo mahābhūtā”tiādīnaṃ nayeṇa hi bhūtarūpampi khandhe ca mahābhūte ca paṭicca uppajjati. Mahābhūte paṭicca upādārūpanti vuttanayeṇa upādārūpampi. Akusalañca abyākatañcāti pañhāvissajjanesupi eseṇa nayo. Evaṃ hetupaccaye nava pucchā vissajjitā. Etāyeṇa hi ettha labbhanti, sesā cattālīsa moghapucchāti na vissajjitā. Iminā upāyeṇa ārammaṇapaccayādīsupi pucchāvissajjanānaṃ attho veditabbo. Tattha tattha pana vicāretabbayuttakameva vicārayissāma.

54. Ārammaṇapaccaye tāva rūpassa ārammaṇapaccayavasena anuppattito tāsu navasu rūpamissakā pahāya tissova pucchā vissajjitā. Teneva ca kāraṇeṇa “vatthuṃ paṭicca khandhā”ti vatvā “khandhe paṭicca vatthū”ti na vuttaṃ. Na hi taṃ ārammaṇapaccayeṇa uppajjati.

55. Adhipatipaccaye vipākābyākatanti lokuttarameva sandhāya vuttaṃ. Tenevettha “paṭisandhikkhaṇe”ti na gahitaṃ. Sesamaṃ hetupaccayasadisameva.

56. Anantarasamantaresupi rūpaṃ na labbhatīti ārammaṇapaccaye viya tissova pucchā.

57. Sahaajātapaccaye paṭisandhikkhaṇeti pañcavokāre paṭisandhivasena vuttaṃ. Heṭṭhā pana paccayavibhaṇe “okkantikkhaṇe”ti āgataṃ tampi iminā saddhiṃ atthato ekaṃ, byañjanamattameva hettha nānanti. Apica “tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotī”ti vacanato okkantīti pañcavokārapaṭisandhiyāvetamaṃ

nāmaṃ. Paṭisandhīti sabbabhavasādhāraṇaṃ. Idha pana “kaṭattā ca rūpa”ntiādivacanato pañcavokārapaṭisandhiyeva adhippetā. Sā hi rūpassapi arūpassapi paccayabhāvañceva paccayuppannabhāvañca saṅgaṇhāti, tasmā paripuṇṇavissajjanā hotīti gahitā. Bāhiraṃ ekaṃ mahābhūtaṃ anindriyabaddhesu pathavīpāsāṇādīsu mahābhūtaṃ sandhāya vuttaṃ. Paccayavibhaṅgavārasmiñhi cattāro mahābhūtaṃ ajjhattikañca bāhirañca ekato katvā gahitaṃ. Saṅkhepadesanā hi sā. Ayaṃ pana vitthāradesanā, tasmā sabbāṃ vibhajitvā dassento “bāhiraṃ ekaṃ mahābhūta”ntiādimāha. Asaññasattānaṃ ekaṃ mahābhūtaṃ paṭiccāti dvisantatisamuṭṭhānabhūtavasena vuttaṃ. Mahābhūte paṭicca kaṭattārūpanti idaṃ pana kammaṃsamuṭṭhānavaseneva vuttaṃ. Upādārūpanti utusamuṭṭhānavaseneva.

58. Aññaṃaṇṇapaccaye khandhe paṭicca vatthu, vatthuṃ paṭicca khandhāti catunnampi khandhānaṃ ekato vatthunā aññaṃaṇṇapaccayatāṃ dassetuṃ vuttaṃ.

59. Nissayapaccaye yasmā paṭiccattho nāma sahaṇātatho, tasmā yā heṭṭhā paccayavibhaṅgavāre cakkhāyatanādīnaṃ nissayapaccayatā dassitā, na sā gahitā. Cakkhāyatanādīni hi purejātāni hutvā paccayā honti, idha sahaṇātameva labbhati. Teneva vuttaṃ - “nissayapaccayo sahaṇātapaccayasadiso”ti.

60. Upanissayapaccaye rūpassa upanissayapaccayābhāvā tīṇeva vissajjanāni labbhanti, tena vuttaṃ “ārammaṇapaccayasadisa”nti. Tattha kiñcāpi na sabbe kusalākusalābyākata ārammaṇūpanissayaṃ labhanti, ye pana labhanti, tesāṃ vasenetaṃ vuttanti veditabbaṃ.

61. Purejātapaccaye vatthuṃ purejātapaccayāti vatthuṃ paṭicca vatthunā purejātapaccayatāṃ sādhetena uppajjantīti attho. Vipākābyākataṃ ekaṃ khandhanti ettha yaṃ vipākābyākatassa vatthu okkantikkhaṇe sahaṇātapaccayo hoti, taṃ purejātapaccayabhājanīyattā idha na gahetabbaṃ. Yepi kusalādayo āruppe purejātapaccayaṃ na labhanti, tepi purejātapaccayabhājanīyatoyeva idha na gahetabbā. Ārammaṇaṃ pana niyamato purejātapaccayabhāvaṃ na labhati. Rūpāyatanādīni hi cakkhuviññāṇādīnaṃyeva purejātapaccayatāṃ sādheti, manoviññāṇadhātuyā atītānāgatāni ārammaṇaṃ hontiyeva. Tasmā idha na gahitaṃ. Khandhavasena hi ayaṃ desanā, na viññāṇadhātuvasena. “Vipākābyākataṃ ekaṃ khandha”nti desanāya ca sabbāpi viññāṇadhātuyo gahitā, na cakkhuviññāṇadhātuādayo evāti.

Pacchājāto kusalākusalānaṃ paccayo na hoti, abyākatassapi upatthambhakova na janako, tasmā “uppajjati pacchājātapaccayā”ti evaṃ vattabbo ekadhammopi natthīti pacchājātapaccayavasena vissajjanaṃ na kataṃ.

62. Āsevanapaccaye kāmaṃ sabbā kiriyā āsevanapaccayaṃ na labhanti, labbhamānavasena pana “kiriyābyākata”nti vuttaṃ. Tasmā javanakiriyāvettha gahitāti veditabbā.

63. Kammapaccaye kusalākusalesu ekakkhaṇiko kammapaccayo veditabbo, tathā kiriyābyākate. Vipākābyākate pana nānākkhaṇikopi, tathā paṭisandhikkhaṇe mahābhūtaṃ. Cittasamuṭṭhānānaṃ pana ekakkhaṇiko. Kaṭattārūpaṃ nānākkhaṇikova tathā asaññasattārūpaṃ. Kaṭattārūpaṃ panettha jīvitindriyaṃ. Sesāṃ na ekantato kammaṃsamuṭṭhānattā upādārūpanti vuttaṃ. Evaṃ santepi idha kammaṃsamuṭṭhānameva adhippetāṃ.

64. Vipākapaccaye kusalākusalaṃ kiriyañca na labbhatīti abyākatavaseneva vissajjanaṃ kataṃ. Cittasamuṭṭhānanti vipākacittasamuṭṭhānameva. Kaṭattārūpanti yathālābhavasena indriyarūpañca vatthurūpañca. Upādārūpanti tadavasesaṃ tasmiṃ samaye vijjamānaṃ upādārūpaṃ.

65. Āhārapaccaye sabbesampi kusalādīnaṃ khandhānaṃ cittasamuṭṭhānarūpassa ca arūpāhāravasena uppatti veditabbā, tathā paṭisandhikkhaṇe mahābhūtānaṃ. Cittasamuṭṭhānanti bhavaṅgādicittasamuṭṭhānaṃ. Āhārasamuṭṭhānanti kabalīkārāhārasamuṭṭhānaṃ. Cittasamuṭṭhānanti kusalākusalacittasamuṭṭhānameva. Paccayavibhaṅgavāre āhārapaṭipāṭiyā paṭhamam kabalīkāro āhāro dassito, idha pana kusalaṃ dhammanti pucchāvasena paṭhamam arūpāhārā dassitāti veditabbā.

66. Indriyapaccaye paccayavibhaṅge indriyapaṭipāṭiyā paṭhamam cakkhundriyādīni dassitāni, idha pana kusalādipucchāvasena paṭhamam arūpindriyānaṃ paccayatā dassitā. Tattha kusalādīsu yathālābhavasena arūpindriyā gahetabbā. Asaññasattānaṃ bhūtarūpesupi jīvitindriyanti.

67. Jhānamaggapaccayesu hetupaccayasadisameva vissajjanaṃ, tenevettha “hetupaccayasadisa”nti vuttaṃ.

68. Sampayuttapaccaye vissajjanaṃ ārammaṇapaccayagatikaṃ, tenevettha “ārammaṇapaccayasadisa”nti vuttaṃ.

69. Vippayuttapaccaye vatthum vippayuttapaccayāti vatthum paṭicca vippayuttapaccayā, vatthunā vippayuttapaccayatam sādhentena uppajjantīti attho. Khandhe vippayuttapaccayāti khandhe paṭicca vippayuttapaccayā, khandhehi vippayuttapaccayatam sādhentehi uppajjatīti attho. Khandhā vatthum vippayuttapaccayāti vatthum paṭicca khandhā vippayuttapaccayā. Vatthunā vippayuttapaccayatam sādhentena uppajjantīti attho. Cittasamuṭṭhānarūpaṃ khandhe vippayuttapaccayāti khandhe paṭicca vippayuttapaccayā cittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ khandhehi vippayuttapaccayatam sādhentehi uppajjatīti attho. Sesavissajjanesupi vatthum vippayuttapaccayātiādīsupi vuttanayenevattho veditabbo. Vipākābyācate cettha vatthuggahaṇena cakkhādīni saṅgahitabbāni. Ekaṃ mahābhūtiādī rūpābyākatassa paccayabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Cittasamuṭṭhānanti abyākatacittasamuṭṭhānampi kusalākusalacittasamuṭṭhānampi.

70. Atthipaccaye sabbaṃ sahaajātapaccayagatikaṃ. Tenevettha “sahajātapaccayasadisa”nti vuttaṃ.

71-72. Natthivigatā ārammaṇapaccayagatikā, avigataṃ sahaajātagatikaṃ. Tenevettha “ārammaṇapaccayasadisam, sahaajātapaccayasadisa”nti vuttaṃ. Ime tevīsati paccayāti saṅkhipitvā dassitānaṃ vasenetaṃ vuttaṃ. Vitthāretabbāti yā pucchā vissajjanaṃ labhanti, tāsam vasena vitthāretabbā. Ayaṃ hetupaccayaṃ ādiṃ katvā ekamūlake paccayānulome paṭiccavārassa kusallattikavissajjane atthavaṇṇanā.

Saṅkhyāvāro

73. Idāni ye ettha hetupaccayādīsu ekekasmim paccaye vissajjanavārā laddhā, te gaṇanavasena dassetuṃ hetuyā navātiādī āraddhaṃ. Tattha hetuyā navāti hetupaccaye nava pucchāvissajjanavārā honti. Seyyathidaṃ - kusaleṇa kusalaṃ,

kusalena abyākatam, kusalena kusalābyākatam; akusalena akusalam, akusalena abyākatam, akusalena kusalābyākatam, abyākatena abyākatam, kusalābyākatena abyākatam, akusalābyākatena abyākatanti.

Ārammaṇe tīṇīti kusalena kusalam, akusalena akusalam, abyākatena abyākatam. Adhipatīyā navāti hetuyā vuttasadisāva. Dvādasasu hi paccayesu nava navāti vuttam. Sabbesupi pucchāvissajjanāni hetupaccayasadisāneva. Vibhaṅge pana atthi viseso. Dasasu paccayesu tīṇi tīṇīti vuttam. Sabbesupi pucchāvissajjanāni ārammaṇasadisāneva. Vibhaṅge pana atthi viseso. Aññamaññapaccayasmiñhi abyākatapadassa vissajjane rūpampi labbhati, tathā purejātapaccaye. Āsevanapaccaye vipākāni ceva vīthicittāni ca na labbhanti. Vipāke ekanti abyākatameva. Evamettha saṅkhepato nava tīṇi ekanti, tivīdhova vāraparicchedo. Vitthārato dvādasa navakā, dasa tikā, ekaṃ ekakanti sabbesupi tevīsatīyā paccayesu ekūnacattālīsādhikaṃ vārasatam hoti, ekūnacattālīsādhikañca pucchāsataṃ. Ekūnacattālīsādhikaṃ pucchāvissajjanasatantipi tasseva nāmaṃ.

74. Evaṃ hetupaccayādi ke ekamūlake gaṇanam dassetvā ito paresu dumūlakādīsu vitthāradesanaṃ saṅkhipitvā ekamūlake dassitāya desanāya labbhamānagaṇanaññeva ādāya vāraparicchedaṃ dassetuṃ dumūlake tāva hetupaccayā ārammaṇe tīṇītiādimāha. Tatridaṃ lakkhaṇaṃ - bahugaṇanopi paccayo abahugaṇanena saddhiṃ yutto tena samānagaṇanova hoti. Tena vuttam “hetupaccayā ārammaṇe tīṇī”ti. Hetuārammaṇaduke ārammaṇe vuttāni tīṇeva vissajjanāni labbhantīti attho. Samānagaṇano pana samānagaṇanena saddhiṃ yutto aparihīnagaṇanova hoti. Tena vuttam “hetupaccayā adhipatīyā navā”ti. Hetādhipatiduke naveva vissajjanāni labbhantīti attho. Vipāke ekanti hetuvipākaduke vipāke vuttam ekameva vissajjanaṃ labbhatīti evaṃ tāva dumūlake vāraparicchedo veditabbo.

75. Timūlakādīsopi idameva lakkhaṇaṃ. Tenevāha - hetupaccayā ārammaṇapaccayā adhipatīyā tīṇīti. Hetārammaṇādhipatī tike ārammaṇe vuttāni tīṇeva vissajjanāni labbhantīti attho. Evaṃ sabbattha nayo netabbo.

76-79. Dvādasamūlake pana vipākapaccayo na labbhati, tasmā āsevanapaccayā kamme tīṇīti vatvā vipākaṃ aparāmasitvā āhāre tīṇīti vuttam. Terasamūlakādīsopi eseva nayo. Te pana saṅkhipitvā tevīsatimūlakovettha dassito. So duvidho hoti - sāsevano vā savipāko vā. Tattha paṭhamam sāsevano dassito, so tīṇeva vissajjanāni labhati. Tena vuttam “āsevanapaccayā avigate tīṇī”ti. Savipāko pana āsevanaṃ na labhati, tasmā taṃ pahāya vipākavasena gaṇanāya dassanatthaṃ anantarāyeva “hetupaccayā...pe... vipākapaccayā āhāre eka”nti ekaṃ nayaṃ dassetvā pacchā tevīsatimūlakova dassito. Etesu pana dvīsu tevīsatimūlakesu kiñcāpi ekasmiṃ vipākapaccayo natthi, ekasmiṃ āsevanapaccayo, pacchājātapaccayo pana ubhayatthāpi. Ruḷhīsaddena panete tevīsatimūlakātveva veditabbā. Tesu sāsevane āsevanassa vasena sabbattha tīṇeva vissajjanāni, savipāke vipākapaccayassa vasena ekamevāti ayaṃ hetupaccayaṃ ādim katvā ekamūlakādīsu gaṇanā.

Yaṃ panetaṃ hetumūlakānantaraṃ “ārammaṇe tīṇītena sabbattha tīṇeva pañhā”ti vuttam, taṃ ārammaṇapaccayaṃ ādim katvā ekamūlakepi dumūlakādīsopi sabbattha ārammaṇapade ceva ārammaṇena saddhiṃ sesapaccayayojanāsu ca yattha navahi bhavitabbaṃ, tattha tayova pañhā hontīti dassanatthaṃ vuttam. Vipākapade pana

vipākapadena saddhiṃ sesapaccayayojanāsu ca ekova pañho hotīti. Iti yaṃ heṭṭhā avocumha “bahugaṇanopi paccayo abahugaṇanena saddhiṃ yutto tena samānagaṇano hotī”ti, taṃ suvuttameva.

80-85. Idāni ye ārammaṇādīnaṃ paccayānaṃ vasena ekamūlakādayo dassetabbā, tesu ekamūlako tāva hetuekamūlakeneva sadisoti ekasmimpi paccaye na dassito. Ārammaṇapaccayavasena pana dumūlake gaṇanaṃ dassetuṃ ārammaṇapaccayā hetuyā tīṇi, adhipatīyā tīṇi...pe... avigate tīṇīti vuttaṃ. Ettha ca “ārammaṇapaccayā adhipatīyā tīṇi...pe... avigate tīṇī”ti vattabbe ye hetupaccayādayo paccayā bahugaṇanā, tesam ūnataragaṇanehi ca samānagaṇanehi ca saddhiṃ saṃsandane yā gaṇanā labbhati, taṃ dassetuṃ ārammaṇapaccayassa purimabhāge t̥hitampi hetupaccayaṃ pacchimabhāgeva t̥hapetvā “ārammaṇapaccayā hetuyā tīṇī”ti vuttaṃ. Tenetaṃ āvi karoti - ārammaṇapaccayo yena yena bahutaragaṇanena vā samānagaṇanena vā paccayena saddhiṃ dukatikādibhedam gacchati, sabbattha tīṇeva pañhāvissajjanāni veditabbāni. Vipākapaccayena pana saddhiṃ saṃsandane ekameva labbhati, taṃ vipākapaccayādikāya gaṇanāya āvi bhavissatīti idha na dassitaṃ. Yā cesā dumūlake gaṇanā dassitā, timūlakādīsipi esāva gaṇanāti ārammaṇapaccayavasena timūlakādayo na vitthāritā.

Idāni adhipatipaccayādivasena dumūlakādīsu gaṇanaṃ dassetuṃ adhipatipaccayā hetuyā navātiādi vuttaṃ. Tatthāpi vuttanayeneva paccayasanniveso veditabbo. Yathā ca adhipatipaccayā hetuyā nava, evaṃ sesesupi hetunā samānagaṇanāsu naveva. Iti yo yo paccayo ādimhi tiṭṭhati, tena tena saddhiṃ samānagaṇanānaṃ saṃsandane ādimhi t̥hitassa vasena gaṇanā hoti. Tena pana saddhiṃ ūnataragaṇanānaṃ saṃsandane ūnataragaṇanānaṃyeva vasena gaṇanā hotīti veditabbo. Yathā ca ārammaṇapaccayavasena evaṃ adhipatipaccayavasenāpi tato paresaṃ anantarādīnaṃ vasenāpi timūlakādayo na vitthāritā. Tasmā dumūlake dassitagaṇanāvaseneva sabbattha sādhetabbā. Teneva vuttaṃ “ekekam paccayaṃ mūlakam kātuna sajjhāyamaggena gaṇetabbā”ti.

Paccayānulomavaṇṇanā.

Paṭiccavāro

Paccayapaccanīyavaṇṇanā

86-87. Paccayapaccanīyaṃ pana yasmā kusalapade na labbhati kusalahammassa hetupaccayena vinā anuppattito, tasmā akusalam dhammaṃ paṭiccātiādi āraddham. Tattha nahetupaccayāti hetupaccayapaṭikkhepo hetupaccayaṃ vinā aññaṇa paccayena uppajjatīti attho. Vicikicchāsahagato uddhaccasahagato mohoti ayañhi sampayuttadhammānañceva cittasamuṭṭhānarūpassa ca sayam hetupaccayo hoti, aññaṇa pana sampayuttahetuno abhāvā na hetupaccayā uppajjatīti t̥hapetvā hetupaccayaṃ sesehi attano anurūpapaccayehi uppajjati. Iminā nayena sabbapaccayapaṭikkhepesu attho veditabbo. Ahetukam vipākābyākatanti idam rūpasamuṭṭhāpakavaseneva veditabbaṃ. Aññaṇesupi evarūpesu eseva nayo.

88. Naadhipatipaccaye kāmam adhipatipi attanā saddhiṃ dutiyassa adhipatino abhāvā naadhipatipaccayaṃ labhati, yathā pana vicikicchuddhaccasahagato moho ahetuko, na tathā adhipatayo eva nirādhipati. Chandādīsu pana aññataram adhipatiṃ

akatvā kusalādīnaṃ uppattikāle sabbepi kusalādayo nirādhipatino. Tasmā moḥaṃ viya visuṃ adhipatimattameva anuddharitvā sabbasaṅgāhikavasena esā “ekaṃ khandhaṃ paṭicca tayo khandhā”tiādikā desanā katāti veditabbā.

89. Nānantaranasamanantaresu nārammaṇe viya rūpameva paccayuppannaṃ. Tena vuttaṃ “nārammaṇapaccayasadisā”nti. Sahajātapaccayo parihīno. Yathā cesa, tathā nissayaatthiavigatapaccayāpi. Kiṃ kāraṇa? Etehi vinā kassaci anuppattito. Sahajātanissayaatthiavigatapaccayepi hi paccakkhāya ekopi rūpārūpadhammo nuppajjati, tasmā te parihīnā.

90. Naaññaṃaṇṇapaccayavibhaṅge paṭisandhikkhaṇe vipākābyākate khandhe paṭicca kaṭattārūpanti hadayavatthuvajjaṃ veditabbaṃ.

91. Naupanissayapaccayavibhaṅge rūpameva paccayuppannaṃ, tañhi upanissayaṃ na labhati. Arūpaṃ pana kiñcāpi ārammaṇūpanissayapakatūpanissaye na labheyya, anantarūpanissayamuttakaṃ pana natthi. Tena vuttaṃ “nārammaṇapaccayasadisā”nti.

92. Napurejāte cittasamuṭṭhānarūpanti pañcavokāravasena vuttaṃ.

93. Napacchājātapaccayāti ettha saḥajātapurejātapaccayā saṅgahaṃ gacchanti. Tasmā saḥajātapaccayasadisā ettha pāḷi, sā naadhipatipaccaye vitthāritāti idha saṅkhittā. Nāsevanapaccaye kusalākusalā paṭhamajavanavasena veditabbā, tathā kiriyābyākataṃ. Pāḷi pana idhāpi naadhipatipaccaye vitthāritavasena veditabbā. Tenevāha - “napacchājātapaccayampi nāsevanapaccayampi nādhipatipaccayasadisā”nti.

94-97. Nakammaṇapaccaye vipākacetanā nānākkhaṇikakammaṇapaccayaṃ labhatīti na gahitā. Nāhārapaccaye ekaccaṃ rūpameva paccayuppannaṃ, tathā naindriyapaccaye.

98. Najhānapaccaye pañcaviññāṇadhammā ceva ekaccañca rūpaṃ paccayuppannaṃ. Pañcaviññāṇasmiñhi vedanā ca cittekaggatā ca dubbalattā upanijjhānalakkhaṇaṃ na pāpuṇantīti jhānapaccaye na gahitā.

99-102. Namaggapaccaye ahetukavipākakiriyañceva ekaccañca rūpaṃ paccayuppannaṃ. Nasampayuttanonatthinovigatesu rūpameva paccayuppannaṃ. Tena vuttaṃ “nārammaṇapaccayasadisā”nti.

103. Nahetuyā dveti ekamūlakagaṇanāya yathāpāḷimeva niyyāti.

104. Dumūlake nahetupaccayā nārammaṇe ekanti ettha kiñcāpi bahugaṇanena saddhiṃ ūnataragaṇanassa saṃsandane ūnataragaṇanavasena nahetuyā viya dvīhi bhavitabbaṃ. Nārammaṇavasena pana arūpadhammānaṃ parihīnattā abyākataṃ paṭicca rūpābyākatassa uppattiṃ sandhāya “eka”nti vuttaṃ. Sabbesu ekakesupi eseṇa nayo. Dveti vuttaṭṭhāne pana nahetuyā laddhavasena vāradvayaṃ veditabbaṃ.

105-106. Timūlakādīsu pana sabbesu nārammaṇapaccayassa aparihīnattā ekameva vissajjananti ayaṃ paccanīye nahetupaccayaṃ ādiṃ katvā ekamūlakādīsu gaṇanā.

107-130. Nārammaṇapaccayādayo pana ekamūlake tāva purimena sadisattā idhāpi na dassitāyeva. Nārammaṇapaccayavasena dumūlake nārammaṇapaccayā, nahetuyā ekanti nahetudumūlake vuttameva. Nādhīpatiyā pañcāti nārammaṇapaccaye laddhavasena veditabbāti evaṃ sabbasaṃsandanesu ūnataragaṇanasseva paccayassa vasena gaṇanā veditabbā. Yattha yattha ca nārammaṇapaccayo pavisati, tattha tattha rūpameva paccayuppannaṃ.

Nānantaranasamanantaranaaññaṃaṇaupanissayanāhāranaindriyanasampayuttan onatthinovigatapaccayānaṃ pavitṭhaṭṭhānēpi eseva nayo.

Nāhāranaindriyanajhānamaggaṇapaccayā sabbattha sadisavissajjanā.

Nasahajātādicatukkaṃ idhāpi parihīnamevāti idamettha lakkhaṇaṃ. Iminā pana lakkhaṇena sabbesu dumūlakādīsu “ayaṃ paccayo mūlaṃ, ayamettha dumūlako, ayaṃ timūlako, ayaṃ sabbamūlako”ti sallakkhetvā ūnataragaṇanassa paccayassa vasena gaṇanā veditabbāti.

Paccayapaccanīyavaṇṇanā.

Paccayānulomapaccanīyavaṇṇanā

131-189. Idāni anulomapaccanīye gaṇanaṃ dassetuṃ hetupaccayā nārammaṇe pañcātiādi āraddhaṃ. Tattha hetādhīpatimaggapaccayesu anulomato ṭhitesu sahaajātādayo cattāro sabbatṭhānikapaccayā, āhārindriyajhānamaggaṇapaccayā cattāroti ime aṭṭha paccanīyato na labbhanti. Hetupaccayādivasena hi uppajjamāno dhammo ime aṭṭha paccaye alabhanto nāma natthi.

Ārammaṇaanantarāsamanantaraupanissayasampayuttanattvivigatapaccayesu pana anulomato ṭhitesu arūpaṭṭhānikā paccanīkato na labbhanti. Na hi ārammaṇapaccayādīhi uppajjamānā anantarāsamanantarapaccayādayo na labbhanti. Sahajātaaññaṃaṇanissayakammāhārindriyaatthivigatapaccayesu pana anulomato ṭhitesu cattāro sabbatṭhānikāyeva, paccanīkato na labbhanti. Etesaṇhi paccayānaṃ vasena uppajjamāno sabbatṭhānike alabhanto nāma natthi. Pacchājātapaccayassa anulomato ṭhānaṃ nāma natthi. Evaṃ sesesu anulomato ṭhitesu ye ca labbhanti, ye ca na labbhanti, te sallakkhetvā sabbesupī dumūlakādīsu nāyesu tesāṃ tesāṃ paccayānaṃ saṃsandane ūnataragaṇanānaṃyeva vasena gaṇanā veditabbāti.

Paccayānulomapaccanīyavaṇṇanā.

Paccayapaccanīyānulomavaṇṇanā

190. Idāni paccanīyānulome gaṇanaṃ dassetuṃ nahetupaccayā ārammaṇe dvetiādi āraddhaṃ. Tattha hetumhi paccanīkato ṭhite ṭhapetvā adhipatiṃ avasesā anulomato labbhanti. Pacchājāto pana anulomato sabbattheva na labbhati, ye nava paccayā “arūpānaññevā”ti vuttā, tesu purejātañca āsevanañca ṭhapetvā avasesesu sattasu paccanīkato ṭhitesu sesā arūpaṭṭhānikā anulomato na labbhanti. Yo hi ārammaṇādīhi nuppajjati, na so anantarādayo labhati. Paṭisandhivipāko pana purejātato, sabbavipāko ca saddhiṃ kiriyamanodhātuyā āsevanato anuppajjamānopi anantarādayo labhati, tasmā “purejātañca āsevanañca ṭhapetvā”ti vuttaṃ.

Purejātapacchājātaāsevanavipākavippayuttesu paccanīkato ṭhitesu ekaṃ ṭhapetvā avasesā anulomato labbhanti. Kammaṇapaccaye paccanīkato ṭhite ṭhapetvā vipākapaṇapaccayaṃ avasesā anulomato labbhanti. Āhārindriyesu paccanīkato ṭhitesu ṭhapetvā sabbatṭhānike ceva aññaṃaṇakammāhārindriyapaccaye ca avasesā

anulomato na labbhanti, itare yujjamānakavasena labbhanti. Jhānapaccaye paccanīkato t̥hite. Hetādhīpatiāsevanamaggapaccayā anulomato na labbhanti. Maggapaccaye paccanīkato t̥hite hetādhīpatipaccayā anulomato na labbhanti. Vip̥payuttapaccaye paccanīkato t̥hite purejātapaccayaṃ t̥hapetvā avasesā anulomato labbhanti. Evaṃ tesu tesu paccayesu paccanīkato t̥hitesu ye ye anulomato na labbhanti, te te ñatvā tesam tesam paccayānaṃ saṃsandane ūnataragaṇanānaṃ vasena gaṇanā veditabbā.

191-195. Dumūlakādīsu ca nāyesu yaṃ yaṃ paccayaṃ ādiṃ katvā ye ye dukādayo dassitā, te te labbhamānālabbhamānapaccayavasena yathā yathā dassitā, tathā tathā sādhuḥkaṃ sallakkhetabbā. Tattha yaṃ nahetuvāsena dumūlakādayo nāye dassentena nahetupaccayā nārammaṇapaccayā...pe... nāsevanapaccayāti vatvā “yāva āsevanā sabbaṃ sadisa”nti vuttaṃ. Tassa, “naaññaṃaññaṃpaccayā sahaḥjāte eka”ntiādīhi sadisatā veditabbā. Yaṃ pana “nakamme gaṇite pañca gaṇhātī”ti sīhaḥabhāsāya likhitaṃ, tassattho - nahetupaccayaṃ ādiṃ katvā nakammapaccayāti evaṃ nakammapaccayena ghaḥḥite sahaḥjāte ekanti evaṃ dassitā pañceva paccayā anulomato labbhanti, na aññeti. Evaṃ aññesupi evarūpesu t̥hānesu byañjanaṃ anādiyitvā adhippetatthoyeva gaḥetabbo. Evarūpañhi byañjanaṃ attano saññānibandhanatthaṃ porāṇehi sakasakabhāsāya likhitaṃ.

Apica imasmiṃ paccanīyānulome paccayuppannadhammesupi atthi dhammo kammapaccayaṃ labhati, na indriyapaccayaṃ. So asaññesu ceva pañcavokāre pavatte ca rūpajīvitindriyavasena veditabbo. Atthi dhammo maggapaccayaṃ labhati, nahetupaccayaṃ. So vicikicchuddhaccasahaḥjātamohavasena veditabbo. Atthi dhammo jhānapaccayaṃ labhati, namaggapaccayaṃ. So manodhātuahetukamanoviññādhātuvāsena veditabbo. Yattha kaḥattārūpāni nānākkhaṇikakammavaseneva kammapaccayaṃ labhanti, tattha rūpadhammā hetādhīpativipākindriyajhānamaggapaccaye na labhanti, sabbaḥt̥hānikā paccanīyā na honti. Ahetuke adhipatipaccayo natthīti imesampi pakiṇṇakānaṃ vasenettha gaṇanavāro asammohato veditabbo.

Tatrāyaṃ nayo - nahetupaccayā ārammaṇe dveti ettha tāva ahetukamoho ceva ahetukavipākakiriya ca paccayuppannaṃ, tasmā akusalenākusalaṃ, abyākatena abyākataṃ sandhāyettha dveti vuttaṃ. Sesesupi eseḥva nayo. Āsevane pana vipākaṃ na labbhati, tathā kiriyamanodhātu. Tasmā kiriyāhetumanoviññādhātuvāsenettha abyākatena abyākataṃ veditabbaṃ. Vipāke ekanti abyākatena abyākatameva. Magge ekanti akusalena akusalameva.

196-197. Nārammaṇamūlake hetuyā pañcāti rūpameva sandhāya vuttaṃ. Tañhi kusalaṃ akusalaṃ abyākataṃ kusalābyākataṃ akusalābyākatañcāti pañca koḥḥhāse paḥicca uppajjati. Sabbapañcakesu eseḥva nayo. Aññamaññe ekanti bhūtarūpāni ceva vatthuñca sandhāya vuttaṃ. Tāni hi nārammaṇapaccayā aññamaññapaccayā uppajjanti. Timūlakepi eseḥva nayo.

198-202. Nādhīpatimūlake hetuyā navāti anulome hetumhi vuttāneva. Tīṇītiādīniḥpi heḥḥḥhā anulome vuttasadisāneva. Timūlake dveti heḥḥḥhā nahetupaccayā ārammaṇe vuttasadisāneva.

203-233. Napurejātamūlake hetuyā sattāti heḥḥḥhā “āruppe kusalaṃ ekaṃ khandhaṃ paḥicca”tiādīnā nayena purejāte dassitāneva. Sabbasattakesu eseḥva nayo. Nakammamūlake hetuyā tīṇītiādīsu cetanāva paccayuppannā. Tasmā kusalaṃ

akusalaṃ abyākatañca paṭicca uppattiṃ sandhāya tīṇi vuttaṃ. Iminā nayena “ekaṃ dve tīṇi pañca satta navā”ti āgataṭṭhānesu gaṇanā veditabbā. “Cattāri cha aṭṭhā”ti imā pana tisso gaṇanā natthevāti.

Paccayapaccanīyānulomavaṇṇanā.

Niṭṭhitā ca paṭiccavāressa atthavaṇṇanā.

2. Sahajātavāraṇṇanā

234-242. Sahajātavāre kusalaṃ dhammaṃ sahajātoti kusalaṃ dhammaṃ paṭicca tena sahajāto hutvāti attho. Sesamettha paṭiccavāre vuttanayeneva veditabbam. Avasāne panassa “paṭiccattaṃ nāma sahajātattaṃ, sahajātattaṃ nāma paṭiccatta”nti idaṃ ubhinnampi etesaṃ vārānaṃ atthato ninnānākaraṇabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Atthato hi ete dvepi ninnānākaraṇā. Evaṃ santēpi aññamaññassa atthaniyamanatthaṃ vuttā. “Cakkhuñca paṭicca rūpe cā”tiādīsu hi asahajātampi paṭicca uppajjati vuccati. Sahajātampi ca upādārūpaṃ bhūtarūpassa paccayo na hoti. Iti paṭiccavārena sahajātapaccayabhāvaṃ, sahajātavārena ca paṭiccāti vuttassa sahajātabhāvaṃ niyametum ubhopete vuttā. Apica tathā bujjanakānaṃ ajjhāsavayasena desanāvilāsena niruttiṭṭhisambhidāppabhedajānanavasena cāpi ete ubhopi vuttāti.

Sahajātavāraṇṇanā niṭṭhitā.

3. Paccayavāraṇṇanā

243. Paccayavāre kusalaṃ dhammaṃ paccayāti kusalahamme patiṭṭhito hutvā kusalaṃ dhammaṃ nissayaṭṭhena paccayaṃ katvāti attho. Kusalaṃ ekaṃ khandhaṃ paccayāti kusalaṃ ekaṃ khandhaṃ nissayapaccayaṃ katvā tayo khandhā uppajjanti hetupaccayāti vuttaṃ hoti. Imināvupāyena sabbapadesu attho veditabbo. Vatthum paccayā vipākābyākatā kiriyābyākatā khandhāti idaṃ pañcavokāre pavattivasena vuttaṃ. Pañcavokāre pavattiyañhi khandhānaṃ purejātaṃ vatthu nissayapaccayo hoti. Paṭiccaṭṭhassa pana sahajātaṭṭhattā paṭiccavāre esa nayo na labbhatīti paṭisandhiyaṃ sahajātameva vatthum sandhāya “vatthum paṭicca khandhā”ti vuttaṃ. Kusalaṃ ekaṃ khandhañca vatthuñca paccayā tayo khandhātiādīsupi imināva nayena attho veditabbo.

Abyākataṃ dhammaṃ paccayā kusalo ca abyākato cāti kusalābyākatānaṃ hetupaccayavasena ekato uppattiṃ sandhāya vuttaṃ. Kusaluppattikkhaṇasmiñhi vatthum nissāya kusalā khandhā, cittasamuṭṭhāne ca mahābhūte nissāya cittasamuṭṭhānaṃ upādārūpaṃ hetupaccayavasena ekato uppajjati. Iti paccayabhūtaṃ abyākatassa nānattepi paccayuppannānaṃ hetupaccayavasena ekato uppattiṃ sandhāyetaṃ vuttanti veditabbam. Aññesupi evarūpesu ṭhānesu eseṃ nayo. Evaṃ imasmiṃ hetupaccaye sahajātañca purejātañca nissayaṭṭhena paccayaṃ katvā sattarasa pañhā vissajjitā. Tattha khandhā ceva bhūtā ca sahajātavasena, vatthu sahajātapurejātavasena gahitaṃ. Paṭiccavāre pana sahajātavasena paccayo labbhati, tasmā tattha naveva pañhā vissajjitā. Ye panete ettha sattarasa pañhā vissajjitā, tesu ekādiṃ ekāvasāne vissajjane kusalādīsu ekapaccayato eko paccayuppanno. Ekādiṃ ekāvasāne ekapaccayato nānāpaccayuppanno. Dukādiṃ ekāvasāne nānāpaccayato nānāpaccayuppanno.

248-252. Ārammaṇapaccayādīsupi imināvupāyena pañhāvissajjanappabhedo veditabbo. Yaṃ panetaṃ ārammaṇapaccaye vatthuṃ paccayā khandhāti vuttaṃ, taṃ paṭisandhikkhaṇe vipākakkhandheya sandhāya vuttaṃ. Cakkhuviññānādīni abyākataṃ nissāya ārammaṇapaccayena uppajjantānaṃ pabhedadassanattaṃ vuttāni. Puna vatthuṃ paccayāti pavatte vipākakiriyābyākatānaṃ uppattidassanattaṃ vuttaṃ. Sesam purimanayeneva veditabbaṃ. Evaṃ imasmiṃ ārammaṇapaccaye sahaajātañca purejātañca paccayaṃ katvā satta pañhā vissajjitā. Tattha khandhā sahaajātavasena, vatthu sahaajātapurejātavasena, cakkhāyatanādīni purejātavaseneva gahitāni. Paṭiccavāre pana sahaajātavaseneva paccayo labbhati. Tasmā tattha tayova pañhā vissajjitā.

253-254. Adhipatipaccaye vipākābyākataṃ lokuttameva veditabbaṃ. Anantarasamanantarā rūpābhāvena ārammaṇasadisā. Parato āsevananattavigatesupi ese va nayo.

255. Sahaajātapaccaye kaṭattārūpaṃ upādārūpanti upādārūpasāṅkhātaṃ kaṭattārūpaṃ. Idaṃ asaṅṅasattānaññeva rūpaṃ sandhāya vuttaṃ. Cakkhāyatanādīni pañcavokāravasena vuttāni.

256-257. Aññamaññapaccaye ca yathā ārammaṇapaccayā evanti vissajjanasamataṃ sandhāya vuttaṃ. Paccayuppannesu pana nānattaṃ atthi.

258. Upanissayapaccaye ārammaṇapaccayasadisanti rūpābhāvatopi vissajjanasamatāyapi vuttaṃ.

259-260. Vatthuṃ purejātapaccayātiādīnaṃ paṭiccavāre vuttanayenevattho gahetabbo.

261-266. Kammapaccaye tīṇīti kusalaṃ paccayā kusalo abyākato kusalābyākato cāti evaṃ tīṇi veditabbāni. Akusalepi ese va nayo.

267-268. Vippayuttapaccaye khandhe vippayuttapaccayāti khandhe nissāya vippayuttapaccayā uppajjantīti attho. Khandhā vatthuṃ vippayuttapaccayāti khandhā vatthuṃ nissāya vippayuttapaccayā uppajjantīti attho. Sesam heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

269-276. Idāni yathāladdhāni vissajjanāni gaṇanavasena dassetuṃ hetuyā sattarasātiādimāha. Tattha hetuyā sattarasāti kusaleṇa kusalaṃ, kusaleṇa abyākataṃ, kusaleṇa kusalābyākatanti evaṃ kusalavasena ekādikāni ekāvasānāni dve, dukāvasānaṃ ekanti tīṇi vuttāni honti, tathā akusalavasena. Abyākatena abyākataṃ, teneva kusalaṃ, akusalaṃ, kusalābyākataṃ akusalābyākatañca; kusalābyākathehi kusalaṃ, abyākataṃ, kusalābyākataṃ; akusalābyākathehi akusalaṃ, abyākataṃ, akusalābyākatanti evaṃ sattarasa veditabbāni.

Ārammaṇe sattāti kusaleṇa kusalaṃ; akusaleṇa akusalaṃ, abyākatena abyākataṃ, kusalaṃ, akusalaṃ; kusalābyākatena kusalaṃ; akusalābyākatena akusalanti evaṃ satta.

Vipāke ekanti abyākatena abyākatameva. Evamettha sattarasa, satta, ekanti tayo vāraparicchedā honti. Tesu dvādasa sattarasakā, dasa sattakā, ekaṃ ekakanti te sabbe sādhu kaṃ sallakkhetvā parato dukatikādivasena paccayasam sandane ūnataragaṇanassa vasena gaṇanā veditabbā. Sakkā hi imāya gaṇanāya

dukamūlādīsu vāraparicchede jānitunti puna “kusalaṃ dhammaṃ paccayā kusalo dhammo”ti anāmasitvā gaṇanavaseneva vāraparicchedaṃ dassetuṃ hetupaccayā ārammaṇe sattātiādi āraddhaṃ.

Tattha kusalaṃ dhammaṃ paccayā kusalo dhammo uppajjati hetupaccayā ārammaṇapaccayā. Kusalaṃ ekaṃ khandhaṃ paccayā tayo khandhāti iminā nayena ārammaṇe laddhavissajjanāni vitthāretabbāni. Ayaṃ tāva anulome nayo.

277-285. Paccanīye pana kusalaṃ na labbhatīti akusalaṃ dhammaṃ paccayāti akusalameva ādiṃ katvā vissajjanaṃ āraddhaṃ. Taṃ yathāpāḷimeva niyyāti. Yañhettha vattabbaṃ siyā, taṃ paṭiccavārassa paccanīye vuttameva.

286-287. Yaṃ panetaṃ paccanīye laddhavissajjanaparicchedaṃ gaṇanato dassetuṃ nahetuyā cattārītiādi vuttaṃ, tattha cattāri, sattarasa, satta, pañca, tīṇi, ekanti cha paricchedā. Tesāṃ vasena dukatikādīsu paccayasamsandane gaṇanā veditabbā. Yo hi paccayo sattarasa vissajjanāni labhati, tena saddhiṃ sadisāsamsandane sattarasa, ūnatarasamsandane sesā chapi paricchedā labbhanti. Evaṃ sesesupi adhikaparicchedaṃ tṭhapetvā samasamā ūnatarā ca labbhantīti.

Ettha ca adhikatarā na labbhantīti ayamettha niyamo. Samasamā pana ūnatarā ca atthā virodhe sati labbhanti. Tenettha “nahetupaccayā nārammaṇe eka”ntiādi vuttaṃ. Ettha hi nahetuyā catunnaṃ, nārammaṇe pañcannaṃ āgatattā nahetuvaseṇa cattārīti vattabbaṃ siyā, nārammaṇeṇa saddhiṃ ghaṭitattā pana ārammaṇadhammo virujjhatīti akusalaṃ dhammaṃ paccayā akusalo dhammo, abyākataṃ dhammaṃ paccayā akusalo, akusalañca abyākatañca dhammaṃ paccayā akusaloti tīṇi vissajjanāni parihīnāni. Abyākataṃ dhammaṃ paccayā abyākatoti rūpavasena ekameva vuttaṃ. Evaṃ sabbattha viruddhāviruddhaṃ ñatvā labbhamānaparicchedo veditabbo. Apicettha idaṃ nayamattadassanaṃ. Nādhīpatiyā cattārīti nahetuyā laddhāneva. Sesacatukkesupi eseṇa nayo.

Nānantare ekanti ahetukacittasamuṭṭhānassa ceva sesarūpassa ca vasena abyākatena abyākataṃ. Evaṃ sabbesu ekakesu yujjamānakarūpaṃ jānitabbaṃ. Napurejāte dveti idhāpi nahetuvaseṇa cattārīti vattabbaṃ siyā, napurejāteṇa saddhiṃ ghaṭitattā pana abyākataṃ dhammaṃ paccayā akusalo, akusalañca abyākatañca dhammaṃ paccayā akusaloti vatthupurejātavasena dve vissajjanāni parihīnāni. Āruppe pana ahetukamohassa ahetukakiriyassa ca vasena dve vuttāni. Navippayutte dveti āruppe ahetukākusalakiriyavasena dve. Nonatthi novigatesu ekanti sabbassa rūpassa vasena abyākatena abyākataṃ datṭhabbaṃ. Tikādīsu apubbaṃ natthi.

288. Nārammaṇamūlake pana naadhīpatiyā pañcāti nārammaṇe laddhāneva. Nakamme ekanti ettha cittasamuṭṭhānañca kaṭattārūpañca aggahetvā sesarūpavasena abyākatena abyākataṃ veditabbaṃ.

289-296. Nādhīpatimūlake napurejāte sattāti napurejāte laddhāneva. Napacchājāte sattarasāti imānīpi tattha laddhāni sattaraseva. Nānantaranasamanantaranaaññamaññanaupanissayanasampayuttanonatthinovigata mūlakāni nārammaṇamūlakasadisāneva. Imināva nayamattadassanena sabbattha āgatānāgataṃ labbhamānālabbhamānañca veditabbanti.

Paccanīyavaṇṇanā niṭṭhitā.

297-328. Imināyeva pana lakkhaṇena anulomaṃ purato katvā anulomapaccanīye paccanīyaṃ purato katvā paccanīyānulome ca gaṇanaparicchedo āgatānāgataṃ labbhamānālabbhamānañca veditabbanti.

Paccayavāraṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nissayavāraṇṇanā

329-337. Nissayavāre kusalaṃ dhammaṃ nissāyāti kusalaṃ dhammaṃ patiṭṭhaṭṭhena nissayaṃ katvāti attho. Sesamettha paccayavāre vuttanayeneva veditabbaṃ. Avasāne panassa “paccayattaṃ nāma nissayattaṃ, nissayattaṃ nāma paccayatta”nti idaṃ ubhinnaṃpi etesaṃ vārānaṃ atthato ninnānākaraṇabhāvadassanattaṃ vuttaṃ. Atthato hi etepi paṭiccasahajātā viya ninnānākaraṇā. Evaṃ santepi aññaṃaññaṃ atthaniyamanattaṃ vuttā. Avijjāpaccayā saṅkhārātiādīsu hi anissāya vattamānaṃ nānākkhaṇikampi “paccayā uppajjati”ti vuttaṃ. Aññaṃaññaṃ allīyitvā tṭhitaṭṭhādīsu ca ekaṃ ekassa nissayapaccayo na hoti, tathā upādārūpaṃ mahābhūtaṃ nissayapaccayo na hotiyeva. Iti paccayavārena nissayapaccayabhāvaṃ nissayavārena ca paccayāti vuttassa sahajātapurejātabhāvaṃ niyametum ubhopete vuttā. Apica tathā bujjanakānaṃ ajjhāsayavasena desanāvīlāsena niruttiṭṭhisambhidāpabhedajānanavasena cāpi ete ubhopi vuttāti.

Nissayavāraṇṇanā.

5. Saṃsaṭṭhavāraṇṇanā

338-346. Saṃsaṭṭhavāre kusalaṃ dhammaṃ saṃsaṭṭhoti kusalaṃ dhammaṃ ekuppādādilakkhaṇena sampayogaṭṭhena paccayaṃ katvāti attho. Kusalaṃ ekaṃ khandhaṃ saṃsaṭṭhoti kusalaṃ ekaṃ khandhaṃ sampayuttapaccayaṃ katvā tayo khandhā uppajjanti hetupaccayāti vuttaṃ hoti. Iminā upāyena sabbapadesu attho veditabbo. Imasmiṃ pana hetupaccaye arūpadhammasseva sampayogaṭṭhena paccayaṃ katvā tayo pañhā vissajjitā. Yathā ca hetupaccaye, tathā ārammaṇapaccayādīsupi, kevalaṃ vipākapaccaye ekameva vissajjanaṃ.

347-350. Idāni yathāladdhāni vissajjanāni gaṇanavasena dassetuṃ hetuyā tīṇītiādi vuttaṃ. Tattha sabbatikesu kusalena kusalaṃ, akusalena akusalaṃ, abyākatena abyākatanti ayameva niyamo. Ekake pana abyākatena abyākatameva labbhatīti evamettha bāvisatiyā paccayesu tīṇi, vipāke ekanti dve paricchedā. Pacchājāte anulomaṃ natthi. Tasmā tīṇi ekanti imesaññeva vasena dukatikādīsu paccayasamsandane yattha vipākapaccayo pavisati; tattha ekaṃ, sesesu tīṇīti evaṃ gaṇanā veditabbā. Sesamettha anulome uttānatthameva.

351-354. Paccanīye pana kusalaṃ na labbhatīti akusalameva ādiṃ katvā vissajjanaṃ kataṃ, taṃ uttānatthameva.

359. Yaṃ panettha paccanīye vissajjanaparicchedaṃ gaṇanato dassetuṃ nahetuyā dvetiādi vuttaṃ, tattha dve tīṇi ekanti tayo paricchedā. Tesāṃ vasena dukatikādīsu paccayasamsandane gaṇanā veditabbā. Idhāpi adhikataragaṇanānaṃ ūnataragaṇanena saddhiṃ saṃsandane ūnataragaṇanameva labbhati, samagaṇanena saddhiṃ samagaṇanaṃ. Yasmā cettha arūpadhammāyeva paccayuppannā, tasmā

nahetunādhīpatinapurejātanapaccāhājātanāsevananakammanavipākanajhānamagg
anavippayuttavasena daseva paccayā paccanīkato dassitā, sesā cuddasa na
labbhanti. Yepi labbhanti, tesupī vipāke paccayuppanne nakammanavipākā na
labbhanti.

360-368. Nahetupaccayā nādhīpatiyā dveti nahetuyā laddhaṃ dvayameva.
Sesadvayesupī eseṇa nayo. Nakamme ekanti ahetukakiriyacetanaṃ
paccayuppannaṃ katvā abyākatena abyākataṃ. Navipāke dveti
ahetukamohakiriyavasena dve. Najhāne ekanti ahetukapañcaviññāṇavasena
abyākatavissajjanaṃ veditabbaṃ. Namagge ekanti ahetukavipākakiriyavasena
abyākatavissajjanaṃ. Imināvupāyena sabbasaṃsandanesu attho veditabboti.

369-383. Anulomapaccanīye heṭṭhā vuttā nahetuādayo daseva paccanīyato
labbhanti, na sesā. Yepi labbhanti, tesu hetumhi anulomato tṭhite jhānamaggā
paccanīyato na labbhantīti sabbāṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbanti.

384-391. Paccanīyānulome nahetupaccayuppannesu ahetukamohova
jhānamaggapaccayaṃ labhati, sesā na labhanti. Najhānapaccaye
atṭhāhetukacittānīpi. Nakammapaccayā nahetupaccayā nādhīpatipaccayā
napurejātapaccayā ārammaṇe ekanti āruppe ahetukakiriyacetanāvasena abyākatena
abyākataṃ. Iminā upāyena yaṃ labbhati, yañca na labbhati, tassa vasena sabbattha
gaṇanā veditabbāti.

Saṃsaṭṭhavāraṇṇanā.

6. Sampayuttavāraṇṇanā

392-400. Sampayuttavāre kusalaṃ dhammaṃ sampayuttoti kusalaṃ dhammaṃ
sampayuttapaccayaṃ katvāti attho. Sesamettha saṃsaṭṭhavāre vuttanayeneva
veditabbaṃ. Avasāne panassa “saṃsaṭṭhattaṃ nāma sampayuttattaṃ,
sampayuttattaṃ nāma saṃsaṭṭhatta”nti idaṃ ubhinnaṃpi etesaṃ vārānaṃ atthato
ninnānākaraṇabhāvadassanattaṃ vuttaṃ. Atthato hi etepi paṭiccasahajātā viya
paccayanissayā viya ca ninnānākaraṇā. Evaṃ santepi aññaṃaññaṃ
atthaniyamanattaṃ vuttā. “Saṃsaṭṭhā yojitā hayā”tiādīsu hi asampayuttampi
saṃsaṭṭhanti vuccati. “Yā sā vīmaṃsā kosajjasahagatā kosajjasampayuttā”tiādīsu
asaṃsaṭṭhaṃ vokiṇṇampi sampayuttanti. Iti saṃsaṭṭhavārena ekuppādalakkhaṇassa
sampayuttassa saṃsaṭṭhabhāvaṃ sampayuttavārena ca saṃsaṭṭhassa
ekuppādādilakkhaṇassa sampayuttabhāvaṃ niyametuṃ ubhopete vuttā. Apica tathā
bujjhanakānaṃ ajjhāsayavasena desanāvīlāsena
niruttipaṭisambhidāpabhedajānanavasena cāpi ete ubhopi vuttāti.

Sampayuttavāraṇṇanā.

Etesu pana chasu vāresu atthi koci paccayo ekantaṃ anulomato na tiṭṭhati,
paccanīkatova tiṭṭhati; atthi ekantaṃ paccanīkato na tiṭṭhati, anulomatova tiṭṭhati;
atthi anekantaṃ anulomato ceva tiṭṭhati, paccanīkato cāti idaṃ pakiṇṇakaṃ
veditabbaṃ. Tattha paṭhamo pañho paccāhājātassa, dutiyo mahācatukkassa, tatiyo
yujjamānakānaṃ sesānaṃ vasena veditabboti.

7. Pañhāvāravibhaṅgavaṇṇanā

401-403. Pañhāvāre “siyā kusalo dhammo kusalassa dhammassa hetupaccayena paccayo”tiādinā kusalattike uddharitabbapucchānaṃ labbhamānavasena vissajjanaṃ dassetuṃ kusalo dhammo kusalassa dhammassa hetupaccayena paccayotiādi vuttaṃ. Kusalo ca nāmesa sayamaṃ uppajjanto ṭhapetvā pacchājātañca vipākāñca sesehi dvāvīsatiyā paccayehi uppajjati. Kusalassa paccayo honto ṭhapetvā purejātapacchājātavipākavippayutte sesehi vīsatiyā paccayehi paccayo hoti. Tasmā yehi paccayehi kusalo kusalassa paccayo hoti, te paccaye paṭipāṭiyā dassetuṃ hetupaccayenātiādi āraddhaṃ.

Tattha yā esā paccayavibhaṅgavāre viya “hetusampayuttakānaṃ dhammāna”nti akatvā “hetū sampayuttakānaṃ khandhāna”nti desanā katā, tassā eva karaṇe idaṃ payojanaṃ - tattha hi suññatṭhaṃ dīpetuṃ dhammānanti vuttaṃ. Idha paccayato uppajjamānā dhammā rāsito uppajjanti, na ekekatoti rāsaṭṭhaṃ dīpetuṃ khandhānanti vuttaṃ. Paṭiccavārādīsu vā khandhavasena paccayuppannadesanā āruḷhāti tenevānukkamena idhāpi āruḷhāti. Kasmā panetesu evaṃ āruḷhāti? Asaṅkarato vibhāgadassanatthaṃ. “Ekaṃ dhammaṃ paṭicca sesā dhammā”ti hi ādinā nayena vuccamāne asukadhammaṃ nāma nissāya asukadhammāti na sakkā asaṅkarato paccaye paccayuppanne ca jānituṃ, evaṃ sante uddesaniddesā nibbisesā siyumaṃ. Tasmā asaṅkarato vibhāgadassanatthaṃ evaṃ āruḷhāti veditabbā. Cittasamuṭṭhānānanti idaṃ yassa abyākatassa kusalo hetupaccayena paccayo hoti, tameva dassetuṃ vuttaṃ. Paccayavibhaṅge pana kusalādivasena vibhāgaṃ akatvā sāmāññato sabbesaṃ hetūnaṃ vasena uppannarūpadassanatthaṃ cittasamuṭṭhānānanti avatvā taṃsamuṭṭhānānanti vuttaṃ. Tasmā tattha abyākatahetusamuṭṭhānarūpaṃ, okkantikkhaṇe kaṭattārūpampi saṅghaṃ gataṃ. Iminā upāyena sesesupi evarūpesu vissajjanesu attho veditabbo.

404. Dānaṃ datvāti deyyadhammaṃ cajitvā. Yāya vā cetanāya so diyyati, sā cetanā dānaṃ. Datvāti taṃ cetanaṃ pariyodāpetvā visuddhaṃ katvā. Sīlaṃ samādiyitvāti pañcaṅgādivasena niccasīlaṃ gaṇhitvā. Iminā samādānaviratiyeve dassitā. Sampattaviratisamucchedaviratiyo pana loke sīlanti apākaṭattā na vuttā. Kiñcāpi na vuttā, ārammaṇapaccayā pana hontiyeva. Tattha samucchedavirati sekkhānaṃyeva kusalassa ārammaṇaṃ hoti, na itaresaṃ. Uposathakammaṃ katvāti “pāṇaṃ na hane, na cādinnaṃ mādiye”ti evaṃ vuttaṃ uposathadivasesu aṭṭhaṅgauposathakiriyaṃ katvā. Taṃ paccavekkhatīti taṃ kusalaṃ sekkhopi puthujjanopi paccavekkhati, arahāpi paccavekkhateva. Arahatopi hi pubbe kataṃ kusalaṃ kusameva, yena pana cittaṃ paccavekkhati, taṃ kiriyacittaṃ nāma hoti. Tasmā “etaṃ kusalo dhammo kusalassa dhammassā”ti imasmiṃ adhikāre na labbhati. Pubbe suciṇṇānīti “datvā samādiyitvā katvā”ti hi āsanne katāni vuttāni, imāni na āsanne katānīti veditabbāni. Dānādīhi vā sesāni kāmāvacarakusalāni dassetuṃ idaṃ vuttaṃ. Jhānā vuṭṭhahitvāti jhānā vuṭṭhahitvā. Ayameva vā pāḷi. Sekkhā gotrabhūti sotāpannaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi gotrabhūti paccavekkhati. Vodānanti idaṃ pana sakadāgāmianāgāmino sandhāya vuttaṃ. Tesañhi taṃ cittaṃ vodānaṃ nāma hoti. Sekkhāti sotāpannasakadāgāmianāgāmino. Maggā vuṭṭhahitvāti maggaphalabhavaṅgātikkamavasena attanā paṭiladdhā maggā vuṭṭhahitvā, suddhamaggaṭoyeva pana vuṭṭhāya paccavekkhaṇaṃ nāma natthi.

Kusalaṃ aniccatoti ettha vipassanūpagaṃ tebhūmakakusalameva veditabbaṃ, vipassanākusalaṃ pana kāmāvacarameva. Cetopariyaññenāti rūpāvacarakusalaṃ dasseti. Ākāśānañcāyatanantiādīhi arūpāvacarakusalārammaṇavasena

uppajjamānaṃ arūpāvacarakusalameva. Kusalā khandhā iddhividhaññāṇassātiādīhi puggalaṃ anāmasitvā dhammavasena dasseti. Tenevettha heṭṭhā gahitaṃ cetopariyaññaṃ puna vuttaṃ.

405. Assādetīti somanassasahagatalobhasampayuttacittehi anubhavati ceva rajjati ca. Abhinandatīti sappītikataṇhāvasena nandati haṭṭhapahaṭṭho hoti, diṭṭhābhinandanāya vā abhinandati. Rāgo uppajjatīti assādentassa rāgo uppajjati nāma. Idaṃ aṭṭhapi lobhasahagatāni gahetvā vuttaṃ. Diṭṭhi uppajjatīti abhinandantassa attā attaniyantiādivasena catūhipi cittehi sampayuttā diṭṭhi uppajjati. Asanniṭṭhānagatassa panettha vicikicchā uppajjati. Vikkhepagatassa uddhaccaṃ, akataṃ vata me kalyāṇanti vippaṭisārino domanassaṃ. Taṃ ārabbhāti tāni suciñṇāni ārammaṇaṃ katvāti attho. Bahuvacanassa hesa ekavacanādeso, jātivasena vā ekavacanamevetam.

406. Arahā maggā vuṭṭhahitvāti maggavīthiyaṃ phalānantarassa bhavaṅgassa atikkamavasena vuṭṭhahitvā. Paccavekkhaṇacittāni panassa kiriyābyākatāni. Evaṃ kiriyābyākatassa ārammaṇapaccayaṃ dassetvā puna vipākābyākatassa dassetuṃ sekkhā vātiādimāha. Kusale niruddheti vipassanājavanavīthiyā pacchinnāya. Vipākoti kāmāvacaravipāko. Tadārammaṇatāti tadārammaṇatāya, taṃ kusalassa javanassa ārammaṇabhūtaṃ vipassitakusalaṃ ārammaṇaṃ katvā uppajjatīti attho. Na kevalaṅca tadārammaṇavaseneva, paṭisandhibhavaṅgacutivasenāpi. Vipāko hi kammaṃ ārammaṇaṃ katvā gahitapaṭisandhikassa kusalārammaṇo hotiyeva, so pana dubbiññeyyattā idha na dassito.

Kusalaṃ assādetītiādī akusalajavanāvasāne kusalārammaṇavipākaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Viññāṇaṅcāyatanavipākassāti idaṃ dubbiññeyyampi samānaṃ mahaggatavipākassa tadārammaṇabhāvena anuppattito labbhamānakavasena vuttaṃ. Kiriyassāti arahattaṃ patvā asamāpannapubbe ākāsānaṅcāyatane paṭilomato vā ekantarikavasena vā samāpannakiriyāya. Cetopariyaññāṇassātiādīni parato āvajjanāya yojetabbāni. Yā etesaṃ āvajjanā, tassā kusalā khandhā ārammaṇapaccayena paccayoti ayañhettha attho.

407-409. Rāganti attano vā parassa vā rāgaṃ. Attano rāgavasena panettha vaṇṇanā pākaṭā hoti. Assādetītiādīni vuttatthāneva. Vicikicchādīsū pana tīsū assādetabbatāya abhāvena “assādeti”ti na vuttaṃ. Diṭṭhi panettha uppajjati, sā assādetīti padassa parihīnattā āgatapaṭipāṭiyā paṭhamam na vuttā. Vicikicchādīsuyeva taṃ taṃ sabhāgaṃ paṭhamam vatvā tassa tassa anantarā vuttā. Imesu ca pana rāgādīsū “kiṃ me pāpadhammā uppajjanti”ti akkhantivasena vā, “kataṃ pāpaṃ kataṃ luddha”nti vipaṭisārādivasena vā domanassuppatti veditabbā.

410. Cakkhuṃ aniccatoti vipassanānukkamena oḷārikāyatanāni vatthurūpañcāti ekādasa rūpāni pākaṭattā gahitāni. Puna rūpāyatanādīni cakkhuvīññāṇādīnaṃ ārammaṇattā gahitāni. Yasmā panesā viññāṇakāyavasena desanā, na dhātuvasena, tasmā manodhātu na gahitā. Evaṃ sabbattha gahitāgahitaṃ veditabbam.

411. Phalaṃ paccavekkhanti nibbānaṃ paccavekkhantīti paccavekkhaṇakusalassa ārammaṇadassanattaṃ vuttaṃ.

413-416. Ārammaṇādhipatiniddese sekkhaputhujjanānaṃ vasena catubhūmakakusalaṃ dassitaṃ, tathā sahajātādhipatiniddese. Arahato uttamadhammaṃ adhigatattā lokiyakusalesu garukāro natthīti aggamaggova dassito.

417. Anantarapaccaye purimā purimāti ekabhūmakāpi nānābhūmakāpi kusalā ekato katvā vuttā. Anulomaṃ gotrabhussa, anulomaṃ vodānassāti nānārammaṇavasena. Gotrabhu maggassa, vodānaṃ maggassāti nānābhūmivasena. Kusalaṃ vuṭṭhānassāti ettha pana kusalanti tebhūmakakusalaṃ. Vuṭṭhānanti tebhūmakavipākaṃ. Tehi kusalajavanavīthito vuṭṭhahanti, tasmā vuṭṭhānanti vuccati. Taṃ duvidhaṃ hoti - tadārammaṇaṃ bhavaṅgañca. Tattha kāmāvacarakusalassa ubhayampi vuṭṭhānaṃ hoti, mahaggatassa bhavaṅgameva. Maggo phalassāti idaṃ yasmā lokuttaravipākaṃ javanavīthipariyāpannattā vuṭṭhānaṃ nāma na hoti, tasmā visuṃ vuttaṃ. Anulomaṃ sekkhāyāti asekkhāya kusalaṃ anantaraṃ na hoti, tasmā vibhāgaṃ karoti. Phalasamāpattiyāti sotāpattiphalasakadāgāmiphalaanāgāmiphalasamāpattiyāpi. Phalasamāpattiyāti anāgāmiphalasamāpattiyā. Akusale duvidhampi vuṭṭhānaṃ labbhati. Vipākābyākatā kiriyābyākatāti ettha vipākābyākatā vipākābyākatānaṃyeva, kiriyābyākatā kiriyābyākatānaṃyeva veditabbā. Bhavaṅgaṃ āvajjanāyātiādi vomissakavasena vuttaṃ. Tattha kiriyāti kāmāvacarakiriyā. Sā duvidhassāpi vuṭṭhānassa anantarapaccayo hoti, mahaggatā bhavaṅgasseva. Iti ye heṭṭhā paccayavibhaṅganiddese “purimā purimā kusalā dhammā pacchimānaṃ pacchimānaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ anantarapaccayena paccayo”ti ārabhitvā kusalaṃ kusalassa, kusalaṃ abyākatassa, akusalaṃ akusalassa, akusalaṃ abyākatassa, abyākataṃ abyākatassa, abyākataṃ kusalassa, abyākataṃ akusalassāti satta vārā dassitā; tesam vasena idha saṅkhepato anantarapaccayo vibhatto.

Vitthārato panettha -

Dasadhā sattarasadhā, samasaṭṭhividhena ca;
Bahudhāpi ca niddesaṃ, sādhuṃ upalakkhaye.

Ayañhi anantarapaccayo na kevalaṃ sattadhāva niddesaṃ labhati, kusalaṃ pana kusalassa vipākassa; akusalaṃ akusalassa vipākassa; vipākaṃ vipākassa kiriyassa; kiriyaṃ kusalassa akusalassa vipākassa kiriyassāti evaṃ dasadhāpi niddesaṃ labhati. Na kevalaṃ dasadhāyeva, kusalaṃ pana kusalassa kusalavipākassa akusalavipākassa; akusalaṃ akusalassa akusalavipākassa kusalavipākassa; kusalavipākaṃ kusalavipākassa akusalavipākassa kiriyassa; akusalavipākaṃ akusalavipākassa kusalavipākassa kiriyassa; kiriyaṃ kiriyassa kusalassa akusalassa kusalavipākassa akusalavipākassāti evaṃ sattarasadhā niddesaṃ labhati.

Na kevalaṅca sattarasadhāva samasaṭṭhividhenāpi niddesaṃ labhateva. Kathaṃ? Kāmāvacarakusalañhi bhūmibhedena catubbidhassa kusalassa anantarapaccayo hoti, rūpāvacarārūpāvacaraṃ sakasabhūmikassevāti kusalaṃ kusalassa chabbidhena anantarapaccayo. Kāmāvacarakusalaṃ pana kāmāvacarakusalavipākassa akusalavipākassa rūpāvacaravipākassa arūpāvacaravipākassa lokuttaravipākassa; rūpāvacarakusalaṃ rūpāvacaravipākassa kāmāvacarakusalavipākassa; arūpāvacarakusalaṃ kāmāvacarakusalavipākassa rūpāvacaraarūpāvacaralokuttaravipākassa; lokuttarakusalaṃ lokuttaravipākassāti kusalaṃ vipākassa dvādasavidhena anantarapaccayo. Akusalaṃ akusalassa akusalavipākassa tebhūmakakusalavipākassāti pañcavidhena anantarapaccayo.

Kāmāvacarakusalavipākaṃ kāmāvacarakusalavipākassa akusalavipākassa rūpāvacaravipākassa arūpāvacaravipākassāti kāmāvacarakusalavipākaṃ vipākassa catubbidhena anantarapaccayo. Rūpāvacaravipākaṃ tebhūmakakusalavipākassāti

tividhena anantarapaccayo. Arūpāvacaravipākam arūpāvacaravipākassa kāmāvacarakusalavipākassāti duvidhena anantarapaccayo. Lokuttaravipākam catubhūmakakusalavipākassāti catubbidhena anantarapaccayo. Evaṃ kuslavipākam vipākassa terasadhāpi anantarapaccayo. Akusalavipākam akusalavipākassa kāmāvacarakusalavipākassāti duvidhena anantarapaccayo. Evaṃ sabbathāpi vipākam vipākassa pañcadasavidhena anantarapaccayo. Kāmāvacarakusalavipākam pana kāmāvacarakiriyassa, tathā akusalavipākam, tathā rūpāvacaravipākam, tathā arūpāvacaravipākāñcāti vipākam kiriyassa ca catubbidhena anantarapaccayo.

Kāmāvacarakiriyam tebhūmakakiriyassa, rūpāvacarārūpāvacarakiriyam rūpāvacarārūpāvacarānaññevāti kiriyam kiriyassa pañcavidhena anantarapaccayo. Kāmāvacarakiriyam akusalavipākassa ceva catubhūmakakusalavipākassa ca, rūpāvacarakiriyam kāmāvacarakusalavipākārūpāvacaravipākānam arūpāvacarakiriyam catubhūmakakusalavipākassāpīti kiriyam vipākassa ekādasavidhena anantarapaccayo. Kāmāvacarakiriyam pana kāmāvacarakusalassa akusalassāti kusālākusalānam duvidhena anantarapaccayo hoti. Evaṃ samasaṭṭhividhenāpi niddesaṃ labhati.

Na kevalaṅca samasaṭṭhividheneva, bahuvidhenāpi labhateva. Kathaṃ? Kāmāvacarapaṭṭhamamahākusalacittam tāva attano, catunnaṅca rūpāvacarakusalānam pādakayogena soḷasannaṃ somanassalokuttarānanti ekavīsatiyā ca kusālānam, javanapariyosāne tadārammaṇabhavaṅgavasena uppajjamānānam ekādasannaṃ kāmāvacaravipākānam, bhavaṅgavaseneva pavattānam rūpāvacarārūpāvacaravipākānam, phalasamāpattivasena pavattānam dvādasannaṃ lokuttaravipākānanti evaṃ ekavīsatiyā kusālānam; dvattiṃsāya vipākānanti tepaṅñāsāya cittānam anantarapaccayo hoti. Tathā dutiyakusalacittam. Tatiyacatutthāni pana ṭhapetvā uparibhūmakakusalāni ca lokuttaravipākāni ca sesaekavīsaticittānam. Pañcamachaṭṭhāni attano ca, navannaṅca uparibhūmakaupakkhākusalānam, tevīsatiyā ca vipākānanti tettiṃsāya. Sattamaaṭṭhamāni ekavīsatiyāva.

Pañca rūpāvacarakusalāni attano attano pacchimānam rūpāvacarakusalānam, catunnampi ṇāṇasampayuttamahāvipākānam, pañcannaṃ rūpāvacaravipākānañcāti dasannaṃ. Eteneva ca nayena arūpāvacarakusalesu paṭṭhamam attano vipākena saddhiṃ ekādasannaṃ, dutiyam dvādasannaṃ, tatiyam terasannaṃ, catuttham cuddasannaṃ phalasamāpattiyā cāti pannarasannaṃ lokuttarakusalam attano attano vipākasaveva. Aṭṭhasu lobhasahagatesu ekekaṃ akusalam ekādasannaṃ kāmāvacaravipākamanoviññādhātūnam navannaṃ, mahaggatavipākānam attano attano pacchimassa cāti ekavīsatiyā. Dve domanassasahagatāni upekkhāsahagatānam channaṃ kāmāvacaravipākamanoviññādhātūnam attano pacchimassa cāti sattannaṃ. Vicikicchuddhaccasahagatadvayam somanassasahagatāhetukavipākena saddhiṃ ekādasannaṃ kāmāvacaravipākamanoviññādhātūnam navannaṃ rūpāvacarārūpāvacaravipākānam attano pacchimassa cāti ekavīsatiyā.

Kusalavipākapañcaviññāṇa kuslavipākamanodhātuyā, manodhātu dvinnam vipākamanoviññādhātūnam. Tāsu dvīsu somanassasahagatā dasannaṃ vipākamanoviññādhātūnam bhavaṅgabhūtānam tadārammaṇakāle attano pacchimassa voṭṭhabbanakiriyassa cāti dvādasannaṃ. Upekkhāsahagatāhetukamanoviññādhātu pana āvajjanamanodhātuyā

dviṭṭhānikāya āvajjanamanoviññādhātuyā dasannañca
vipākamanoviññādhātūnantī dvādasannameva. Tīhetukamahāvīpākā
somanassasahagatāhetukavajjānaṃ dasannampi
kāmvāvacaravīpākamanoviññādhātūnaṃ rūpāvacarārūpāvacaravīpākānaṃ
āvajjanadvayassa cāti ekavīsatiyā, duhetukavīpākā ṭhapetvā mahaggatavīpāke
sesānaṃ dvādasannaṃ. Pañca rūpāvacaravīpākā
tebhūmakakusalavīpākasahetukapaṭisandhicittānaṃ sattarasannaṃ
āvajjanadvayassa cāti ekūnavīsatiyā. Arūpāvacaravīpākesu paṭhamāṃ
kāmvāvacarakusalavīpākatīhetukapaṭisandhicittānaṃ, catunnaṃ
arūpāvacaravīpākacittānaṃ catunnaṃ manodvārāvajjanassa cāti navannaṃ.
Dutiyāṃ heṭṭhimavīpākāṃ vajjetvā aṭṭhannaṃ, tatiyāṃ dve heṭṭhimāni vajjetvā
sattannaṃ, catutthaṃ tīṇi heṭṭhimāni vajjetvā channaṃ cattāri lokuttaravīpākāni
tīhetukavīpākānaṃ terasannaṃ attano attano pacchimassa cāti cuddasannaṃ.

Akusalavīpākapañcaviññāṇā akusalavīpākamanodhātuyā, manodhātu
akusalavīpākāhetukamanoviññādhātuyā. Sā tadārammaṇakāle attano pacchimassa
cutikāle paṭisandhivasena bhavaṅgavasena ca pavattānaṃ itaresampi navannaṃ
kāmvāvacaravīpākānaṃ upekkhāsahagatānaṃ dvinnaṃ parittakiriyānañcāti
dvādasannaṃ. Kiriyamanodhātu dasannaṃ viññāṇānaṃ hasituppādakiriyā
pañcavokāre bhavaṅgavasena pavattānaṃ navannaṃ tīhetukavīpākānaṃ,
tadārammaṇavasena pavattānaṃ pañcannaṃ somanassasahagatavīpākānaṃ attano
pacchimassa cāti aggahitaggahaṇena terasannaṃ. Voṭṭhabbanakiriyā ṭhapetvā
kiriyamanodhātuṃ dasannaṃ kāmvāvacarakiriyānaṃ, kāmvāvacarakusalākusalānaṃ
pañcavokāre bhavaṅgavasena pavattānaṃ pannarasannaṃ vipākacittānañcāti
pañcacattālīsāya.

Kāmvāvacaratīhetukasomanassasahagatakiriyadvayaṃ bhavaṅgavasena pavattānaṃ
terasannaṃ tīhetukavīpākānaṃ tadārammaṇavasena pañcannaṃ
somanassasahagatavīpākānaṃ parikkammavasena pavattamānānaṃ catunnaṃ
rūpāvacarakiriyānaṃ arahattaphalasamāpattiyā attano pacchimassa cāti
aggahitaggahaṇena dvāvīsatiyā duhetukasomanassasahagatakiriyadvayaṃ
yathāvuttānaṃ terasannaṃ bhavaṅgacittānaṃ pañcannaṃ tadārammaṇānaṃ attano
pacchimassa cāti aggahitaggahaṇena sattarasannaṃ.
Kāmvāvacaratīhetukaupekkhāsahagatakiriyadvayaṃ tesameva terasannaṃ
bhavaṅgānaṃ, tadārammaṇavasena pavattānaṃ channaṃ
upekkhāsahagatavīpākānaṃ, parikkammavasena pavattānaṃ ekissā
rūpāvacarakiriyāya catunnaṃ arūpāvacarakiriyānaṃ arahattaphalasamāpattiyā
attano pacchimassa cāti aggahitaggahaṇena catuvīsatiyā.
Duhetukaupekkhāsahagatakiriyadvayaṃ tesameva terasannaṃ bhavaṅgānaṃ
channaṃ tadārammaṇānaṃ attano pacchimassa cāti aggahitaggahaṇena
aṭṭhārasannaṃ. Rūpāvacarakiriyesu ekekaṃ navannaṃ pañcavokāre
tīhetukabhavaṅgānaṃ attano pacchimassa cāti dasannaṃ. Arūpāvacarakiriyesu
paṭhamāṃ pañcavokāre navannaṃ bhavaṅgānaṃ, catuvokāre ekassa attano
pacchimassa cāti ekādasannaṃ. Dutiyāṃ catuvokāre dve bhavaṅgāni labhati.
Tatiyāṃ tīṇi, catutthaṃ cattāri phalasamāpattiñcāti tesu ekekaṃ yathāpaṭipāṭiyā
ekādasannaṃ dvādasannaṃ terasannaṃ pañcadasannañca anantarapaccayo hoti.
Evaṃ bahuvīdhenāpi niddesaṃ labhati. Tena vuttaṃ -

“Dasadhā sattarasadhā, samasaṭṭhividhena ca;

Bahudhāpi ca niddesaṃ, sādhuḥkaṃ upalakkhaye’’ti.

Samanantarapaccayādayo uttānatthāyeva.

423. Upanissaye saddhaṃ upanissāyāti kammakammaphalaidhalokaparalokādīsu saddhaṃ upanissayaṃ katvā. Yathā hi puriso heṭṭhāpathaviyaṃ udakaṃ atthīti saddahitvā pathaviṃ khanati, evaṃ saddho kulaputto dānādīnaṃ phalañca ānisaṃsañca saddahitvā dānādīni pavatteti. Tasmā “saddhaṃ upanissāyā’’ti vuttaṃ.

Sīlaṃ upanissāyātiādīsupi ime sīlādayo dhamme upanissayaṃ katvāti attho. Sīlavā hi sīlānubhāvesu sīlānisaṃsesu ca kusalo sīlaṃ upanissāya sīlavantānaṃ dānaṃ deti, uparūpari sīlaṃ samādiyati suparisuddhaṃ akhaṇḍaṃ, cātuddasīdīsu pakkhadivasesu uposathakammaṃ karoti, sīlasampadaṃ nissāya jhānādīni uppādeti. Bahussutopi dānādipuññakiriyāyattā sabbasampattiyo dānādīnañca saṅkilesavodānādibhedaṃ sutamayāya paññāya paṭivijjhivā ṭhito suttaṃ upanissāya dānādīni pavatteti. Cāgavāpi cāgādhimutto attano cāgasampadaṃ upanissāya dānaṃ deti, sīlavanto hutvā dinnāṃ mahapphalanti sīlaṃ samādiyati, uposathakammaṃ karoti, tāya paṭipattiyā parisuddhacitto jhānādīni uppādeti. Paññavāpi idhalokaparalokahitañceva lokasamatikkamanupāyañca upaparikkhanto “sakkā imāya paṭipattiyā idhalokahitampi paralokahitampi lokasamatikkamanupāyañca sampādetu’’nti paññaṃ upanissāya dānādīni pavatteti. Yasmā pana na kevalaṃ saddhādayo dānādīnaṃyeva upanissayā, attano aparabhāge uppajjamānānaṃ saddhādīnampi upanissayā eva, tasmā saddhā sīlaṃ suttaṃ cāgo paññaṃ saddhāya sīlassa sutassa cāgassa paññāyāti vuttaṃ.

Parikammanti anantaraṃ aggahetvā pubbabhāge parikammaṃ gahetabbaṃ. Yathākammūpagaññaṃassa anāgataṃsaññaṃassāti imesaṃ dvinnaṃ dibbacakkhuparikammameva, parikammaṃ visuṃ natthi. Dibbacakkhusseva paribhaṇḍaṇḍāni etāni, tasmim̐ ijhamāne ijjhanti evaṃ santepi tadadhimuttatāya sahitaṃ dibbacakkhuparikammaṃ tesāṃ parikammanti veditabbaṃ. Na hi etāni sabbesaṃ dibbacakkhukānaṃ samagatikāni honti. Tasmā bhavitabbamettha parikammavisesenāti. Dibbacakkhu dibbāya sotadhātuyāti dūre rūpāni disvā tesāṃ saddaṃ sotukāmassa dibbacakkhu sotadhātuvisuddhiyā upanissayo hoti. Tesāṃ pana saddaṃ sutvā tattha gantukāmatādivasena dibbasotadhātu iddhividhaññaṃassa upanissayo hoti. Evaṃ sabbattha tassa tassa upakārahābhāvavasena upanissayapaccayatā veditabbā.

Maggaṃ upanissāya anuppannaṃ samāpattinti tena tena maggena sithilīkatapāripanthakattā pahīnapāripanthakattā ca taṃ taṃ samāpattiṃ uppādentīti tesāṃ maggo samāpattiyā upanissayo hoti. Vipassantīti uparūparimaggaṭṭhāya vipassanti. Atthapaṭisambhidāyātiādī paṭisambhidānaṃ maggapaṭilābheneva ijghanato vuttaṃ. Evaṃiddhānañca panetāsaṃ pacchā tesu tesu ārammaṇesu pavattiyā maggova upanissayo nāma hoti.

Saddhaṃ upanissāya mānaṃ jappetīti ahamasmi saddho pasannoti mānaṃ pavatteti. Diṭṭhiṃ gaṇhātīti tasmim̐ tasmim̐ vacane saddhāvaseneva gantvā paññāya atthaṃ anupaparikkhanto “atthi puggalo’’tiādivasena diṭṭhiṃ gaṇhāti. Sīlaṃ suttaṃ cāgaṃ paññanti ahamasmi sīlavā sutavā cāgī paññāsampannoti mānaṃ jappeti. Sīlasutacāgapaññaṃsu pana mānamaññaṃ viya diṭṭhimaññaṃ uppādentō diṭṭhiṃ gaṇhāti. Rāgassātiādīsu saddhādisampadaṃ upanissāya attukkaṃsanakāle tesu

ekeko dhammo rāgassa, paravambhanakāle dosassa, ubhayena sampayuttassa mohassa, vuttappakārānaṃ mānadiṭṭhīnaṃ, saddhādisampadaṃ upanissāya bhavabhogasampattipatthanāya upanissayo hoti. Evamettha lokiyakusalaññeva dassitaṃ. Lokuttaraṃ pana santaṃ paṇītaṃ uttamaṃ akusalaviddhamsaṃ. Tasmā cando viya andhakāratamānaṃ na akusalassa upanissayo hotīti na gahitaṃ.

Ātāpetītiādi kāyikadukkhavasena abyākatadhammadassanattamaṃ vuttaṃ. Saddho hi saddhaṃ nissāya atisītaṃ atiuṇhanti anosakkivā nānappakārāni navakammaveyyāvaccādīni karonto attānaṃ ātāpeti paritāpeti, bhogaṃ uppādetvā puññāni karissāmīti pariyetṭhimūlakaṃ dukkhaṃ paccanubhoti. Sīlavāpi sīlānurakkhaṇattamaṃ abbhokāsikattādivasena attānaṃ ātāpeti paritāpeti, piṇḍacārikattādivasena pariyetṭhimūlakaṃ dukkhaṃ paccanubhoti. Sutavāpi bāhussaccānurūpaṃ paṭipattiṃ paṭipajjissāmīti vuttanayeneva paṭipajjanto attānaṃ ātāpeti paritāpeti, pariyetṭhimūlakaṃ dukkhaṃ paccanubhoti. Cāgavāpi cāgādhimuttatāya attano yāpanamattepi paccaye anavasesetvā pariccajanto, aṅgādipariccāgaṃ vā pana karonto attānaṃ ātāpeti paritāpeti, pariccajitabbassa vatthuno uppādanattamaṃ pariyetṭhimūlakaṃ dukkhaṃ paccanubhoti. Paññavāpi uparūpari paññaṃ vaḍḍhessāmīti sappaññaṃ nissāya sītuṇhādīni agaṇetvā sajjhāyamanasikāresu yogaṃ karonto attānaṃ ātāpeti paritāpeti, micchājīve ādīnaṃ sammājīve ca ānisaṃsaṃ disvā micchājīvaṃ pahāya parisuddhena ājīvena jīvitavuttiṃ pariyesanto pariyetṭhimūlakaṃ dukkhaṃ paccanubhoti.

Kāyikassa sukhassāti saddhādisampattiṃ upanissāya uppannāni sukhopakaraṇāni paribhuñjanakāle saddhādisamuṭṭhānapaṇītarūpaphuṭakāyassa ca tesam vasena avipattiṣāramūlakapāmojjapītisamuṭṭhānarūpaphuṭakāyassa ca sukhupattikāle tesam kaṭattā uppannavipākasukhakāle ca kāyikassa sukhassa, vuttanayeneva dukkhupattikāle saddhādiguṇasampattiṃ asahamānehi payuttavadhabandhanādikāle ca kāyikassa dukkhassa, saddhādayo upanissāya pavattitaphalasamāpattikāle pana phalasamāpattiyā etesu ekeko upanissayapaccayena paccayo hotīti veditabbo. Kusalaṃ kammanti kusalacetanā attano vipākassa upanissayapaccayo, sā pana balavacetanāva labbhati, na dubbalā. Tatridaṃ vatthu - ekā kira itthī ubbandhitukāmā rukkhe rajjuṃ laggetvā saṃvidhāttabbaṃ saṃvidahati. Atheke coro rattibhāge taṃ gehaṃ upasaṅkamitvā “imāya rajjuyā kiñcideva bandhitvā harissāmī”ti satthena chindituṃ upagato. Atha sā rajju āsīviso hutvā susūti akāsi. Coro bhīto apasakki. Itthī attano nivesanā nikkhamitvā rajjupāse gīvaṃ paṭimuñcitvā ubbandhā kālamakāsi. Evaṃ balavacetanā antarāye nivāretvā attano vipākassa upanissayo hoti. Na panetaṃ ekantato gahetabbaṃ. Katokāsañhi kammaṃ eva vipākassa antarāyaṃ paṭibāhitvā vipaccati, vipākajanaṃ pana kammaṃ vipākassa upanissayapaccayo na hotīti na vattabbaṃ. Kammanti ettha catubhūmakampi veditabbaṃ. Yaṃ pana parato “maggo phalasamāpattiyā”ti vuttaṃ, taṃ acetanāvasena. Tenetaṃ dīpeti - yo koci vipākajanaṃ dhammo, so attano vipākassa upanissayapaccayo hotīti.

Rāgaṃ upanissāya pāṇaṃ hanatīti yasmiṃ vatthusmiṃ sāratto hoti, tasmīṃ vā viruddhaṃ, tassa vā atthāya pāṇaṃ hanati. Adinnādānādīsopi etenevupāyena attho veditabbo. Sandhiṃ chindatīti adinnādānavasena vuttaṃ. Tattha sandhinti gehasandhiṃ. Nillopaṃ haratīti nilīyitvā harati. Ekāgārikaṃ karotīti bahūhi saddhiṃ ekameva gehaṃ parivāretvā vilumpati. Paripantho tiṭṭhatīti panthadūhanakammaṃ karoti. Dosam upanissāyātiādīsū “anattamaṃ me acari”tiādivasena uppannaṃ dosaṃ

upanissayaṃ katvā. Mohaṃ upanissāyāti paṇātipātādīsu ādīnavapaṭicchādakaṃ mohaṃ upanissayaṃ katvā. Mānaṃ upanissāyāti ahaṃ kiṃ hanituṃ na sakkomi, ādātuṃ na sakkomīti mānaṃ upanissayaṃ katvā. Kenaci vā pana avaññāto hoti paribhūto hīlito, taṃ omānaṃ upanissayaṃ katvātipi attho. Diṭṭhiṃ upanissāyāti yaññādīsu brāhmaṇādayo viya pādasikamilakkhuādayo viya ca diṭṭhiṃ upanissayaṃ katvā. Patthanaṃ upanissāyāti “sace me idaṃ nāma ijjhissati, evarūpaṃ te balikammaṃ karissāmīti evaṃ devatāyācanasaṅkhataṃ vā, asukaṃ nāma me ghātetvā dehi, asukassa santakaṃ āhara, ehi vā me etāni kammāni karontassa sahāyo hohī”ti evamādiṃ vā patthanaṃ upanissayaṃ katvā. Rāgo doso moho māno diṭṭhi patthanaṃ rāgassāti. Ettha rāgo rāgassāpi upanissayo hoti dosādīnampi. Dosādīsupi eseva nayo.

Paṇātipāto paṇātipātassāti paṇātipātī asaṃvare t̥hitattā aññampi paṇaṃ hanati. Yo vā etena hato, tassa ñātimittehi upadduto tesu aññampi hanati. Evaṃ paṇātipāto paṇātipātassa upanissayapaccayena paccayo. Bhaṇḍasāmikaṃ pana gopakaṃ vā ghātetvā parabhaṇḍaharaṇe, sāmikaṃ ghātetvā tassa dārātikkame, nāhaṃ hanāmīti musābhaṇane, katassa paṭicchādanatthāya akatassa vā karaṇatthāya pesuññaṃ upasaṃhāre, teneva nayena pharusavācānicchāraṇe, samphappalāpabhaṇane, paraṃ hanitvā abhiijjhāyitabbaparavittūpakaraṇābhiijjhāyane, yo tena ghātito hoti; tassa mittāmaccā ucchijjantūtiādicintane “evaṃ me paṇātipāto nijjiṇṇo bhavissatī”ti dukkarakārikādivasena diṭṭhiggahaṇakāle paṇātipāto adinnādānādīnampi upanissayo hoti. Iminā upāyena adinnādānādīmūlakesupi cakkesu attho veditabbo.

Mātughātikammaṃ mātughātikammassāti aññaṃ mātaraṃ hanantaṃ disvā “vaṭṭati evaṃ kātu”nti attano mātaraṃ hanantassa vā, ekasmiṃ bhava hantvā aparasmimpi hananavasena vā, ekasmiṃyeva bhava “gaccha, me mātaraṃ hanāhi”ti punappunaṃ āṇāpanavasena vā, dvīhi pahārehi niyatamaraṇāya dutiyapahāradānavasena vā mātughātikammaṃ mātughātikammaṃ upanissayo hoti. Sesānipi yathāyogaṃ imināva nayena veditabbāni. Yasmā pana balavākusalaṃ dubbalākusalassa upanissayo na hoti, tasmā kammāpathānantariyakammavaseneva desanā katāti vadanti. Taṃ na ekantato gahetabbaṃ. Paṇātipātādīni hi katvā “kasmā evamakāsi”ti codiyamāno kopamattakampi karoti. Vipparisāripi hoti. Appamattakepi ca kilese uppanne taṃ vaḍḍhetvā vītikkamaṃ karoti. Tasmā balavaṃ dubbalassa dubbalañca balavassāpi upanissayo hotiyeva. Yaṃ pana paccayavibhaṅgassa uddesavaṇṇanāyaṃ vuttaṃ “balavakāraṇatthēna upanissayo hotī”ti, taṃ kāraṇabhāvasseva balavatāya vuttaṃ, na upanissayapaccayadhammaṃ. Kammakilesā hi balavantopi dubbalāpi balavakāraṇaṃ hontiyeva.

Rāgaṃ upanissāya dānaṃ detītiādīsu aho vatāhaṃ cātumahārājikānaṃ devānaṃ sahaḃyataṃ upapajjeyyanti upapattibhave vā bhogesu vā rāgaṃ upanissāya dānaṃ deti. Sīlasamādānauposathakammesupi eseva nayo. Jhānaṃ pana rāgavikkhambhanatthāya, vipassanaṃ rāgassa pahānatthāya, maggaṃ samucchadanatthāya uppādentō rāgaṃ upanissāya uppādeti nāma. Vītarāgabhāvatthāya pana abhiññaṃ samāpattiñca uppādentō rāgaṃ upanissāya uppādeti nāma. Ettāvatā hi vītarāgo nāma hoti.

Saddhāyāti dānādivasena pavattasaddhāya sīlādīsupi eseva nayo. Yatheva hi dānādivasena saddhādayo uppādentō rāgaṃ upanissāya uppādeti nāma, evaṃ rāgādayopi saddhādīnaṃ upanissayapaccayā nāma hontīti veditabbā. Tassa paṭighātathāyāti tassa paṭibāhanatthāya, vipākokāsassa anuppādānatthāyāti attho.

Sappaṭighātesu tāva evaṃ hotu, yāni pana appaṭighātāni ānantariyakammāni, tesu “tassa paṭighātattāyā”ti kasmā vuttanti? Tassa ajjhāsayavasena. Tappaṭighātattāyā pavattemīti hissa ajjhāsayo, taṃ gahetvā evaṃ vuttaṃ.

Rāgaṃ upanissāya attānaṃ ātāpetīti yattha ratto, tassa dukkarena pattiṃ sampassanto evaṃ karotīti sabbaṃ purimanayeneva veditabbaṃ. Kāyikassa sukhassāti rāgādisamatikkamavasena kusalaṃ katvā paṭiladdhasukhassa vā rāgādivasena anādīnavadassāvino kāme paribhuñjanavasena uppannasukhassa vā. Dukkassāti ātāpanādivasena uppannasukhassa vā rāgādihetu pavattavadhabandhanādivasena uppannadukkhassa vā. Phalasamāpattiyāti rāgādayo samucchinditvā vā uppāditāya tehi vā aṭṭiyamānena samāpannāya.

Kāyikaṃ sukhantiādīsu sukhe uppanne taṃ assādetvā punappunaṃ tathārūpeheva paccayehi taṃ uppādentassa purimaṃ pacchimassa upanissayo hoti. Sītādīsu pana aggisantāpanādīni atisevantassa pubbabhāge sukhaṃ aparabhāge dukkhassa, “sukho vati missā paribbājikāya taruṇāya lomasāya bāhāya samphasso”ti kāmesu pātabyataṃ āpajjantassa idha kāyikaṃ sukhaṃ nerayikassa kāyikadukkhassa, arogabhāvena pana sukhino phalasamāpattiṃ samāpajjantassa kāyikaṃ sukhaṃ phalasamāpattiyā upanissayapaccayo hoti. Dukkhaṭighātāya pana sukhaṃ sevantassa dukkhapaṭighātāya ca bhagavato viya ābādhaṃ vikkhambhetvā phalasamāpattiṃ samāpajjantassa kāyikadukhaṃ kāyikasukhassa ceva phalasamāpattiyā ca, upanissayapaccayo hoti. Utusappāyo sukhassa ceva phalasamāpattiyā ca, asappāyo dukkhassa. Utuasappāyaṃ vā abhibhavitvā samāpattisamuṭṭhitarūpavasena uppannaṃ sukhaṃ anubhavitukāmassa asappāyopi utu phalasamāpattiyā paccayova. Bhojanasenāsanēsupi eseṇa nayo. Puna kāyikaṃ sukhantiādīni kevalaṃ ekato dassitāni. Heṭṭhā vuttanayeneva panesaṃ paccayabhāvo veditabbo. Phalasamāpatti kāyikassa sukhassāti samāpattisamuṭṭhānarūpavasena uppannassa sukhassa. Taṃ hesa samāpattito vuṭṭhāya anubhavati.

Kāyikaṃ sukhaṃ upanissāya dānantiādīsu “aho vata me idaṃ sukhaṃ na parihāyeyyā”ti pattassa vā aparihāyanavasena; “aho vatāhaṃ āyatiṃ evarūpaṃ sukhaṃ pāpuṇeyya”nti appattassa vā pattivasena; dukkhepi “aho vata me dukkhaṃ parihāyeyyā”ti pattassa parihāyanavasena vā; “āyatiṃ evarūpaṃ nuppajjeyyā”ti anuppādapatthanāvasena vā sukhadukkhānaṃ upanissayatā veditabbā. Utubhojanasenāsanāni vuttanayāneva. Puna kāyikaṃ sukhantiādīsu yasmā “sādhukho, mārisa, moggallāna, buddhasaraṇagamaṇaṃ hotī”ti sukhappattānampi, “sammāsambuddho vata, so bhagavā, yo evarūpassa dukkhassa pariññāya dhammaṃ desetī”ti dukkhappattānampi saddhā uppajjati. Sukhadukkhehi ca saṃyogaviyogattāya sīlādīparipūraṇaṃ kareyya, tasmā sukhadukkhāni saddhādīnaṃ upanissayabhāvena dassitāni. Utuādīnipi yathāyogaṃ yojetabbāni. Kāyikaṃ sukhaṃ upanissāya pāṇaṃ hanatītiādīsupi vuttanayānusāreṇeva sukhādīnaṃ upanissayatā veditabbā.

Imasmiṃ pana upanissayabhājanīye kusalo kusalassa tividhenāpi upanissayo, akusalassa duvidhena, abyākatassa tividhena. Akusalo akusalassa tividhena, kusalassa ekavidhena, abyākatassa duvidhena. Abyākatopi abyākatassa tividhena, tathā kusalassa, tathā akusalassāti. Evaṃ kusalo aṭṭhavidhena, akusalo chabbidhena, abyākato navavidhenāti tevīsatividhena upanissayo bhājītoti veditabbo.

424. Purejāte cakkhādīni oḷārikavasena vuttāni. Āpodhātuādīnipi pana purejātārammaṇāni hontiyeva. Vatthu purejātaṃ cakkhāyatanantiādi yaṃ vatthu hutvā purejātaṃ hoti, taṃ dassetuṃ vuttaṃ. Vatthu vipākābyākatānanti pavattiyaṃ purejātapaccayaṃ sandhāya vuttaṃ.

425. Pacchājāte imassa kāyassāti cātumahābhūtikakāyassa. Pacchājātapaccayena paccayoti upatthambhanavasena pacchājāto hutvā paccayo. Upatthambhakaṭṭhena paccayattāyeva hesa pacchājātapaccayoti imasmiṃ pañhāvāre anulomato āgato.

426. Āsevanapaccaye anulomaṃ gotrabhussātiādīnaṃ visuṃ gahaṇe heṭṭhā vuttanayeneva kāraṇaṃ veditabbaṃ.

427. Kammapaccaye kusalā cetanā sampayuttakānanti ettha sahaajātanānākkhaṇikavibhāgassa abhāvato sahaajātāti na vuttā. Abyākatavissajjane pana so vibhāgo atthi, tasmā tattha vuttā. Paṭisandhiggahaṇaṃ kaṭattārūpānaṃ vasena kataṃ. Cetanā vatthussāti kiñcāpi paṭisandhikkhaṇe vatthupatiṭṭhitā arūpadhammā vatthupaccayā vattanti, cetanā pana vatthussāpi paccayoti dassetuṃ vuttaṃ.

428. Vipākapaccaye paṭisandhivāre imināva nayena attho veditabbo.

429-438. Āhārapaccaye imassa kāyassāti imasmiṃ catusantativasena pavatte cātumahābhūtikakāye āhārasamuṭṭhānassa janakavasena, sesassa upatthambhakavasena āhārapaccayena paccayo. Indriyapaccayādīsipi paṭisandhivāro vuttanayeneva veditabbo. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Pañhāvāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañhāvārassa ghaṭane anulomagaṇanā

439. Idānettha yathāladdhāni vissajjanāni gaṇanāvasena dassetuṃ hetuyā sattātiādi vuttaṃ. Tattha sattāti kusalena kusalaṃ, abyākataṃ, kusalābyākatanti tīṇi. Tathā akusalena; abyākatena abyākatamevāti evaṃ satta. Ārammaṇe navāti ekamūlakaekāvasānāni nava. Adhipatīyā dasāti kusalaṃ kusalassa sahaajātato ceva ārammaṇato ca; akusalassa ārammaṇatova abyākatassa sahaajātato ceva ārammaṇato ca; kusalābyākatassa sahaajātatovāti kusalamūlakāni cattāri. Akusalaṃ akusalassa sahaajātato ceva ārammaṇato ca; abyākatassa sahaajātato tathā akusalābyākatassāti akusalamūlakāni tīṇi. Abyākato abyākatassa sahaajātato ceva ārammaṇato ca; kusalassa ārammaṇatova tathā akusalassāti abyākatamūlakāni tīṇi evaṃ dasa. Ettha pana ārammaṇādhipatipi sattadhā, sahaajātādhipatipi sattadhāva labbhati.

Anantare sattāti kusalamūlakāni dve, tathā akusalamūlakāni, abyākatamūlakāni tīṇi evaṃ satta. Samanantarepi etāneva. Sahaajāte navāti kusalamūlakāni tīṇi, akusalamūlakāni tīṇi, abyākatamūlakaṃ ekaṃ, tathā kusalābyākatamūlakaṃ, akusalābyākatamūlakañcāti evaṃ nava. Aññamaññe tīṇi kusalena kusalaṃ, akusalena akusalaṃ, abyākatena abyākatanti evaṃ tīṇi. Nissaye terasāti sahaajātato kusalamūlakāni tīṇi, tathā akusalamūlakāni, tathā abyākatamūlakāni. Ettha pana purejātampi labbhati. Abyākatañhi abyākatassa sahaajātampi hoti purejātampi; kusalassa purejātameva tathā akusalassa. Puna kusalābyākato sahaajātapurejātato kusalassa, sahaajātato abyākatassa, tathā akusalābyākatoti evaṃ terasa. Upanissaye navāti ekamūlakekāvasānā nava. Tesam vibhaṅge tevīsati

bhedā dassitā. Tesu ārammaṇūpanissaye satta, anantarūpanissaye satta, pakatūpanissaye nava honti. Purejāte tīṇīti abyākato abyākatassa, kusalassa, akusalassāti evaṃ tīṇi.

Pacchājāte tīṇīti kusalo abyākatassa, akusalo abyākatassa, abyākato abyākatassāti evaṃ tīṇi. Āsevane tīṇi aññamaññasadisāni. Kamme satta hetusadisāni. Tattha dvīsu vissajjanesu nānākkhaṇikakammampi āgataṃ, pañcasu sahaajātameva. Vipāke ekaṃ abyākatena abyākataṃ. Āhāraindriyajhānamaggesu satta hetusadisāneva. Indriyaṃ panettha sahaajātapurejātavasena āgataṃ. Sampayutte tīṇi aññamaññasadisāni. Vippayutte pañcāti sahaajātapacchājātato kusalena abyākataṃ, akusalena abyākataṃ, sahaajātapurejātapaṇṇāpaccāyātato abyākatena abyākataṃ, vatthupurejātato abyākatena kusalaṃ, tathā akusalanti ekaṃ kusalamūlaṃ, ekaṃ akusalamūlaṃ, tīṇi abyākatamūlānīti evaṃ pañca.

Atthiyā terasāti sahaajātato kusalena kusalaṃ, sahaajātapacchājātato kusalena abyākataṃ, sahaajātatova kusalena kusalābyākatanti kusalamūlāni tīṇi, tathā akusalamūlāni, sahaajātapurejātapaṇṇāpaccāyātato abyākatena abyākataṃ, vatthārammaṇapurejātato abyākatena kusalaṃ, tathā akusalaṃ, sahaajātapurejātato kusalo ca abyākato ca akusalassa; sveva abyākatassa sahaajātapacchājātāāhāraindriyato sahaajātapurejātato ca kusalo ca abyākato ca kusalassa; sveva abyākatassa sahaajātapacchājātāāhāraindriyatoti evaṃ terasa. Natthivigatesu satta anantarasadisāni. Avigate terasa atthisadisānīti. Evamettha satta gaṇanaparicchedā ekaṃ tīṇi pañca satta nava dasa terasāti. Tesu vipākavasena ekameva ekakaṃ, aññamaññapurejātapaṇṇāpaccāyātasevanasampayuttavasena pañca tikā, vippayuttavasena ekameva pañcakaṃ, hetuanantarasamanantarakammaāhāraindriyajhānamagganatthivigatavasena dasa sattakā, ārammaṇasahaajātaupanissayavasena tayo navakā, adhipativasena ekaṃ dasakaṃ, nissayaatthivigatavasena tayo terasakāti evaṃ tasmīṃ tasmīṃ paccaye niddiṭṭhavāre gaṇanavasena sādhuṃ sallakkhetvā tesam vasena dukatikādīsu paccayasamsandane gaṇanā veditabbā.

440. Ye pana paccayā yesaṃ paccayānaṃ visabhāgā vā viruddhā vā honti, te tehi saddhiṃ na yojetabbā. Seyyathidaṃ - hetupaccayassa tāva ārammaṇānantarasamanantarūpanissayapurejātapaṇṇāpaccāyātakammāsevanāhārajhāna natthivigatā adhipatipaccaye ca ṭhapetvā vīmaṃsaṃ sesādhipatino visabhāgā, sahaajātādayo sabhāgā. Kasmā? Tathā bhāvābhāvato. Hetupaccayo hi yesaṃ hetupaccayo hoti, tesam sahaajātāpaccayopi hoti, ārammaṇāpaccayo pana na hotīti ārammaṇādayo tassa visabhāgā nāma. Tasmā so tehi, te vā tena saddhiṃ, na yojetabbā. Purejātapaṇṇāpaccāyāsampayuttavippayuttaatthinatthivigatāvigatā ca aññamaññaviruddhā, tepi aññamaññaṃ na yojetabbā. Tattha ayojanīye vajjetvā yojanīyehi yoge ye vārā labbhanti, te saṅkhepato dassetuṃ hetupaccayā adhipatīyā cattārītiādi vuttaṃ.

Tattha kiñcāpi hetupaccayassa adhipatinā samsandane ūnataragaṇanavasena sattahi vārehi bhavitabbaṃ, yasmā pana adhipatīsu vīmaṃsāva hetupaccayo, na itare, tasmā visabhāge vajjetvā sabhāgavasena “cattārī”ti vuttaṃ. Tāni evaṃ veditabbāni - kusalo dhammo kusalassa dhammassa hetupaccayena paccayo adhipatipaccayena paccayo; kusalā vīmaṃsā sampayuttakānaṃ khandhānaṃ, kusalo dhammo abyākatassa dhammassa hetupaccayena paccayo adhipatipaccayena paccayo; kusalā vīmaṃsā cittasamuṭṭhānānaṃ rūpānaṃ, kusalo dhammo kusalassa ca

abyākatassa ca dhammassa hetupaccayena paccayo adhipatipaccayena paccayo; kusalā vīmaṃsā sampayuttakānaṃ khandhānaṃ cittasamuṭṭhānānañca rūpānaṃ, abyākato dhammo abyākatassa dhammassa hetupaccayena paccayo adhipatipaccayena paccayo; vipākābyākatā kiriyābyākatā vīmaṃsā sampayuttakānaṃ khandhānaṃ cittasamuṭṭhānānañca rūpānanti. Ettha ca vipākābyākatā lokuttaratova gahetabbā. Ārammaṇapaccayaanantarapaccayādayo pana visabhāgattā na yojitā. Iminā upāyena sabbattha labbhamānañca alabbhamānañca ñatvā labbhamānavasena vārā uddharitabbā.

Sahajāte sattāti hetuyā laddhāneva. Aññamaññe tīṇīti suddhikaaññamaññe laddhāneva. Nissaye sattāti hetuyā laddhāneva. Vipāke ekanti suddhikavipāke laddhameva. Indriyamaggesu cattārīti heṭṭhā vuttanayāneva. Sampayutte tīṇīti suddhikasampayutte laddhāneva. Vippayutte tīṇīti kusalādicittasamuṭṭhānaṃ rūpaṃ paccayuppannaṃ katvā veditabbāni. Atthiavigatesu sattāti hetuyā laddhāneva.

441-443. Evaṃ yehi adhipatipaccayādīhi ekādasahi paccayehi saddhiṃ hetupaccayo yojanaṃ labhati, tesam vasena dumūlakanaye gaṇanaṃ dassetvā idāni timūlakādīsū tassa dassanattaṃ lakkhaṇaṃ ṭhapento hetusahajātanissayaatthiavigatanti sattātiādīmāha. Potthakesu pana nissaupanissaadhipāti evaṃ parihīnakkarāni paccayanāmāni likhanti, taṃ saññākaraṇamattavasena likhitaṃ. Tasmā tādisesu ṭhānesu paripuṇṇā pāḷi katabbā. Yaṃ panidaṃ lakkhaṇaṃ ṭhapitaṃ, tena idaṃ dīpeti - ayaṃ hetupaccayo sahajātādīhi catūhi saddhiṃ saṃsandane attano vibhaṅge laddhāni satteva vissajjanāni labhati. Sace panettha aññamaññapaccayo pavisati, aññamaññe laddhāni tīṇi labhati. Sace sampayuttapaccayo pavisati, tāneva tīṇi labhati. Sace vippayuttapaccayo pavisati, hetuvippayuttaduke laddhāni tīṇi labhati. Sace vipākapaccayo pavisati, sabbehi vipākasabhāgehi saddhiṃ saṃsandane evameva vissajjanaṃ labhati. Sace panettha indriyamaggapaccayā pavisanti, tehi saddhiṃ dumūlake laddhāni cattāriyeva labhati. Sace tehi saddhiṃ aññamaññapaccayo pavisati, hetādhīpatiduke dassitesu catūsū vissajjanesu “kusalo dhammo abyākatassa, kusalo dhammo kusalassa ca abyākatassa cā”ti dve apanetvā sesāni dve labhati. Sacepi tattha sampayuttapaccayo pavisati, tāneva dve labhati. Sace pana vippayuttapaccayo pavisati, itarāni dve labhati. Sace pana tesu vipākapaccayo pavisati, sabbattha ekameva labhati. Adhipatinā pana saddhiṃ hetādhīpatidukato ūnataragaṇanesu appavisantesu cattāriyeva labhati. Ūnataragaṇanesu pavisantesu tesam vasena dve ekanti labhati. Evaṃ tesam tesam paccayānaṃ samāyoge labbhamānaṃ gaṇanaṃ viditvā timūlakādīsū gaṇanā uddharitabbāti.

Etesu pana ghaṭanesu sabbapaṭhamāni cattāri ghaṭanāni sāmāññato navannampi hetūnaṃ vasena vuttāni avipākāni. Abyākatena abyākatavissajjane panettha vipākahetupi labbhati.

Tato parāni pañca ghaṭanāni vipākahetuvaseṇa vuttāni. Tattha sabbepi sahajātavipākā ceva vipākasahajātarūpā ca. Tesu paṭhame ghaṭane vipākā ceva taṃsamūṭṭhānarūpā ca labbhanti, dutiye vipākā ceva paṭisandhiyañca vatthurūpaṃ. Tatiye arūpadhammāva. Catutthe vipākacittasamuṭṭhānarūpameva labbhati. Pañcame vatthurūpameva.

Tato parāni pañcadasa ghaṭanāni indriyamaggayuttāni amohahetuvaseṇa vuttāni. Tattha paṭhamāni nava nirādhipatīni, pacchimāni cha sādhipatīni. Nirādhipatikesu paṭhamāni cattāri sāmāññato sabbattha amohavaseṇa vuttāni, pacchimāni pañca vipākāmohavaseṇa. Tattha nirādhipatikesu paṭhame cattārīti heṭṭhā hetādhipatiduke dassitāneva. Dutiye cittasamuṭṭhānarūpaṃ parihāyati. Tatiye vatthurūpaṃ parihāyati. Catutthe kusalo dhammo cittasamuṭṭhānānaṃ, abyākato taṃsamuṭṭhānānanti rūpameva labbhati. Tato parāni vipākayuttāni pañca heṭṭhā vuttanayāneva. Sādhipatikesu paṭhamāni tīṇi ghaṭanāni sāmāññato vipākāvipākahetuvaseṇa vuttāni. Tesu paṭhame cattāri vuttanayāneva. Dutiye rūpaṃ parihāyati, tatiye arūpaṃ parihāyati. Tato parāni tīṇi vipākahetuvaseṇa vuttāni. Tesu paṭhame rūpārūpaṃ labbhati, dutiye arūpameva, tatiye rūpameva. Evampi tesam tesam paccayānaṃ samāyoge labbhamānaṃ gaṇanaṃ veditvā timūlakādīsu gaṇanā uddharitabbāti.

Hetumūlakaṃ nīṭṭhitaṃ.

444. Ārammaṇamūlakepi adhipatipaccayādayo satta ārammaṇeṇa sabhāgā, sesā soḷasa visabhāgāti te ayojetvā satteva yojitā. Tesu adhipatīyā sattāti kusalo dhammo kusalassa dhammassa, akusalassa dhammassa, abyākatassāti evaṃ kusalamūlāni tīṇi, akusalamūlaṃ ekaṃ, abyākatamūlāni tīṇīti satta. Nissaye tīṇīti vatthuvaseṇa abyākatamūlāneva. Upanissaye satta heṭṭhimāni eva. Purejāte tīṇīti vatthārammaṇavaseṇa abyākatamūlāni. Vippayutte tīṇīti vatthuvaseṇe. Atthiavigatesu tīṇīti vatthārammaṇavaseṇa. Yathā pana hetumūlake lakkhaṇadassanattaṃ ghaṭanāni ṭhapitāni, tathā ārammaṇamūlakādīsusi.

445. Tattha yāni tāva imasmiṃ ārammaṇamūlake pañca ghaṭanāni ṭhapitāni. Tattha paṭhamaṃ ārammaṇādhipativaseṇa sādhipatikaṃ. Tattha sattāti ārammaṇādhipatiduke laddhavissajjanāneva. Dutiyaṃ nirādhipatikaṃ. Tattha tīṇīti vatthārammaṇavaseṇa ārammaṇavaseṇe vā abyākatamūlāni. Tatiyaṃ nissayena vuttaṃ. Tattha tīṇīti vatthuvaseṇa abyākatamūlāni. Catutthapañcamāni sādhipatikāni. Tesu catutthe ekanti vatthārammaṇavaseṇa ārammaṇavaseṇe vā abyākatamūlaṃ akusalaṃ. Pañcame ekanti nissayato abyākatamūlakaṃ akusalaṃ. Evamidhāpi labbhamānavaseṇa tikādīsusi gaṇanā veditabbā. Tathā adhipatimūlakādīsusi. Ārammaṇaṇdriyavipākavaseṇa vitthārayojanaṃ pana avatvā tattha tattha vattabbayuttakameva vadāmāti.

446. Adhipatimūlake sahaajāte sattāti sahaajātādhipativaseṇa kusalamūlāni tīṇi, akusalamūlāni tīṇi, abyākatamūlaṃ ekaṃ. Sahajāteṇa pana saddhiṃ ārammaṇādhipati, ārammaṇādhipatinā ca saddhiṃ sahaajātaṃ na labbhati. Aññaṃaṇṇe tīṇīti sahaajātādhipativaseṇe. Nissaye aṭṭhāti kusalamūlāni tīṇi, akusalamūlāni tīṇi, abyākatamūlāni dve. Abyākato hi adhipati abyākatassa sahaajātato ceva ārammaṇato ca nissayo hoti, akusalassa ārammaṇatova. Kusalassa pana ubhayathāpi na hotīti abyākatamūlāni dveyevāti evaṃ aṭṭha. Upanissaye satta ārammaṇasadisāneva. Purejāte ekanti abyākatādhipati ārammaṇavaseṇa akusalassa. Vipāke ekaṃ abyākatena abyākataṃ lokuttaraṃ. Āhārādīsusi satta heṭṭhā ekamūlake laddhāneva. Vippayutte cattārīti kusaleṇa abyākataṃ, tathā akusaleṇa, abyākatena abyākatañca kusalañca. Atthiavigatesu aṭṭha nissayasadisāneva.

447-452. Ghaṭanāni panettha paṭipāṭiyā ārammaṇādīhi ayojetvā paṭhamam atthiavigatehi yojitāni. Kiṃ kāraṇāti? Ubhayādhipatimissakattā. Tattha paṭhame ghaṭane ārammaṇādhipativasena vatthārammaṇam labbhati, dutiye nissayavasena garuṃ katvā assādentassa vatthumeva, tatiye sahaajātādhipativasena kusalādayo rūpānam, ārammaṇādhipativasena vatthu akusalassa. Tato parāni tīṇi ghaṭanāni ārammaṇādhipativasena vuttāni. Tattha paṭhame sattāti heṭṭhā vuttāneva. Dutie ekanti purejātāni vatthārammaṇāni akusalassa. Tatiye vatthumeva akusalassa. Tato parāni tīṇi ghaṭanāni vipākāvipākasādhāraṇāni sahaajātādhipativasena vuttāni. Tattha paṭhame rūpārūpaṃ labbhati, dutiye arūpameva, tatiye rūpameva. Tato parāni tīṇi vipākādhipativasena vuttāni. Tesupi paṭhame rūpārūpaṃ labbhati, dutiye arūpaṃ, tatiye rūpameva. Tato parāni cha ghaṭanāni āhārindriyayuttāni cittādhipativasena vuttāni. Tattha tīṇi avipākāni, tīṇi savipākāni. Tesu gaṇanā pākāṭāyeva. Tato parāni cha ghaṭanāni tatheva viriyādhipativasena vuttāni. Nanu ca adhipatipaṭipāṭiyā paṭhamam viriyādhipativasena vattabbāni siyumu, kasmā tathā na vuttānīti? Parato hetuvasena vuttaghaṭanehi sadisattā. Parato hi hetuvasena ghaṭanāni amohassa vīmaṃsādhipatittā vīmaṃsāya ca sammādiṭṭhibhāvato maggasampayuttāni. Viriyampi ca sammāvāyāmicchāvāyāmbhāvena maggoti tena saddhiṃ ghaṭanāni parato hetuvasena vuttaghaṭanehi sadisānīti parivattetvā vuttāni. Tesupi gaṇanā pākāṭāyeva.

453-456. Anantarasamanantaramūlakesu sattāti kusalo kusalassa abyākatassa ca, tathā akusalo, abyākato tiṇṇannampīti evaṃ satta. Kamme ekanti kusalā maggacetanā attano vipākābyākatassa. Ghaṭanāni panetesu tīṇi tīṇiyeva. Tāni bahutarapaṭipāṭiyā vuttāni.

457-460. Sahaajātaaññaṃāññaṇissayamūlakesu ye ye dukamūlake paccayā vuttā te teyeva ādito t̥hiteṇa sabhāgā. Tasmā dukamūlake gaṇanaṃ ṇatvā ye upari paccayā ghaṭitā, tesu ūnataragaṇanassa vasena sabbaghaṭanesu gaṇanā veditabbā. Tattha sahaajātamūlake dasa ghaṭanāni. Tesu pañca avipākāni, pañca savipākāni. Tattha avipākesu tāva paṭhame kusalo kusalassa abyākatassa, kusalābyākatassa, kusalābyākato abyākatassāti cattāri, tathā akusalo, abyākato abyākatassevāti evaṃ nava. Tattha kusalākusalādikesu aṭṭhasu vissajjanesu arūpañceva cittasamuṭṭhānarūpañca labbhati. Abyākate vatthurūpampi. Dutie ghaṭane abyākatavissajjane rūpesu vatthumeva labbhati, tatiye tīsupi arūpameva, catutthe cittasamuṭṭhānarūpameva, pañcame paṭisandhiyam vatthunā saddhiṃ arūpadhammā. Savipākesu paṭhame vipākā ceva vipākacittasamuṭṭhānarūpañca, dutiye vipākā ceva vatthurūpañca, tatiye vipākameva, catutthe vipākacittasamuṭṭhānameva, pañcame vatthurūpameva labbhati.

Aññaṃāññaṇamūlake cha ghaṭanāni. Tesu paṭhamāni tīṇi avipākāni, pacchimāni tīṇi savipākāni. Tesu gaṇanā pākāṭāyeva.

461. Nissayamūlake nissayapaccayā ārammaṇe tīṇīti vatthum ārammaṇam katvā pavattakusalādivasena veditabbāni. Upanissaye ekanti vatthum ārammaṇūpanissayam katvā uppannākusalam. Sesam dumūlake heṭṭhā vuttanayeneva veditabbam.

462-464. Imasmiṃ pana nissayapaccaye vīsati ghaṭanāni. Tesu purimāni cha ghaṭanāni purejātasahaajātavasena vuttāni, tato cattāri purejātavaseneva, tato dasa sahaajātavaseneva. Tattha paṭhame ghaṭane terasāti nissayapaccayavibhaṅge

vuttāneva. Dutiye aṭṭhāti sahaṇādhīpativasena satta, vatthuṃ garuṃ katvā akusalañcāti aṭṭha. Tatiye satta indriyapaccaye laddhāneva. Catutthe pañca vippayutte laddhāni. Pañcame cattārīti kusalādīni cittasamuṭṭhānānaṃ, vatthu ca akusalassa. Chaṭṭhe tīṇīti kusalādīni cittasamuṭṭhānassa. Purejātavasena catūsu paṭhame tīṇīti vatthu kusalādīnaṃ, cakkhādīni ca abyākatassa. Dutiye vatthumeva kusalādīnaṃ. Tatiye ekanti vatthu akusalassa. Catutthe cakkhādīni viññāṇapañcakassa. Sahaṇātavasena dasa savipākāvipākavasena dvidhā bhinditvā sahaṇātamūlake vuttanayeneva veditabbāni.

465. Upanissayamūlake ārammaṇe sattāti ārammaṇūpanissaye laddhāneva. Adhipatiyā sattāti tāneva. Anantarasamanantaresu anantarūpanissaye laddhāneva. Nissaye ekanti vatthu akusalassa. Purejāte ekanti tasseva vatthuṃ vā ārammaṇaṃ vā. Āsevane tīṇi anantarūpanissayavasena. Kamme dve pakatūpanissayavasena. Lokuttarakusalacetanā pana anantarūpanissayopi hoti. Vippayutte ekaṃ ārammaṇūpanissayavasena, tathā atthivigatesu. Natthivigatesu satta anantarasamāneva.

466. Upanissayamūlakāni pana satta ghaṭanāni honti. Tattha purimāni tīṇi ārammaṇūpanissayavasena vuttāni. Tattha paṭhame sattāti kusalo kusalādīnaṃ, tathā abyākato, akusalo akusalassevāti evaṃ satta. Dutiye ekanti cakkhādiabyākataṃ akusalassa. Tatiye vatthu akusalassa. Tato parāni dve anantarūpanissayavasena vuttāni. Tesu gaṇanā pākāṭāyeva. Tato dve anantarapakatūpanissayavasena vuttāni. Tattha paṭhame lokiyakusalākusalacetanāpaccayabhāvato gahetabbā, dutiye lokuttarakusalāva.

467-468. Purejātamūlake ārammaṇe tīṇīti abyākato kusalādīnaṃ. Adhipatiyā ekanti abyākato akusalassa. Sesesupi eseva nayo. Ettha pana satta ghaṭanāni. Tesu paṭhamāṃ vatthārammaṇavasena vuttaṃ, dutiyaṃ vatthuvasevā, tatiyaṃ ārammaṇavasena, catutthaṃ vatthussa ārammaṇakālavasena, pañcamaṃ ārammaṇādhīpativasena, chaṭṭhaṃ vatthuno ārammaṇādhīpatikālavasena, sattamaṃ cakkhādivasena.

469-472. Pacchājātamūlake vīsati paccayā na yujjanti, tayova yojanaṃ labhanti. Ekamevettha ghaṭanaṃ, taṃ kāyassa kusalādīnaṃ vasena veditabbaṃ. Āsevanamūlakepi ekameva ghaṭanaṃ.

473-477. Kammamūlake anantare ekanti maggacetanāvasena vuttaṃ. Aññamaññe tīṇīti ettha paṭisandhiyaṃ vatthupi gahetabbāṃ. Upanissaye dveti anantarapakatūpanissayavasena heṭṭhā vuttāneva. Evaṃ sesānipi heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāni. Ettha pana ekādasa ghaṭanāni. Tattha paṭhamāni dve pakatūpanissayānantarūpanissayavibhāgato nānākkhaṇīkammavasena vuttāni. Tato parāni cattāri vipākāvipākato ekakkhaṇīkammavasena vuttāni. Tattha paṭhame arūpena saddhiṃ cittasamuṭṭhānarūpaṃ labbhati, dutiye arūpena saddhiṃ vatthu, tatiye arūpameva, catutthe cittasamuṭṭhānarūpameva. Paṭisandhiyaṃ pana kaṭattārūpampi labbhati. Tato parāni pañca savipākāni, tāni heṭṭhā vuttanayāneva. Vipākamūlake pañca ghaṭanāni uttānatthāneva.

478-483. Āhāramūlake sattātiādīni vuttanayāneva. Ghaṭanāni panettha catuttiṃsa. Tesu paṭhamāni pañca vipākāvipākāsamaññato vuttāni. Tattha paṭhame cattāropi āhārā labbhanti; dutiye tayo arūpāhārāva. Tatiye vatthupi paccayuppannaṃ hoti, catutthe taṃ parihāyati. Pañcame rūpameva paccayuppannaṃ. Tato parāni pañca

savipākaghaṭanāni, tāni heṭṭhā vuttanayāneva. Tato parāni nava ghaṭanāni cetanāhāraavasena vuttāni. Tato parāni nava nirādhipativīññāṇāhāraavasena. Tato parāni sādhipativīññāṇāhāraavasena cha ghaṭanāni vuttāni. Tattha tīṇi vipākāvipākasāmaññavasena vuttāni. Tīṇi vipākavaseneva. Tattha lokiyānaṃ vipākānaṃ abhāvato vatthu parihāyati.

484-495. Indriyamūlake purejāte ekanti cakkhundriyādīnaṃ vasena abyākatena abyākataṃ. Sesam dumūlakaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Ghaṭanāni panettha cha sattati. Tattha paṭhame sabbānīpi indriyāni paccayaṭṭhena labbhanti. Dutiye rūpajīvitindriyaṃ hāyati. Na hi taṃ nissayo hoti. Tatiye arūpindriyāni rūpānaṃ. Catutthe cakkhādīni cakkhuviññāṇādīnaṃ. Tato parāni nava ghaṭanāni sahaajātarūpindriyavasena vuttāni, tato nava maggabhūtānaṃ indriyānaṃ vasena, tato nava jhānaṅgabhūtānaṃ, tato nava jhānamaggabhūtānaṃ, tato nava manindriyavaseneva, tato sādhipatīni cha, tato vīriyavasena maggasampayuttāni cha, tato amohahetuvaseva nirādhipatīni nava, sādhipatīni cha. Tesu sabbesu vipākapaccayena ayuttāni ca yuttāni ca heṭṭhā vuttanayeneva veditabbāni.

496-500. Jhānamūlakepi dumūlakaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Ghaṭanāni panettha chattimsa. Tesu paṭhamāni nava indriyamaggabhāvaṃ anāmasitvā sādharmañjānaṅgavaseneva vuttāni. Tato parāni nava indriyabhūtajhānaṅgavasena, tato nava maggabhūtajhānaṅgavasena, tato nava indriyamaggabhūtajhānaṅgavasena. Catūsupi cetesu navakesu ādito cattāri cattāri vipākāvipākasādhāraṇāni. Avasāne pañca pañca vipākāneva, tāni heṭṭhā vuttanayāneva.

501-508. Maggamūlakepi dumūlakaṃ vuttanayeneva veditabbaṃ. Ghaṭanāni panettha sattapaññāsa. Tesu paṭhamāni nava indriyajhānabhāvaṃ anāmasitvā suddhikamaggavaseneva vuttāni. Tato nava indriyabhūtamaggavasena, tato nava jhānabhūtamaggavasena, tato nava indriyajhānabhūtamaggavasena, tato cha adhipatibhūtamaggavasena, tato nava nirādhipatimaggahetuvaseva, tato cha sādhipatimaggahetuvaseva, tattha navakesu pañca pañca chakkesu tīṇi tīṇi vipākāni. Sesāni sādharmaṇāni, tāni heṭṭhā vuttanayāneva.

509-510. Sampayuttamūlake dumūlakaṃ uttānatthameva. Ettha pana dveyeva ghaṭanāni. Tattha ekaṃ sādharmaṇavasena, ekaṃ vipākavasena vuttaṃ.

511-514. Vippayuttamūlakepi dumūlakaṃ uttānatthameva. Ghaṭanāni panettha terasa. Tattha paṭhame pañcāti kusalo abyākatassa, tathā akusalo, abyākato tiṇṇannampi. Ettha ca ime vippayuttādayo sahaajātāpi honti, pacchājātapurejātāpi. Dutiye purejātasahaajātāva tatiye teyeva adhipativaseva. Tattha kusalo abyākatassa tathā akusalo, abyākato pana abyākatassa ca ārammaṇādhipativaseva akusalassa cāti evaṃ cattāri. Catutthe tīṇīti kusalādīni abyākatassa. Indriyāni panettha rūpānīpi arūpānīpi. Pañcame paccayā arūpāva chaṭṭhe vatthuvaseva rūpāva sattame kusalābyākatānaṃ vipassanāvasena, akusalassa assādanavasena vatthumeva. Aṭṭhame tadevākusalassa, navame cakkhādīni abyākatassa, dasame kusalādayo cittasamuṭṭhānānaṃ, ekādasame paṭisandhiyaṃ vatthu khandhānaṃ, dvādasame paṭisandhiyaṃ khandhā kaṭattārūpānaṃ, terasame paṭisandhiyaṃ khandhā vatthussa.

515-518. Atthipaccayamūlake upanissaye ekanti ārammaṇūpanissayavasena abyākataṃ akusalassa. Sesam dumūlake uttānameva. Ghaṭanāni panettha

ekūnatim̐sa. Tesu paṭhame arūpavatthārammaṇamahābhūtaindriyāhārānaṃ vasena sahaajātapurejātapacchājātapaccayā labbhanti. Dutīye pacchājātakabaḷikārāhārā na labbhanti. Paṭhamadutiyaghaṭṭanāneva adhipatinā saddhiṃ upari tatiyacatutthāni katāni. Puna paṭhamameva catūhi āhārehi saddhiṃ pañcamam, rūpindriyehi saddhiṃ chaṭṭham, rūpārūpindriyehi saddhiṃ sattamam kataṃ. Dutīyameva vā pana indriyehi saddhiṃ sattamam kataṃ. Paṭhamadutiyāneva vip̐payuttapaccayena saddhiṃ aṭṭhamanavamāni. Tesu navamam adhipatinā saddhiṃ dasamam kataṃ. Tato ekādasame paccayavasena vatthu hāyati. Dvādasame arūpadhammāyeva paccayā, terasame vatthārammaṇā, cuddasame vatthumeva, pannarasame ārammaṇameva, soḷasame vatthumeva ārammaṇam, sattarasame pana tadeva ārammaṇādhipatibhāvena, aṭṭhārasamepi tadeva ārammaṇūpanissayavasena, ekūnavīsati me cakkhādayova paccayā. Imāni ekūnavīsati pakiṇṇakaghaṭṭanāni nāma sahaajātam̐ aggahetvā vuttāni. Tato parāni dasa sahaajātavasena vuttāni.

519. Natthivigatamūlakesu anantarasamanantaramūlakesu viya upanissayāsevanakammavasena tīṇīyeva ghaṭṭanāni, avigatamūlakam̐ atthimūlakasadisamevāti.

Yāni panetāni imasmim̐ pañhāvāre ghaṭṭanāni vuttāni, tāni sabbānipi duvidhāniyeva - pakiṇṇakato sahaajātato ca. Tattha sabbesampi ārammaṇamūlakādīnaṃ ādito sahaajātam̐ aggahetvā vuttāni pakiṇṇakāni nāma. Tāni ārammaṇamūlake pañcapi, adhipatimūlake cha, anantaramūlake tīṇipi, tathā samanantaramūlake, nissayamūlake dasa, upanissayamūlake satta, purejātamūlake satta, pacchājātamūlake ekameva, tathā āsevanamūlake, kammamūlake dve, āhāramūlake ekaṃ, indriyamūlake cattāri, vip̐payuttamūlake nava, atthimūlake ekūnavīsati, natthimūlake tīṇipi, tathāvigatamūlake. Avigatamūlake ekūnavīsati sabbānipi satañceva tīṇi ca honti. Sahajātanissayabhāvena panetāni pakiṇṇakānīti vuttāni.

Yāni pana sahaajātam̐ labbhanti, tāni sahaajātaghaṭṭanāni nāmāti vuccanti. Tāni ārammaṇamūlake anantarasamanantarapurejātapacchājātaāsevananatthivigatamūlakesu na labbhanti. Na hi te paccayā sahaajātānaṃ paccayā honti. Yathā ca sahaajātānaṃ na honti, tathā hetusahaajātaaññamaññavipākajhānamaggasampayuttapaccayā. Asahaajātānanti hetumūlake sabbāni catuvīsati pakiṇṇakāni sahaajātaghaṭṭanāneva. Tathā adhipatimūlake catuvīsati, sahaajātamūlake dasapi, aññamaññamūlake chapi, nissayamūlake dasa, kammamūlake nava, vipākamūlake pañcapi, āhāramūlake tettiṃsa, indriyamūlake dvāsattati jhānamūlake chaṭṭim̐sāpi, maggamūlake sattapaññāsampi, sampayuttamūlake dvepi, vip̐payuttamūlake cattāri, atthimūlake dasa, avigatamūlake dasāti sabbānipi tīṇi satāni dvādasa ca honti. Iti purimāni sataṃ tīṇi ca imāni ca dvādasuttarāni tīṇi satānīti sabbānipi pañcadasādhikāni cattāri ghaṭṭanasatāni pañhāvāre āgatāni. Tesu ye ye paccayadhammā nāmasena na pākāṭa hutvā paññāyanti, tepi hetumūlakādīnaṃ nayānaṃ ādito vipākāvipākāsāmaññato vuttesu ghaṭṭanesu dassetabbā. Dvādaseva hi hetū cha ārammaṇā cattāro adhipatayo cattāro āhārā vīsati indriyāni satta jhānaṅgāni dvādasa maggaṅgānīti ete paccayadhammā nāma. Tesu ye ye dhammā ekantena kusalā, ekanteneva akusalā, ekantena kusalavipākā, ekantenevākusalavipākā, ekanteneva vipākā, ekanteneva avipākā te te sādhuṃ sallakkhetvā ye tattha vipākā, te vipākaghaṭṭanesu, ye avipākā, te avipākaghaṭṭanesu yathāyogaṃ yojetabbāti.

Pañhāvārassa ghaṭṭane anulomagaṇanā.

527. Idāni paccanīyaṃ hoti. Tattha yathā paṭicca vārādīsu “akusalaṃ dhammaṃ paṭicca akusalo dhammo uppajjati nahetupaccayā”tiādīnā nayena labbhamānā pañhā labbhamānānaṃ paccayānaṃ vasena sarūpatova vitthāritā. Evaṃ avitthāretvā ekena lakkhaṇena saṅkhepato paccanīyaṃ dassetuṃ dhammasaṅgāhakehi kusalo dhammo kusalassa dhammassa ārammaṇapaccayena paccayotiādīnā nayena anulomato kusalādīnaṃ paccayā uddhaṭṭā. Te ca kho paccayā samūhavasena, no ekekapaccayavaseneva; tasmā ye yattha samūhato dassitā, te vibhajitvā veditabbā. Sabbepi hi ime catuvīsati paccayā aṭṭhasu paccayesu saṅgahaṃ gacchanti. Kataresu aṭṭhasu? Ārammaṇe, saḥajāte, upanissaye, purejāte, pacchājāte, kamme, āhāre, indriyeti. Kathaṃ? Ṭhapetvā hi ime aṭṭha paccaye sesesu soḷasasu hetupaccayo aññaṃaññaṃvipākajhānamaggasampayuttapaccayoti ime cha paccayā ekantena saḥajātā hutvā saḥajātānaññeva paccayabhāvato saḥajātapaccaye saṅgahaṃ gacchanti. Anantarapaccayo samanantaraāsevananattavigatapaccayoti ime pana pañca uppajjitvā niruddhā attano anantaraṃ uppajjamānānaññeva paccayabhāvato anantarūpanissayalakkhaṇena upanissaye saṅgahaṃ gacchanti. Nissayapaccayo saḥajātapurejātabhedato duvidho. Tattha saḥajātanissayo saḥajātānaññeva nissayapaccayabhāvato saḥajātapaccaye saṅgahaṃ gacchati, purejātanissayo purejātapaccaye saṅgahaṃ gacchati.

Adhipatipaccayopi saḥajātādhipatiārammaṇādhipativasena duvidho. Tattha saḥajātādhipati saḥajātānaṃyeva adhipatipaccayabhāvato saḥajātapaccaye saṅgahaṃ gacchati. Ārammaṇādhipati ārammaṇūpanissayo hotiyevāti ārammaṇūpanissayalakkhaṇena upanissayapaccaye saṅgahaṃ gacchati. Vippayuttapaccayo saḥajātapurejātapacchājātabhedato tividho. Tattha saḥajātavippayutto saḥajātānaññeva vippayuttapaccayabhāvato saḥajātapaccaye saṅgahaṃ gacchati. Purejātavippayutto pure uppajjitvā pacchā uppajjamānānaṃ paccayabhāvato purejāte saṅgahito. Pacchājātavippayutto pacchā uppajjitvā pure uppannānaṃ upatthambhanavasena paccayabhāvato pacchājātapaccaye saṅgahaṃ gacchati. Atthipaccayaavigatapaccayā saḥajātapurejātapacchājātaāhārindriyānañceva atthiavigatesu ca ekekassa vasena chahi bhedeḥi ṭhitā. Tattha saḥajātaatthiavigatā saḥajātānaññeva atthiavigatapaccayabhāvato. Saḥajātapaccaye saṅgahaṃ gacchanti. Purejātā pure uppajjitvā pacchā uppajjamānānaṃ paccayabhāvato purejātapaccaye saṅgahaṃ gacchanti. Pacchājātā pacchā uppajjitvā pure uppannānaṃ upatthambhanavasena paccayabhāvato pacchājātapaccaye saṅgahaṃ gacchanti. Āhārabhūtā kabalīkārāhārapaccaye saṅgahaṃ gacchanti. Indriyabhūtā rūpajīvitindriyapaccaye saṅgahaṃ gacchantīti evaṃ ime soḷasa paccayā imesu aṭṭhasu paccayesu saṅgahaṃ gacchantīti veditabbā.

Imesampi pana aṭṭhannaṃ paccayānaṃ aññaṃaññaṃ saṅgaho atthiyeva. Ādito niddiṭṭho hi ārammaṇapaccayo adhipatīnadhipatibhedena duvidho. Tattha adhipatibhūto ārammaṇūpanissayalakkhaṇena upanissaye saṅgahaṃ gacchati. Anadhipatibhūto suddho ārammaṇapaccayova. Kammapaccayopi saḥajātanānākkhaṇikavasena duvidho. Tattha saḥajātakammaṃ attanā saḥajātānaññeva kammapaccayabhāvato saḥajāteyeva saṅgahaṃ gacchati. Nānākkhaṇikakammaṃ balavadubbavasena duvidhaṃ. Tattha balavakammaṃ vipākadhammānaṃ upanissayova hutvā paccayo hotīti upanissaye saṅgahaṃ

gacchati. Balavampi pana rūpānaṃ dubbalañca arūpānaṃ nānākkhaṇīkammappaccayeneva paccayo. Āhārapaccayopi rūpārūpato duvidho. Tattha arūpāhāro attanā saḥajātānaññeva paccayo hotīti saḥajātapaccaye saṅgahaṃ gacchati. Rūpāhāro saḥajātapurejātapacchājātānaṃ paccayo na hoti. Attano pana uppādakkhaṇaṃ atikkamitvā tṭhitipatto āhārapaccayatamaṃ sādhetīti āhārapaccayova hoti. Indriyapaccayopi rūpārūpato duvidho. Tattha arūpindriyapaccayo attanā saḥajātānaññeva indriyapaccayatamaṃ sādhetīti saḥajāteyeva saṅgahaṃ gacchati. Rūpindriyapaccayo pana ajjhattabahiddhābhedaṭṭho duvidho. Tattha ajjhattamaṃ indriyapaccayo pure uppajjitvā pacchā uppajjamānānaṃ sasampayuttadhammānaṃ cakkhuviññāṇādīnaṃ indriyapaccayo hotīti purejāteyeva saṅgahaṃ gacchati. Bāhiro indriyapaccayo nāma rūpajīvitindriyaṃ, taṃ saḥajātānaṃ paccayo hontampi anupālanamattavaseneva hoti, na janakavasenāti indriyapaccayova hoti. Evaṃ ime aṭṭha paccayā aññamaññampi saṅgahaṃ gacchantīti veditabbā. Ayaṃ tva aṭṭhasu paccayesu avasesānaṃ soḷasannañceva tesameva ca aṭṭhannaṃ aññamaññavasena saṅgahanayo.

Idāni imesaṃ aṭṭhannaṃ paccayānaṃ ekekasmim catuvīsatiyāpi paccayesu ye ye saṅgahaṃ gacchanti, te te veditabbā. Tattha aṭṭhannaṃ tva sabbapaṭṭhame ārammaṇapaccaye ārammaṇapaccayova saṅgahaṃ gacchati, na sesā tevīsati. Dutiye saḥajātapaccaye hetupaccayo saḥajātādhipatipaccayo saḥajātapaccayo aññamaññapaccayo saḥajātānissayapaccayo saḥajātakammappaccayo vipākappaccayo saḥajātaāhārapaccayo saḥajātāndriyapaccayo jhānapaccayo maggapaccayo sampayuttapaccayo saḥajātavippayuttapaccayo saḥajātatthipaccayo saḥajātāvigatappaccayoti ime pannarasa paccayā saṅgahaṃ gacchanti. Tatiye upanissayapaccaye adhipatibhūto ārammaṇapaccayo ārammaṇabhūto adhipatipaccayo anantarasamanantaraupanissayaāsevanapaccayā nānākkhaṇīko balavakammappaccayo natthipaccayo vigatappaccayoti ime nava paccayā saṅgahaṃ gacchanti. Catutthe purejātapaccaye purejātānissayapaccayo purejātapaccayo purejātindriyapaccayo purejātavippayuttapaccayo purejātātthipaccayo purejātāvigatappaccayoti ime cha paccayā saṅgahaṃ gacchanti. Pañcame pacchājātapaccaye pacchājātapaccayo pacchājātavippayuttapaccayo pacchājātātthipaccayo pacchājātāvigatappaccayoti ime cattāro paccayā saṅgahaṃ gacchanti. Chaṭṭhe kammappaccaye nānākkhaṇīkammappaccayova saṅgahito. Sattame āhārapaccaye kabalīkārāhāravaseneva āhārapaccayo āhāratthipaccayo āhārāvigatappaccayoti ime tayo paccayā saṅgahitā. Aṭṭhame indriyapaccaye rūpajīvitindriyapaccayo indriyatthipaccayo indriyāvigatappaccayoti ime tayo paccayā saṅgahaṃ gacchanti. Evaṃ imesaṃ aṭṭhannaṃ paccayānaṃ ekekasmim ime cime ca paccayā saṅgahaṃ gatāti ṇatvā ye yattha saṅgahaṃ gatā, te tassa gaṇanena gahitāva hontīti veditabbā.

Evaṃ sabbapaccayasāṅgāhakānaṃ imesaṃ aṭṭhannaṃ paccayānaṃ vasena ekūnapaññāsāya pañhesu imasmim paccanīye “kusalo dhammo kusalassa dhammassa ārammaṇapaccayena paccayo”tiādayo ime pannarasa pañhā uddharitvā vissajjitā. Tattha kusalo kusalassa, kusalo akusalassa, kusalo abyākatassa, kusalo kusalābyākatassāti kusalādikā cattāro pañhā; tathā akusalādikā; abyākato pana abyākatassa, abyākato kusalassa, abyākato akusalassāti abyākatādikā tayo; kusalo ca abyākato ca kusalassa; tathā abyākatassa; akusalo ca abyākato ca akusalassa; tathā abyākatassāti dumūlakekāvasānā cattāro honti. Tesu paṭṭhame pañhe yehi bhavitabbaṃ, te sabbe saṅgahetvā tayo paccayā vuttā. Dutiye dve, tatiye pañca,

catutthe ekova pañcame tayo, chaṭṭhe dve, sattame pañca, aṭṭhame ekova navame satta, dasame tayo, ekādasame tayo, dvādasame dve, terasame cattāro, cuddasame dve, pannarasamepi cattārova. Te “sahajātapaccayenā”ti avatvā “sahajātaṃ pacchājāta”nti vuttā. Tattha kāraṇaṃ parato vakkhāma.

Samāsato panettha eko dve tayo cattāro pañca sattāti chaḷeva paccayaparicchedā honti. Ayaṃ pañhāvārassa paccanīye ukkaṭṭhavasena pañhāparicchedo ceva te te paccaye saṅgahetvā dassitapaccayaparicchedo ca. “Na hetupaccayo”tiādīsu hi catuvīsatiyāpi paccayapaccanīyesu ekapaccanīyepi ito uddhaṃ pañhā vā paccayā vā na labbhanti, heṭṭhā labbhanti. Tasmā yesu pañhesu “kusalo dhammo kusalassa ca abyākatassa ca dhammassa saṃjātapaccayena paccayo”ti evaṃ ekova paccayo āgato, tasmīṃ paccaye paṭikkhitte te pañhā parihāyanti. Yasmīṃ pana pañhe “kusalo dhammo akusalassa dhammassa ārammaṇapaccayena paccayo upanissayapaccayena paccayo”ti evaṃ dve paccayā āgatā. Tattha nārammaṇapaccayāti evaṃ ekasmiṃ paccaye paṭikkhittepi itarassa paccayassa vasena so pañho labbhateva. Tesu pana dvīsūpi paccayesu paṭikkhittesu so vāro pacchijjati. Evameva yesu pañhesu tayo cattāro pañca satta vā labbhanti, tesu ṭhapetvā paṭikkhitte paccaye avasesānaṃ vasena te pañhā labbhantiyeva. Sabbesu pana paccayesu paṭikkhittesu sabbepi te vārā pacchijjantīti idameva cettha lakkhaṇaṃ. Iminā lakkhaṇena ādito paṭṭhāya tesu tesu pañhesu saṅkhipitvā vuttapaccayānaṃ pabhedo ca tasmīṃ tasmīṃ paccanīye tesam tesam pañhānaṃ parihāni ca veditabbā.

Tatrāyaṃ vitthārakathā - paṭhamapañhe tāva tīhi paccayehi ekūnavīsati paccayā dassitā. Kathaṃ? Kusalo hi kusalassa purejātapacchājātavipākavippayutteheva paccayo na hoti, sesehi vīsatiyā hoti, tesu ārammaṇapaccayo ekova saṃjāte pana sabbasaṅgāhikavasena pannarasa paccayā saṅgahaṃ gacchantīti vuttā. Tesu hetupaccaye paṭikkhitte cuddasa honti. Kusalo pana kusalassa neva vipākapaccayo na, vippayuttapaccayoti te dve apanetvā sese dvādasa sandhāya saṃjātapaccayena paccayoti vuttaṃ. Upanissayapaccayepi sabbasaṅgāhikavasena nava paccayā saṅgahaṃ gacchantīti vuttā. Tesu adhipatibhūto ārammaṇapaccayo ārammaṇabhūto ca adhipatipaccayo ārammaṇūpanissayavasena upanissayameva anupaviṭṭho. Kusalo pana kusalassa nānākkhaṇikakammappaccayo na hotīti taṃ apanetvā sese cha sandhāya upanissayapaccayena paccayoti vuttaṃ. Evaṃ paṭhamapañhe tīhi paccayehi ekūnavīsati paccayā dassitāti veditabbā. Tesu imasmiṃ hetupaccanīye “kusalo dhammo kusalassa dhammassa na hetupaccayena paccayoti dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā taṃ paccavekkhati, pubbe suciṇṇāni paccavekkhati”ti evamādinā ārammaṇapaccayādīsu vuttanayeneva uddharitvā pāli dassetabbā.

Ārammaṇapaccaye pana paṭikkhitte tassa vitthāraṃ apanetvā hetupaccayavitthāraṃ pakkhipitvā sāyeva pāli dassetabbā, sesapaccayapaṭikkhepesupi ese va nayo. Tasmīṃ pana paccaye paṭikkhitte ye vārā parihāyanti, te parato vakkhāma.

Dutiyapañhe pana dvīhi paccayehi tayo paccayā dassitā. Kathaṃ? Kusalo hi akusalassa anantarādivasena paccayo na hoti. Tasmā te apanetvā ārammaṇūpanissayavasena saṅgahitaṃ ārammaṇādhipatīñceva pakatūpanissayañca sandhāya upanissayapaccayena paccayoti vuttaṃ. Tasmā suddho ārammaṇapaccayo ārammaṇādhipativasena adhipatipaccayo upanissayapaccayoti dutiyapañhe dvīhi paccayehi ime tayo paccayā dassitāti veditabbā.

Tatīyapañhe pana pañcahi paccayehi aṭṭhārasa paccayā dassitā. Kathaṃ? Kusalo hi abyākatassa aññamaññapurejātāsevanavipākasampayuttehiyeva paccayo na hoti, sesehi ekūnavīsatiyā hoti. Tesu ārammaṇapaccayo eko. Yasmā pana kusalo abyākatassa aññamaññavipākasampayuttavasena paccayo na hoti, hetupaccayo paṭikkhitto, kammaṇapaccayo visuṃ gahito, tasmā ime pañca apanetvā sahaajātena dasa paccayā dassitā. Upanissayena heṭṭhā vuttesu chasu ṭhapetvā āsevanam sesā pañca. Pacchājāto ekova tathā sahaajātanānākkhaṇikavasena duvidhopi kammaṇapaccayoti evaṃ tatīyapañhe pañcahi paccayehi ime aṭṭhārasa paccayā dassitāti veditabbā.

Catutthapañhe pana ekena paccayena dasa. Kathaṃ? Kusalo hi kusalābyākatassa sahaajāte vuttesu pannarasasu aññamaññavipākasampayuttavippayuttehi paccayo na hoti, hetupaccayo paṭikkhitto. Iti ime pañca apanetvā sesā dasa paccayā ettha ekena paccayena dassitāti veditabbā.

528. Yathā ca imesu kusalādikesu catūsu, tathā akusalādikesupi catūsu pañhesu tehi tehi paccayehi te teyeva paccayā dassitāti veditabbā.

529. Tato parānaṃ abyākatādīnaṃ tiṇṇaṃ pañhānaṃ paṭhamapañhe sattahi paccayehi tevīsati paccayā dassitā. Kathaṃ? Abyākato hi abyākatassa catuvīsatiyāpi paccayehi paccayo hoti. Hetupaccaye pana paṭikkhitte tevīsati honti. Tesu ārammaṇapaccayo ekova. Yasmā panettha asahaajātānampi saṅghaṇatthaṃ āhārindriyapaccayā visuṃ gahitā. Tasmā ime tayo apanetvā sahaajātena dvādasa paccayā dassitā. Upanissayena heṭṭhā vuttā cha, purejāto ekova tathā pacchājātaāhārindriyapaccayāti evamettha sattahi paccayehi ime tevīsati paccayā dassitāti veditabbā. Dutīye tīhi paccayehi dvādasa dassitā. Kathaṃ? Ārammaṇapaccayo eko, upanissayena pana ārammaṇūpanissayavasena ārammaṇādhīpatīnantarasamanantaranatthivigataupanissayapaccayoti cha dassitā. Purejātena purejātanissayavippayuttaatthiavigatā pañcāti evamettha tīhi paccayehi ime dvādasa paccayā dassitāti veditabbā. Tatīyepi eseṇa nayo.

530. Tato parānaṃ dukamūlakānaṃ catunnaṃ pañhānaṃ paṭhamapañhe “sahajātapaccayena purejātapaccayenā”ti avatvā “sahajātaṃ purejāta”nti vuttehi dvīhi nissayaatthiavigatavasena tayo paccayā dassitā. Kusalā hi khandhā vatthunā saddhiṃ ekato kusalassa paccayabhāvaṃ sādhamānā kiñcāpi sahaajāta, sahajātapaccayā pana na honti vatthumissakattā. Tasmā tesam sahaajātānaṃ nissayaatthiavigatānaṃ vasena sahaajātanti vuttaṃ. Vatthumhipi eseṇa nayo. Tampi hi kiñcāpi purejātaṃ, khandhamissakattā pana purejātapaccayo na hoti. Kevalaṃ purejātānaṃ nissayādīnaṃ vasena purejātanti vuttaṃ.

Dutīyapañhe “sahajātaṃ pacchājātaṃ āhāraṃ indriya”nti vuttehi catūhipi sahaajātanissayaatthiavigatavasena cattāro paccayā dassitā. Imasmiñhi vāre sahajātapaccayo labbhati, pacchājātapaccayādayo na labbhanti. Pacchājātānaṃ pana āhārindriyasaṅkhātānañca atthiavigatānaṃ vasenetaṃ vuttaṃ. Kusalā hi khandhā abyākatā ca mahābhūtā upādārūpānaṃ sahajātapaccayena nissayapaccayena atthiavigatapaccayehīti catudhā paccayā honti. Pacchājātā pana kusalā tehiyeva bhūtehi saddhiṃ tesaññeva upādārūpānaṃ atthiavigatavasena paccayo. Kabaḷikārāhāropi pacchājātehi kusalehi saddhiṃ purejātassa kāyassa atthiavigatavaseneva paccayo. Rūpajīvitindriyampi pacchājātehi kusalehi saddhiṃ kaṭattārūpānaṃ atthiavigatapaccayeneva paccayo. Iti imaṃ catudhā paccayabhāvaṃ

sandhāya “sahajātaṃ pacchājātaṃ, āhāraṃ indriya”nti idaṃ vuttaṃ.
Pacchājātāhārindriyapaccayā panettha na labbhantiyeva. Parato
akusalamissakapañhādvayepi eseṇa nayoti. Evamettha tesu tesu pañhesu
saṅkhipitvā vuttapaccayānaṃ pabhedo veditabbo. Tasmīṃ tasmīṃ pana paccaye
tesaṃ tesaṃ pañhānaṃ parihānāparihāniṃ parato āvikarissāmāti.

Paccanīyuddhārassa atthavaṇṇanā.

Paccanīyagaṇanavaṇṇanā

532. Idāni ete “kusalo dhammo kusalassa dhammassā”tiādayo anulomavasena
pannarasa vārā dassitā. Yasmā paccanīyepi eteṇeva, na ito uddham; heṭṭhā pana
honti, tasmā yassa yassa paccayassa paccanīye ye ye vārā labbhanti, te te ādito
paṭṭhāya gaṇanavasena dassetuṃ naṇetuyā pannarasātiādi āraddham.

Tattha naṇetuyā sabbesampi yathādasitānaṃ paccayānaṃ vasena pannarasa
labbhanti. Nārammaṇe saṇajāte hetupaccayo pavisati. Tasmīṃ tasmīṃ vāre suddho
ārammaṇapaccayo parihāyati, sesapaccayavasena te vārā vissajjanaṃ labhanti.
Yathā ca nārammaṇe, evaṃ sesesupi. Saṇajāte hetupaccayo pavisati. Tasmīṃ
tasmīṃca vāre naupanissaye naanantareti evaṃ paccanīyato ṭhitā paccayā
parihāyanti, avasesapaccayavasena te te vārā vissajjanaṃ labhanti. Naṇajāte pana
“kusalo dhammo kusalassa ca abyākatassa ca, akusalo dhammo akusalassa ca
abyākatassa ca, kusalo ca abyākato ca dhammā kusalassa, akusalo ca abyākato ca
dhammā akusalassāti ime cattāro vārā parihāyanti. Etesañhi catunnaṃ purimesu
dvīsu saṇajātapaccayena paccayoti ekādasannaṃ paccayānaṃ vasena ekova
paccayasaṅgaho vutto. Te tasmīṃ paṭikkhitte aññenākārena vissajjanaṃ na labhanti.
Paccimesu dvīsu nissayaatthiavigatapaccaye sandhāya “saṇajātaṃ purejāta”nti
vuttaṃ. Te saṇajāte paṭikkhitte avasesānaṃ hetuādīnaṃca purejātānaṃceva
nissayaatthiavigatānaṃ vasena vissajjanaṃ na labhanti, tasmā ime cattāropi vārā
parihāyanti. Avasesānaṃ vasena “ekādasā”ti vuttaṃ.

Tattha siyā - yathā hetumhi paṭikkhitte sesānaṃ adhipatiādīnaṃ vasena te vārā
laddhā, evaṃ saṇajāte paṭikkhitte avasesānaṃ hetuādīnaṃ vasena kasmā na
labbhantīti? Nippadesattā. Hetuādayo hi saṇajātānaṃ ekadesamattato sappadesā,
tasmā tesu paṭikkhittesu aññesaṃ vasena te vārā labbhanti. Saṇajāto pana
nippadeso sabbepi hetuādayo gaṇhāti, tasmā tasmīṃ paṭikkhitte sabbepi te
paṭikkhittā honti. Na hi asaṇajātā hetupaccayādayo nāma atthi. Iti saṇajātassa
nippadesattā tasmīṃ paṭikkhitte sabbepi te ubhopi vārā na labbhanti. “Saṇajātaṃ
purejāta”nti vissajjitavāresu pana kiñcāpi saṇajātapaccayoyeva natthi, yasmā
panettha saṇajātāva arūpakkhandhā nissayaatthiavigatavasena paccayā, saṇajāte ca
paṭikkhitte ekantena saṇajātanissayaatthiavigatā paṭikkhittā honti, tasmā tassa
paṭikkhittattā tepi vārā na labbhantīti evaṃ sabbathāpettha ime cattāro vārā
parihāyanti. Avasesānaññeva vasena ekādasāti vuttaṃ.

Naaññamaññananissayanasaṃpayuttepi teṇeva vārā parihāyanti. Kasmā?
Saṇajātagatikattā. Yatheva hi arūpadhammabhūto saṇajātapaccayo nippadesena
cattāro arūpakkhandhe gaṇhāti, tathā aññamaññananissayasampayuttāpīti
saṇajātagatikattā etesupi paṭikkhittesu te vārā na labbhantīti veditabbā. Tena vuttaṃ
naaññamaññe ekādasā, nanissaye ekādasā, nasampayutte ekādasāti.

Tattha siyā - kiñcāpi ime avisesena kusalādibhedānaṃ catunnaṃ khandhānaṃ

saṅgāhakattā sahaṇātagatikā, kusalo pana kusalābyākatassa ṭhapetvā sahaṇātapaccayaṃ aññathā paccayova na hoti, tasmā tasmim paṭikkhitte so vāro parihāyatu. Kusalo pana kusalābyākatānaṃ neva aññamaññapaccayo hoti, tasmim paṭikkhitte so vāro kasmā parihāyatīti? Aññamaññapaccayadhammavasena pavattisabbhāvato. Yatheva hi kusalābyākatā kusalassa sahaṇātapaccayova na honti. Sahaṇātadhammavasena pana nissayapaccayādīhi pavattisabbhāvato tasmim paṭikkhitte so vāro parihāyati, evamidhāpi aññamaññapaccayadhammavasena sahaṇātādīhi pavattisabbhāvato tasmim paṭikkhitte so vāro parihāyati. Naaññamaññapaccayena paccayoti padassa hi ayamatto -ye dhammā aññamaññapaccayasaṅgahaṃ gatā, na tehi paccayo. Kusalo ca kusalābyākatānaṃ sahaṇātādivasena paccayo honto aññamaññapaccayadhammeheva paccayo hoti, tasmā tasmim paṭikkhitte so vāro parihāyati. Yathā ca so vāro, tathā sesāpi tayoti cattāropi te vārā parihāyanti.

Nanissaye ekādasāti etthāpi yasmā tesam vārānaṃ ekentena sahaṇātapaccayadhammāva nissayabhūtā, tasmā nissaye paṭikkhitte parihāyanti. Napurejāte terasāti sahaṇātam purejātanti vuttavissajjane dvimūlake dve apanetvā terasa. Yathā hi te sahaṇāte paṭikkhitte purejātānaññeva nissayaatthiavigatānaṃ vasena vissajjanaṃ na labhanti, tathā purejātepi paṭikkhitte sahaṇātānaññeva nissayaatthiavigatānaṃ vasena vissajjanaṃ na labhanti, tasmā te apanetvā terasāti veditabbā.

Napacchājāte pannarasāti ettha “pacchājātapaccayena paccayo”ti vā “sahaṇātam pacchājātam āhāraṃ indriya”nti vā āgataṭṭhānesu ṭhapetvā pacchājātam avasesavasenapi te pañhā labbhanti, tasmā pannaraseva vuttā. Nakammetiādīsu yasmā kammavipākāhārindriyajhānamaggāpi kusalādhedhānaṃ catunnaṃ khandhānaṃ ekadesova tasmā ṭhapetvā te dhamme avasesadhammavasena sahaṇātadhammā paccayā hontīti ekampi pañhāvissajjanaṃ na parihīnaṃ. Nasampayutte ekādasāti yasmā tesu catūsu vāresu sampayuttadhammā sahaṇātādipaccayena paccayā honti, tasmā sampayuttapaccayapaṭikkhepena teyeva vārā parihāyantīti veditabbā. Navippayutte navāti dumūlakekāvāsānā cattāro ekamūlakadukāvāsānā dve cāti ime cha vārā ekantena vippayuttapaccayadhammehi yuttā. Tehi sahaṇātādivasena paccayā honti, tasmā vippayutte paṭikkhitte sabbepi te parihāyantīti naveva labbhanti. Tena vuttaṃ “navippayutte navā”ti. Noatthinoavigatesupi teyeva veditabbā. Ekantena hi te vārā atthiavigatapaccayadhammayuttā, tasmā te tesam paṭikkhepe parihāyanti. Yepi labbhanti, tesu ārammaṇavasena anantarādivasena vā vissajjanāni kātābāni. Sahaṇātapurejātapacchājātaāhārindriyabhedato pañcannaṃ atthiavigatānaṃ vippayuttadhammānaṃ vā vasena na kātābānīti.

533. Evaṃ paccanīye laddhavāre gaṇanato dassetvā idāni dumūlakādivasena paccayagaṇanaṃ dassetuṃ nahetupaccayā nārammaṇe pannarasātiādi āradhamaṃ. Tattha nahetumūlakadukesu atirekagaṇano ūnataragaṇanena saddhiṃ yojito ūnataragaṇanova hoti.

Timūlake naupanissaye terasāti kusalo akusalassa, akusalo kusalassāti dve vārā parihāyanti. Kasmā? Nārammaṇena saddhiṃ naupanissayassa ghaṭitattā. Ārammaṇavasena hi upanissayavasena ca imesaṃ pavatti. Tañca ubhayaṃ paṭikkhittamaṃ. Ārammaṇādhipati ca ārammaṇūpanissayaggahaṇena gahito hotiyeva.

Chamūlakepi naupanissaye terasāti teyeva terasa. Sattamūlake pana naupanissaye sattāti nasahajātena saddhiṃ ghaṭitattā tattha parihīnehi catūhi saddhiṃ “kusalo kusalassa, kusalo akusalassa, akusalo akusalassa, akusalo kusalassā”ti ime anantarūpanissayapakatūpanissayavasena pavattamānā cattāroti aṭṭha parihāyanti, tasmā avasesānaṃ vasena sattāti vuttaṃ. Napurejāte ekādasāti nasahajātena saddhiṃ ghaṭitattā ekādasa. Napacchājāte navāti tesu ekādasasu sahaajātaṃ pacchājātaṃ āhāraṃ indriyanti laddhaviṣṣajjanesu dumūlake abyākatante dve vāre apanetvā. Te hi sahaajāte paṭikkhittepi pacchājātavasena aparihīnā. Sahaajātena pana saddhiṃ pacchājāte paṭikkhitte parihāyantīti sesānaṃ vasena navāti vuttaṃ. Aṭṭhamūlake nanissaye ekādasāti sabbaṃ heṭṭhā vuttasadisameva. Navamūlake naupanissaye pañcāti kusalādayo abyākatantā tayo dumūlakā abyākatantā dve cāti pañca. Tesu nānākkhaṇikakammakabaḷīkārāhārarūpajīvitindriyapacchājātadhamavasena vissajjanaṃ veditabbaṃ.

Dasamūlake napurejāte pañcātiādīsupi teyeva. Napacchājāte tīṇīti pacchājātavasena labbhamāne dumūlake abyākatante dve apanetvā avasesā. Navippayuttepi teyeva tayo. Noatthiyā dveti nānākkhaṇikakammavasena kusalañca akusalañca kaṭattārūpassa. Vipākaṃ panettha naupanissayena saddhiṃ ghaṭitattā na labbhati. Ekādasamūlake heṭṭhā vuttasadisāva gaṇanā. Dvādasamūlake nakamme ekanti abyākatena abyākataṃ. Tattha ca āhārindriyavasena vissajjanaṃ veditabbaṃ. Terasamūlakādīsupi sabbattha ekanti āgataṭṭhāne idameva gahetabbaṃ. Nāhāre pana indriyavasena vissajjanaṃ veditabbaṃ. Naindriye āhāravasena. Cuddasamūlakādīsu nakammena saddhiṃ ghaṭitattā noatthinoavigatā na labbhanti na vuttā. Nāhārapaccayā najhānapaccayāti naindriyaṃ apanetvā vuttaṃ. Tasmā tattha indriyavasena ekaṃ veditabbaṃ. Navipākapaccayā naindriyapaccayāti nāhāraṃ apanetvā vuttaṃ, tasmā tattha āhāravasena ekaṃ veditabbaṃ. Imesu pana dvīsū paccaṇīyato ṭhitesu gaṇanā nāma natthi, tasmā ekato na dassitāti.

Nahetumūlakam.

534. Nārammaṇamūlakādīsupi pannarasaterasaekādasānavāti sabbadukesu cattārova mūlagaṇanaparicchedā. Tikādīsū pana bahupaccayasamāyoge itarānīpi satta pañca tīṇi dve ekanti paricchinnagaṇanāni vissajjanāni labbhantiyeva. Tesu yesaṃ paccayānaṃ samāyoge yaṃ yaṃ labbhati, taṃ taṃ heṭṭhā vuttanayena sādhuṃ sallakkhetvā uddharitabbaṃ. Sabbesu cetesu nārammaṇamūlakādīsū nārammaṇādīni padāni atikkantena hetupadena saddhiṃ paṭhamaṃ bandhitvāva cakkāni katāni. Yasmā pana tāni nahetumūlake vuttasadisāneva honti, tasmā vitthārena adassetvā saṅkhepaṃ katvā dassitāni. Tattha yathā nahetumūlake nārammaṇanaupanissayā viṣuṃ viṣuṃ pannarasa vāre labhantāpi samāyoge terasa labhiṃsu, evaṃ sabbattha teraseva labhanti. Yathā ca nārammaṇanasahajātehi saddhiṃ naupanissaye satta vārā honti, evaṃ naupanissayanārammaṇehi saddhiṃ nasahajātepi satta.

538. Nanissayapaccayā naupanissayapaccayā napacchājāte tīṇīti kusalādīni abyākatantāni. Tesu kaṭattārūpañca āhārasamuṭṭhānañca paccayuppannaṃ.

543-544. Nāhāranaindriyamūlakesu catukkesu nakammena saddhiṃ aghaṭitattā nahetumūlake viya ekentena labbhanti. Naindriyamūlake naupanissaye ca napurejāte ca ṭhapetvā nāhāre tīṇīti kātābbanti naindriyapaccayato paṭṭhāya ime dve paccaye

ghaṭetvā naindriyapaccayā...pe... naupanissayapaccayā nāhāre tīṇī.
Naindriyapaccayā...pe... napurejātapaccayā nāhāre tīṇīti evaṃ imehi paccayehi
saddhiṃ nāhārapaccaye ca gaṇanā kātabbāti attho. Tattha tīṇīti kusalādīneva
abyākatassa. Tattha kusalākusalā kaṭattārūpānaṃ purejātassa ca kāyassa
pacchājātapaccayena, abyākatā pana cittacetāsikā pacchājātapaccayenevāti imesaṃ
vasena tīṇi vissajjanāni kātabbāni. Parato pana napacchājātena saddhiṃ ghaṭitattā
nāhāre dveti vuttaṃ. Tattha kaṭattārūpavasena kusalaṃ abyākatassa, tathā
akusalanti ettakameva labbhati. Āhārassa pana paṭikkhittattā kabaḷikārāhāro
atthiavigatavasenāpi paccayabhāvaṃ na labbhati.

545. Navippayuttamūlakassa catumūlake naupanissaye pañcāti kusalo
sahajātakusalassa, kusalo kaṭattārūpasaṅkhātassa abyākatassa, akusalo
sahajātaakusalassa, tathā kaṭattārūpasaṅkhātassa abyākatassa, abyākato
sahajātaabyākatassāti evaṃ pañca. Navippayuttapaccayā...pe... naupanissaye tīṇīti
heṭṭhā vuttanayeneva kusalādayo tayo abyākatassa.

546. Noatthipaccayā nahetuyā navāti nahetupaccayā noatthiyā vuttā naveva.
Sabbepi hi te ekamūlakekāvasānā anantarapakatūpanissayavasena labbhanti.
Nārammaṇe navātipi teyeva nārammaṇe ṭhatvā naupanissaye dve kātabbā. Yāva
nissayampīti noatthimūlake naye “noatthipaccayā nahetupaccayā
nārammaṇapaccayā”ti evaṃ cakkabandhagamanena nārammaṇapaccaye ṭhatvā
imehi vā tīhi, ito paresu nādhipatiādīsu aññataraññatarena vā saddhiṃ yāva
nissayapaccayaṃ pāpuṇāti, tāva gantvā naupanissaye dve vissajjanāni kātabbānīti
attho.

Evaṃ lakkhaṇaṃ ṭhapetvā puna nārammaṇato paṭṭhāya yāva nissayā satta paccaye
gahetvā naupanissaye dveti āha. Tattha noatthipaccayā nahetupaccayā
nārammaṇapaccayā naupanissaye dve, noatthipaccayā
nahetunārammaṇanādhipatipaccayā naupanissaye dveti evaṃ nārammaṇato
purimapacchimehi nissayapariyosānehi sabbapadehi saddhiṃ yojanā kātabbā. Dveti
panettha kusalo abyākatassa, akusalo abyākatassāti nānākkhaṇikakammavasena
kaṭattārūpassa paccayavasena veditabbāni. Naupanissayapadena saddhiṃ
napurejātādīsu sabbattha dve. Kammapaccayo panettha na gahito. Tasmiṃhi gahite
tepi dve vārā chijjanti, vissajjanameva na labbhati. Evaṃ yena yena saddhiṃ yassa
yassa saṃsandane. Yaṃ labbhati, yaṃca parihāyati, taṃ sabbaṃ sādhukaṃ
sallakkhetvā sabbapaccanīyesu gaṇanā uddharitabbāti.

Paccanīyagaṇanavaṇṇanā.

Anulomapaccanīyavaṇṇanā

550. Anulomapaccanīye “hetuyā satta, ārammaṇe navā”ti evaṃ anulome “nahetuyā
pannarasa, nārammaṇe pannarasā”ti evaṃ paccanīye ca laddhagaṇanesu paccayesu
yo paccayo anulomato ṭhito, tassa anulome laddhavārehi saddhiṃ ye paccanīyato
ṭhitassa paccanīye laddhavāresu sadisavārā, tesaṃ vasena gaṇanā veditabbā.
Anulomasmiṃhi hetupaccaye “hetuyā sattā”ti satta vārā laddhā, paccanīye
nārammaṇapaccaye “nārammaṇe pannarasā”ti pannarasa laddhā. Tesu ye hetuyā
satta vuttā, tehi saddhiṃ nārammaṇe vuttasu pannarasasu “kusalo kusalassa,

abyākatassa, kusalābyākatassa, akusalo akusalassa, abyākatassa, akusalābyākatassa, abyākato abyākatassā”ti ime satta sadisā. Te sandhāya hetupaccayā nārammaṇe sattāti vuttaṃ. Naadhipatīyā sattātiādīsupi eseṇa nayo.

Nasahajātassa pana hetupaccayassa abhāvā nasahajāte ekopi na labbhati, tasmā tena saddhiṃ yojanā na katā. Naaññamaññe kusalādayo tayo rūpābyākatassa labbhanti, te sandhāya tīṇīti vuttaṃ. Tathā nasampayutte. Navippayutte pana kusalaṃ kusalassa, akusalaṃ akusalassa, abyākataṃ abyākatassāti arūpadhammavasena tīṇi veditabbāni. Nanissayanoatthinoavigatā nasahajāto viya na labbhantiyevāti tehipi saddhiṃ yojanā na katā. Evamettha satta tīṇīti dveveva gaṇanaparicchedā, tesam vasena ūnataragaṇanena saddhiṃ atirekagaṇanassapi gaṇanaṃ parihāpetvā paccayaghaṭanesu gaṇanā veditabbā.

551. Tattha hetusahajātanissayaatthiavigatanti nārammaṇe sattāti kusalo dhammo kusalassa dhammassa hetupaccayena paccayo, sahajātanissayaatthiavigatapaccayena paccayo, nārammaṇapaccayena paccayo. Kusalaṃ hetū sampayuttakānaṃ khandhānaṃ hetupaccayena paccayo, sahajātanissayaatthiavigatapaccayena paccayo, nārammaṇapaccayena paccayoti iminā nayaṇa satta vārā uddharitabbā. Nādhīpatīyā sattātiādīsupi eseṇa nayo. Dutīye ghaṭane aññamaññassa pavīṭṭhattā ṭhapetvā nasampayuttaṃ sesesu tīṇīti vuttaṃ. Nasampayutte pana aññamaññavippayuttaṃ paṭisandhināmarūpaṃ sandhāya ekanti vuttaṃ. Aññamaññapaccayo cettha anulomaghaṭane pavīṭṭhattā paccanīyato na labbhati, tasmā “naaññamaññe”ti na vuttaṃ. Yathā cettha, evaṃ sesaghaṭanesupi pavīṭṭhapaccayā paccanīyato na labbhanti na vuttā. Tatiyaghaṭane sampayuttassa pavīṭṭhattā sabbattha tīṇīyeva. Catutthaghaṭane vippayuttassa pavīṭṭhattā tīṇi kusalādīni cittasamuṭṭhānarūpassa. Pañcame vipākassa pavīṭṭhattā sabbattha ekaṃ abyākatena abyākataṃ. Ito paresupi vipākasampayuttesu eseṇa nayo.

552. Hetusahajātanissayaīndriyamaggaatthiavigatanti nārammaṇe cattārīti kusalo kusalassa, abyākatassa, kusalābyākatassa; abyākato abyākatassāti imesaṃ vasena veditabbāni. Sesesupi eseṇa nayo. Naaññamaññe dveti kusalo abyākatassa, tathā abyākato. Paratopi dvīsū eseṇa nayo. Iminā upāyena sabbaghaṭanesu labbhamānavasena gaṇanā veditabbā. Sabbānīpi cetāni imasmiṃ anulomapaccanīye sahajātavasena ceva pakiṇṇakavasena ca pannarasādhikāni cattārī ghaṭanasatāni vuttāni. Tesu tasmīṃ tasmīṃ ghaṭane ye anulomato ṭhitā paccayā, tesam ekopi paccanīyato na labbhati. Hetumūlake cettha paṭhame ghaṭane anulomato pañcannaṃ paccayānaṃ ṭhitattā paccanīyato ekūnavīsati paccayā āgatā. Evaṃ sesesupi anulomato ṭhitāvasesā paccanīyato āgatā. Anulomato cettha bahūsipi ṭhitesu paccanīyato ekekova āgatoti veditabbo. Yathā ca hetumūlake, evaṃ ārammaṇādimūlakesupi sabbametaṃ vidhānaṃ yathānurūpato veditabbanti.

Anulomapaccanīyavaṇṇanā.

Paccanīyānulomavaṇṇanā

631. Paccanīyānulomepi “hetuyā satta, ārammaṇe navā”ti evaṃ anulome “nahetuyā pannarasa, nārammaṇe pannarasā”ti evaṃ paccanīye ca laddhagaṇanesu paccayesu yo paccanīyato ṭhito, tassa paccanīyato laddhavāresu ye anulomato ṭhitassa anulomato laddhavārehi sadisā vārā, tesam vasena gaṇanā veditabbā. Paccanīyasmiñhi nahetupaccaye “nahetuyā pannarasā”ti pannarasa vārā laddhā,

anulome ārammaṇapaccaye “ārammaṇe navā”ti nava vārā laddhā. Tattha ye nahetuyā pannarasa vuttā, tesu ye vārā ārammaṇe vutthehi navahi sadisā, tesam vasena gaṇanā veditabbā. Tattha ye ārammaṇe nava vuttā, te nahetuyā vuttesu pannarasasu kusalo “kusalākusalābyākatānaṃ, akusalo akusalakusalābyākatānaṃ, abyākato abyākatakusalākusalāna”nti imehi navahi sadisā, te sandhāya nahetuyā ārammaṇe navāti vuttaṃ. Adhipatiyā dasātiādīsupi eseva nayo. Ārammaṇādīnañhi anulomagaṇanāya ye vārā vuttā nahetupaccayena saddhiṃ saṃsandanehi te sabbe labbhantīti veditabbā. “Kusalo dhammo kusalassa dhammassa nahetupaccayena paccayo ārammaṇapaccayena paccayo, dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā taṃ paccavekkhati, pubbe suciṇṇāni paccavekkhati”ti iminā upāyena tesam pāli uddharitabbā.

Nahetupaccayā adhipatiyā dasāti ettha ṭhapetvā vīmaṃsādhipatiṃ sesādhipativasena anulomavibhaṅge āgatavārā uddharitabbā. Evamettha nava dasasattatīṇiterasaekanti cha gaṇanaparicchedā, tesam vasena ūnataragaṇanena saddhiṃ atirekagaṇanassāpi gaṇanaṃ parihāpetvā nahetumūlakādīnaṃ nayānaṃ timūlakādīsū sabbasaṃsandanesu gaṇanā veditabbā. Idaṃ tāva sādharmaṇalakkhaṇaṃ. Na panetaṃ sabbasaṃsandanesu gacchati, yehi pana paccayehi saddhiṃ yesaṃ paccayānaṃ saṃsandane ye vārā virujjhanti, te apanetvā avasesānaṃ vasenapettha gaṇanā veditabbā.

Nahetupaccayā naārammaṇapaccayā adhipatiyā sattāti ettha hi kusalo akusalassa; abyākato kusalassa, akusalassāti ime ārammaṇādhipativasena labbhamānā tayo vārā virujjhanti. Kasmā? Naārammaṇapaccayāti vuttattā. Tasmā te apanetvā sahaajātādhipatinayenevettha “kusalo kusalassa, abyākatassa, kusalābyākatassa; akusalo akusalassa, abyākatassa, akusalābyākatassa; abyākato abyākatassā”ti satta vārā veditabbā. Tepi nahetupaccayāti vacanato ṭhapetvā vīmaṃsādhipatiṃ sesādhipatīnaṃ vasena. Evaṃ sabbattha ūnataragaṇanapaccayavasena avirujjhamānagaṇanavasena ca gaṇanā veditabbā.

Yesu ca paccayesu paccanīyato ṭhitesu ye anulomato na tiṭṭhanti, tepi veditabbā. Seyyathidaṃ - anantare paccanīyato ṭhite samanantarāsevananattavigatā anulomato na tiṭṭhanti, sahaajāte paccanīyato ṭhite hetuaññaṃaṇṇavipākajhānamaggasampayuttā anulomato na tiṭṭhanti, nissaye paccanīyato ṭhite vatthupurejāto anulomato na tiṭṭhati. Āhāre vā indriye vā paccanīyato ṭhite hetuaññaṃaṇṇavipākajhānamaggasampayuttā anulomato na tiṭṭhanti. Ārammaṇe pana paccanīyato ṭhite adhipatiupanissayā anulomato na tiṭṭhanti, ārammaṇādhipatiārammaṇūpanissayā pana na labbhanti. Iminā upāyena sabbattha yaṃ labbhanti, yañca na labbhanti, taṃ jānitvā labbhamānavasena vārā uddharitabbā.

Tattha sabbesupi timūlakādīsū anantare sattātiādayo dumūlake laddhavārāyeva sattamūlakādīsū pana nasahaajātapaccayā nissaye tīṇīti purejātavasena vatthunissaye tīṇi. Kamme dve nānākkhaṇikavaseneva. Āhāre ekaṃ kabalīkārāhāravasena. Indriye ekaṃ rūpindriyavasena. Kamena gantvā vippayutte tīṇīti kusalādīnaṃ abyākatantāni pacchājātavasena. Atthiavigatesu pañcāti tāni ceva tīṇi, kusalābyākatā abyākatassa, akusalābyākatā abyākatassāti imāni ca dve pacchājātāhārindriyavasena. Pacchājātapaccayassa paccanīkabhāvato paṭṭhāya pana atthiavigatesu ekanti abyākato abyākatassa āhārindriyavasena. Nāhāre gahite naindriyapaccayāti na gahetabbaṃ. Tathā naindriye gahite nāhārapaccayāti. Kasmā? Dvīsū ekato gahitesu

gaṇetabbavārassa abhāvato. Jhānamaggādīsupi paccaṇīkato t̥hitesu āhārato vā indriyato vā ekaṃ anulomaṃ akatvāva avasāne indriye ekaṃ, atthiyā ekaṃ, avigate ekaṃ, āhāre ekaṃ, atthiyā ekaṃ, avigate ekanti vuttaṃ. Sesamettha uttānatthamevāti.

Nahetumūlakam.

636. Nārammaṇamūlakādīsū naaññamaññamūlake naaññamaññapaccayā hetuyā tīṇīti kusalādīni cittasamuṭṭhānānaṃ. Adhipatiyā aṭṭhāti adhipatiyā vuttesu dasasu “kusalo kusalābyākatassa, akusalo akusalābyākatassā”ti dve apānetvā sesāni aṭṭha. Sahajāte pañcāti hetuyā vuttehi tīhi saddhiṃ “kusalo ca abyākato ca abyākatassa, akusalo ca abyākato ca abyākatassā”ti ime dve. Nissaye sattāti tehi pañcahi saddhiṃ “abyākato kusalassa, abyākato akusalassā”ti ime dve vatthivasena. Kamme tīṇīti hetuyā vuttāneva. Sesatikesupi eseṇa nayo. Adhipatiyā tīṇīti heṭṭhā vuttāneva.

644. Nāhāramūlake aññamaññe tīṇīti t̥hapetvā āhāre sesacetāsikavasena veditabbāni. Yathā ca heṭṭhā, tathā idhāpi nāhāranāindriyesu ekekameva gahitaṃ, na dve ekato.

648. Nasampayuttapaccayā hetuyā tīṇīti heṭṭhā naaññamaññe vuttāneva. Adhipatiyā aṭṭhāti vuttāneva. Navippayuttamūlake kamme pañcāti kusalādicetanā sahajātakusalādīnaṃ, nānākkhaṇikā kusalākusalacetanā kammaṣamuṭṭhānarūpassāti evaṃ pañca. Āhārindriyesu tīṇi sahajātasadisāni. Jhānamaggādīsū tīṇi hetusadisāni.

650. Noatthimūlake yasmā hetu noatthi nāma na hoti, niyamato atthiyeva, tasmā taṃ aggahetvā nārammaṇe navāti vuttaṃ. Yathā ca hetu, tathā aññepi atthipaccayalakkhaṇayuttā ettha anulomato na tiṭṭhanti. Kamme dveti idaṃ pana nānākkhaṇikakammavasena vuttaṃ. Paccaṇīyato sabbe labbhanti. Yaṃ pana anulomato labbhamānampi aggahetvā tato puretarā paccayā paccaṇīyato gayhanti, so pacchā yojanaṃ labhati. Tenevettha “noatthipaccayā nahetupaccayā...pe... noavigatapaccayā kamme dve”ti vuttaṃ. Kasmā panesa sakaṭṭhāneyeva na gahitoti? Yasmā avasesesupi paccaṇīyato t̥hitesu ekova anulomato labbhanti. Idañhi imasmiṃ paccayānulome lakkhaṇaṃ - yo sabbesu paccaṇīyato t̥hitesu ekova anulomato labbhanti, so pacchā vuccatīti. Noatthipaccayā nohetupaccayā...pe... noavigatapaccayā upanissaye navāti etthāpi eseṇa nayo. Idaṃ pana pakatūpanissayavasena vuttaṃ. Iminā upāyena sabbattha labbhamānaṃ alabbhamānaṃ purevuttaṃ pacchāvuttañca veditabbanti.

Pañhāvārassa paccaṇīyānulomavaṇṇanā.

Niṭṭhitā ca kusalattikapaṭṭhānassa vaṇṇanāti.

2. Vedanāttikavaṇṇanā

1. Vedanāttike tisso vedanā rūpaṃ nibbānanti ime dhammā na labbhanti, tasmā ekaṃ khandhaṃ paṭicca dve khandhātīdi vuttaṃ. Paṭisandhikkhaṇe sukhāya vedanāyāti sahetukapaṭisandhivasena vuttaṃ. Dukkavedanā paṭisandhiyaṃ na labbhatīti dutiyavāre paṭisandhiggahaṇaṃ na kataṃ. Tatiyavāre paṭisandhikkhaṇeti sahetukapaṭisandhivasena vuttaṃ. Sesamettha ito paresu ca paccayesu yathāpālīmeva niyyāti. Sabbattha tayo tayo vārā vuttā. Tena vuttaṃ hetuyā tīṇi...pe... avigate tīṇīti.

6. Paccayasamsandane pana sahetukāya vipākadukkhavedanāya abhāvato hetumūlakanaye vipāke dveti vuttaṃ. Adhipatiādīhi saddhiṃ samsandanesupi vipāke dveyeva. Kasmā? Vipāke dukkhavedanāya adhipatijhānamaggānaṃ abhāvato. Yehi ca saddhiṃ samsandane vipāke dve vārā labbhanti, vipākena saddhiṃ samsandane tesupi dveyeva.

10. Paccanīye napurejāte āruppe ca paṭisandhiyañca dukkhavedanāya abhāvato dve vārā āgatā. Navippayuttepi āruppe dukkhābhāvato dveyeva. Sabbaarūpadhammapariggāhakā pana saha-jātādayo paccayā imasmiṃ paccanīyavāre parihāyanti. Kasmā? Vedanāsampayuttassa dhammassa vedanāsampayuttaṃ paṭicca saha-jātādīhi vinā anuppattito pacchājātapaccayañca vināva uppattito.

17. Paccayasamsandane pana napurejāte ekanti āruppe paṭisandhiyañca ahetukādukkhamasukhavedanāsampayuttaṃ sandhāya vuttaṃ. Nakamme dveti ahetukakiriyasampayuttacetanāvasena vuttaṃ. Sukhāya hi adukkhamasukhāya ca vedanāya sampayutte dhamme paṭicca tāhi vedanāhi sampayuttā ahetukakiriyacetanā uppajjanti. Nahetupaccayā navipākepi eseva nayo. Navippayutte ekanti āruppe āvajjanavasena vuttaṃ. Iminā upāyena sabbasamsandanesu gaṇanā veditabbā.

25-37. Anulomapaccanīye paccanīye laddhapaccayā eva paccanīyato tiṭṭhanti. Paccanīyānulome sabbā rūpadhammapariggāhakā saha-jātādayo anulomatova tiṭṭhanti, na paccanīyato. Ahetukassa pana cittuppādassa adhipati natthīti adhipatipaccayo anulomato na tiṭṭhati. Paṭiccavārādīsu pana pacchājāto anulomato na labbhatiyevāti parihīno. Ye cettha anulomato labbhanti, te paccanīyato labbhamānehi saddhiṃ parivattetvāpi yojitāyeva. Tesu tīṇi dve ekanti tayova vāraparicchedā, te sabbattha yathānurūpaṃ sallakkhetabbā. Yo cāyaṃ paṭiccavāre vutto, saha-jātavārādīsupi ayameva vaṇṇanānayo.

38. Pañhāvāre pana sampayuttakānaṃ khandhānanti tena saddhiṃ sampayuttakānaṃ khandhānaṃ tehiyeva vā hetūhi sukhavedanādīhi vā.

39. Vipphaṇṇissāti dānādīsu tāva “kasmā mayā idaṃ kataṃ, duṭṭhu me kataṃ, akataṃ seyyo siyā”ti evaṃ vipphaṇṇissā. Jhānaparihāniyaṃ pana “parihīnaṃ me jhānaṃ, mahājāniyo vatamhī”ti evaṃ vipphaṇṇissā. Moho uppajjatīti dosasampayuttamoho. Tathā moham arabbhāti dosasampayuttamohameva.

45. Sukhāya vedanāya sampayuttaṃ bhavaṅgaṃ adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttassa bhavaṅgassāti tadārammaṇasaṅkhātāṃ piṭṭhibhavaṅgaṃ mūlabhavaṅgassa. Vuṭṭhānassāti tadārammaṇassa bhavaṅgassa vā. Ubhayampi hetam kusalākusalajavanato vuṭṭhitattā vuṭṭhānanti vuccati. Kiriyaṃ vuṭṭhānassāti etthāpi eseva nayo. Phalaṃ vuṭṭhānassāti phalacittaṃ bhavaṅgassa. Bhavaṅgena hi phalato vuṭṭhito nāma hoti. Parato “vuṭṭhāna”nti āgataṭṭhānesupi eseva nayo.

46. Dukkāya vedanāya sampayuttā khandhāti domanassasampayuttā akusalā khandhā. Adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttassa vuṭṭhānassāti tadārammaṇasaṅkhātassa āgantukabhavaṅgassa vā upekkhāsampayuttamūlabhavaṅgassa vā. Sace pana somanassasahagataṃ mūlabhavaṅgaṃ hoti, tadārammaṇassa ca uppattikāraṇaṃ na hoti, javanassa

ārammaṇato aññasmimpi ārammaṇe adukkhamasukhavedanaṃ akusalavipākam uppajjateva. Tampi hi javanato vuṭṭhitattā vuṭṭhānanti vuccati. Sahajātapaccayādiniddesā uttānatthāyeva. Nahettha kiñci atthi, yaṃ na sakkā siyā heṭṭhā vuttanayena vedetuṃ, tasmā sādhuṃ upalakkhetabbam.

62. Idāni yasmiṃ yasmiṃ paccaye ye ye vārā laddhā, sabbe te saṅkhipitvā gaṇanāya dassetuṃ hetuyā tīṇītiādi vuttaṃ. Tattha sabbāni tīṇi suddhānaṃ tiṇṇaṃ padānaṃ vasena veditabbāni. Ārammaṇe nava ekamūlakekāvasānāni. Adhipatiyā pañca sahajātādhīpativasena amissāni tīṇi, ārammaṇādhīpativasena ca “sukhāya sampayutto sukhāya sampayuttassa, adukkhamasukhāya sampayutto adukkhamasukhāya sampayuttassā”ti dve, tāni na gaṇetabbāni. Sukhāya pana sampayutto adukkhamasukhāya, adukkhamasukhāya sampayutto sukhāyāti imāni dve gaṇetabbānīti evaṃ pañca. Anantarasamanantaresu sattāti sukhā dvinnam, tathā dukkhā, adukkhamasukhā tiṇṇampīti evaṃ satta. Upanissaye navāti suhasampayutto suhasampayuttassa tīhipi upanissayehi, dukkhasampayuttassa pakatūpanissayeneva, upekkhāsampayuttassa tīhipi, dukkhasampayutto dukkhasampayuttassa anantarapakatūpanissayehi, suhasampayuttassa pakatūpanissayena, adukkhamasukhasampayuttassa dvidhā, adukkhamasukhasampayutto adukkhamasukhasampayuttassa tidhāpi, tathā suhasampayuttassa, dukkhasampayuttassa anantarapakatūpanissayehīti evaṃ nava. Paccayabhedato panettha pakatūpanissayā nava, anantarūpanissayā satta, ārammaṇūpanissayā cattāroti vīsati upanissayā. Purejātapacchājātā panettha chijjanti. Na hi purejātā pacchājātā vā arūpadhammā arūpadhammānaṃ paccayā honti.

Kamme aṭṭhāti suhasampayutto suhasampayuttassa dvidhāpi, dukkhasampayuttassa nānākkhaṇikatova tathā itarassa. Dukkhasampayutto dukkhasampayuttassa dvidhāpi, suhasampayuttassa natthi, itarassa nānākkhaṇikatova adukkhamasukhasampayutto adukkhamasukhasampayuttassa dvidhāpi, itaresaṃ nānākkhaṇikatoti evaṃ aṭṭha. Paccayabhedato panettha nānākkhaṇikā aṭṭha, sahajātā tīṇīti ekādasa kammaṃpaccayā. Yathā ca purejātapacchājātā, evaṃ vippayuttapaccayopettha chijjati. Arūpadhammā hi arūpadhammānaṃ vippayuttapaccayo na honti. Natthivigatesu satta anantarasadisāva. Evamettha tīṇi pañca satta aṭṭha navāti pañca gaṇanaparicchedā. Tesam vasena paccayasamsandane ūnataragaṇanena saddhiṃ samsandanesu atirekañca alabbhamānañca apanetvā gaṇanā veditabbā.

63-64. Hetuyā saddhiṃ ārammaṇaṃ na labbhati, tathā anantarādayo. Adhipatiyā dveti dukkhapadaṃ ṭhapetvā sesāni dve. Dukkhasampayutto hi hetu adhipati nāma natthi, tasmā so na labbhatīti apanīto. Sesadvayesupi eseva nayo. Iti hetumūlake dveyeve gaṇanaparicchedā, tesam vasena cha ghaṭanāni vuttāni. Tesu paṭhamam avipākabhūtānaṃ ñāṇavippayuttanirādhīpatidhammānaṃ vasena vuttaṃ, dutiyam tesaññeva vipākabhūtānaṃ, tatiyacatutthāni tesaññeva ñāṇasampayuttānaṃ, pañcamam avipākabhūtasādhīpatiamohavasena, chaṭṭham vipākabhūtasādhīpatiamohavasena. Paṭhamam vā sabbahetuvaseṇa, dutiyam sabbavipākahetuvaseṇa, tatiyam sabbāmohahetuvaseṇa, catuttham sabbavipākāmohahetuvaseṇa. Pañcamam sabbasādhīpatiamohavasena, chaṭṭham sabbasādhīpativipākāmohavasena.

66. Ārammaṇamūlake adhipatiyā cattārīti ārammaṇādhīpativasena sukhaṃ

sukhassa, adukkhamasukhassa, adukkhamasukhaṃ adukkhamasukhassa, sukhassāti evaṃ cattāri. Upanissayepi ārammaṇūpanissayavasena cattāro vuttā. Ghaṭanāni panettha ekameva. Adhipatimūlakādīsipi heṭṭhā vuttanayeneva yaṃ labbhati yañca na labbhati, taṃ sabbaṃ sādhuṃ sallakkhetvā saṃsandanaḥaṭanagaṇanā veditabbā.

83-87. Paccanīyamhi kusalattike vuttanayeneva anulomato paccaye uddharitvā tattha laddhānaṃ vārānaṃ vasena paccanīyato gaṇanavasena nahetuyā navāti sabbapaccayesu nava vārā dassitā. Te ekamūlakekāvasānānaṃ navannaṃ vissajjanānaṃ vasena “sukhāya vedanāya sampayutto dhammo sukhāya vedanāya sampayuttassa dhammassa nahetupaccayena paccayo, sukhāya vedanāya sampayuttana cittaṇa dānaṃ datvā”tiādinā nayaṇa pāḷiṃ uddharitvā dassetabbā. Paccayasamṣandane panettha nahetupaccayā...pe... naupanissaye aṭṭhāti nānākkhaṇīkakammapaccayavasena veditabbā. Dubbalakammañhi vipākassa na upanissayo hoti. Kevalaṃ pana nānākkhaṇīkakammapaccayeneva paccayo hoti. Sesamettha anulomapaccanīyapaccanīyānulomesu ca tesaṃ tesaṃ paccayānaṃ yoge laddhavārasena sakkā heṭṭhā vuttanayeneva gaṇetuṃ, tasmā na vitthāritanti.

Vedanāttikavaṇṇanā.

3. Vipākattikavaṇṇanā

1-23. Vipākattike vipākaṃ dhammaṃ paṭicca vipāko dhammo uppajjati hetupaccayāti ye hetupaccaye terasa vārā vuttā, te saṅkhipitvā gaṇanāya dassetuṃ hetuyā terasāti vuttaṃ. Ārammaṇe pañcātiādīsipi eseva nayo. Evamettha terasa pañca nava satta tīṇi dveti cha gaṇanaparicchedā, tesaṃ vasena paccayasamṣandane heṭṭhā vuttanayeneva gaṇanā veditabbā.

24-52. Paccanīyepi vipākaṃ dhammaṃ paṭicca vipāko dhammo uppajjati nahetupaccayāti ye nahetupaccaye dasa vārā vuttā, te saṅkhipitvā gaṇanāya dassetuṃ nahetuyā dasāti vuttaṃ. Na ārammaṇe pañcātiādīsipi eseva nayo. Evamettha dasa pañca terasa dvādasa dve ekaṃ nava tīṇi aṭṭha gaṇanaparicchedā, tesaṃ vasena paccayasamṣandane heṭṭhā vuttanayeneva vitthārato gaṇanā veditabbā. Pāḷi pana saṅkhittā, etesaññeva pana laddhagaṇanaraparicchedānaṃ vārānaṃ vasena saṃsanditvā anulomapaccanīyaṃ paccanīyānulomañca veditabbaṃ.

Sahajātavāro imināva ekagatiko. Paccayanissayasamṣaṭṭhasampayuttavārā yathāpāḷimeva niyyanti.

92. Pañhāvāre kusalākusale niruddheti etasmiṃ vipassanāvasena pavatte kusale sārājjanādivasena pavatte akusale ca niruddhe. Vipāko tadārammaṇatā uppajjātīti kāmāvacaravipāko tadārammaṇatāya uppajjati. Ye pana “vipassanājavanānaṃ vicikicchuddhaccānañca pariyosāne tadārammaṇaṃ natthī”ti vadanti, te imāya tantiyaṃ paṭisedhetabbā. Ākāsānañcāyatanakusalaṃ viññāṇañcāyatanassa kiriyaṇa ārammaṇapaccayena paccayoti arahattaṃ patvā asamāpannapubbā samāpattiyo paṭilomato samāpajjantassa vasenetāṃ vuttaṃ. Iminā upāyena sabbavissajjanesu sādhuṃ pāḷiṃ upaparikkhitvā attho veditabbo.

120. Hetuyā satta, ārammaṇe nava, adhipatiyā dasātiādīsūpi saha-jātādhīpativasena ārammaṇādhīpativasena saha-jātanissayavasena purejātanissayavasena anantarūpanissayavasena ārammaṇūpanissayavasena pakatūpanissayavasena saha-jātavippayuttavasena purejātapacchājātavippayuttavasenāti yattha yattha yathā yathā yattakāni vissajjanāni labbhanti, tattha tattha tathā tathā tāni sabbāni sallakkhetabbāni. Tathā paccanīyādīsu anulomavasena vāruddharaṇaṃ, anulomato laddhavārānaṃ paccanīyato gaṇanā, paccayasamaṣandanaṃ, anulomapaccanīye paccanīyānulome ca suddhikesu ceva saṃsandanavasena ca pavattesu hetumūlakādīsu labbhamānavāragāṇā, alabbhamānānaṃ alabbhamānatāti sabbhaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ.

Yathā cettha, evaṃ ito paresupī tikadukesu. Paṭṭhānapakaraṇaṃhi pālītova anantaṃ aparimāṇaṃ. Tassa padapaṭipāṭiyā atthaṃ vaṇṇayissāmīti paṭipannassa atidīghāyukassāpi āyu nappahoti. Na cassa ekadesaṃ vaṇṇetvā sesamhi nayato dassiyamāne na sakkā attho jānitum, tasmā ito paraṃ ettakampi avatvā sesesu tikadukesu heṭṭhā avuttappakārattā yaṃ yaṃ avassaṃ vattabbaṃ, taṃ tadeva vakkhāma. Yaṃ pana avatvā gamissāma, taṃ pālīnayeneva veditabbanti.

Vipākattikavaṇṇanā.

4. Upādinnaṭṭikavaṇṇanā

51. Upādinnaṭṭupādāniyattikassa pañhāvāre vatthu upādāniyānaṃ khandhānaṃ purejātapaccayena paccayoti pavattiṃ sandhāya vuttaṃ. Paṭisandhiyaṃ pana taṃ purejātaṃ na hoti.

72. Upādinnaṭṭupādāniyo kabalīkāro āhāro upādinnaṭṭupādāniyassa kāyassa āhārapaccayena paccayoti ettha upādinnaṭṭupādāniyo kabalīkārāhāro nāma kammaṣamuṭṭhānānaṃ rūpānaṃ abbhantaragatā oṇā. Upādinnaṭṭupādāniyassa kāyassāti tas-seva kammaṣamuṭṭhānarūpakāyassa āhārapaccayena paccayo. Rūpajīvitindriyaṃ viya kaṭattārūpānaṃ anupālanaupatthambhanavasena paccayo, na janakavasena. Yaṃ pana maṇḍūkādayo gilitvā ṭhitānaṃ ahiādīnaṃ kāyassa jīvamānakamaṇḍūkādīsarīre oṇā āhārapaccayena paccayoti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi jīvamānakasarīre oṇā aññassa sarīrassa āhārapaccayataṃ sādheti. Anupādinnaṭṭupādāniyassa kāyassāti ettha pana janakavasenāpi labbhati. Upādinnaṭṭupādāniyassa ca anupādinnaṭṭupādāniyassa cāti ettha ekassa upatthambhakavasena, ekassa janakavasena, ubhinnaṃpi vā upatthambhakavaseneva vutto. Dve pana āhārā ekato paccayā hontā upatthambhakāva honti, na janakā. Sesamettha pālīmeva sādhukaṃ oloketvā veditabbaṃ.

Upādinnaṭṭikavaṇṇanā.

5-22.

Saṅkiliṭṭhattikādivaṇṇanā

Saṅkiliṭṭhasaṅkilesikattike sabbhaṃ kusalattike vuttanayānusāre-neva veditabbaṃ.

79. Vitakkattike yathākammūpagaññassa parikammanti
dibbacakkhuparikammameva tassa uppādanatthāya parikammaṃ. Uppannassa pana
vaḷaṇṇanakāle parikammaṃ sandhāyetam vuttaṃ. Sesamettha yathāpāḷimeva
niyyāti.

82. Ti tadārammaṇabhavaṅgamūlabhavaṅgānaṃ vasena vuttaṃ. Sesamettha
sabbam pāḷivaseneva veditabbaṃ.

Dassanattike dassanena pahātabbo rāgo uppajjatiādīsu dassanena pahātabbo
puthujjanassa uppajjati. Bhāvanāya pahātabbo sotāpannassāpīti evaṃ uparimassa
uparimassa heṭṭhimā heṭṭhimā nuppajjantīti veditabbā. Dassanena pahātabbo
dhammo bhāvanāya pahātabbassa dhammassa ekenapi paccayena paccayo na hoti.
Sesamettha pāḷiṃ anugantvā kusallattike vuttalakkhaṇavaseneva veditabbaṃ.

Dassanenapahātabbahetukattike dassanenapahātabbahetukādīnaṃ vibhāgo
aṭṭhakathākaṇḍe vuttanayeneva veditabbo. Vicikicchuddhaccasahagato moho
ahetukattā tatiyapade pavitṭho. Evamettha yesaṃ dassanabhāvanāhi pahātabbo
hetu atthi, te pahātabbahetukā. Yesaṃ so natthi te nevadassanena
nabhāvanāyapahātabbahetukāti imaṃ pahātabbahetukavibhāgaṃ ñatvā sesaṃ
dassanenapahātabbattike ceva kusallattike ca dassitalakkhaṇānusāreneva
veditabbaṃ.

Ācayagāmittike ca paṭiccavārasaṃsaṭṭhavāresu anulomaṃ kusallattikasadisameva.
Sesaṃ vissajjanato gaṇanato ca yathāpāḷimeva niyyāti.

Sekkhattike asekkho dhammo sekkhassa dhammassa na kenaci paccayena paccayo.
Sekkho asekkhassa anantarapakatūpanissayo pana hoti. Sesamettha yathāpāḷimeva
niyyāti, tathā parittattike.

Parittārammaṇattike appamāṇārammaṇācetanāti sekkhānaṃ gotrabhucetanā,
paccavekkhaṇācetanātipi vattum vaṭṭati. Vipākānaṃ parittārammaṇānanti
paṭisandhiyaṃ kammaṃ ārammaṇaṃ katvā, pavatte
cakkhuvīññādivasena rūpādiārammaṇaṃ, tadārammaṇavasena javanena
gahitaparittārammaṇaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannānaṃ. Ye pana
“gotrabhucittena natthi paṭisandhī”ti vadanti, te iminā suttana paṭisedhetabbā.
Sesamettha pāḷinayeneva veditabbaṃ. Hīnattiko saṅkiliṭṭhattikasadiso.

Micchattattike micchattaniyato sammattaniyatassa, sammattaniyato vā
micchattaniyatassa kenaci paccayena paccayo na hoti. Micchattaniyato vā
sammattaniyato vā sahaṇatādhīpatirahito nāma natthi. Sammattaniyate ekantato
ārammaṇapurejātaṃ natthi, micchattaniyate siyā ārammaṇapurejātaṃ. Aniyataṃ
cittaṃ ārabba niyatā micchādiṭṭhi uppajjeyya. Sesā niyataṃ ārabba niyataṃ
nuppajjati, micchattaniyataṃ garuṃ katvā na koci dhammo uppajjati. Kusalo
micchattassa upanissayapaccayo na hoti. Sesamettha pāḷiyaṃ vuttanayeneva
veditabbaṃ.

Maggārammaṇattike paṭiccavārassa anulome vipākapaccayo natthi.
Kammaṇapaccayepi imasmiṃ tike nānākkhaṇikaṃ na labbhati, tathā
uppānattikaatīttattikesu. Paccanīye ahetukaṃ maggārammaṇanti ahetukaṃ
maggārammaṇaṃ, āvajjanaṃ sandhāyetam vuttaṃ. Sesamettha pāḷianusāreneva
veditabbaṃ.

Uppannattike ca atītattike ca paṭiccavārādayo natthi, pañhāvāramattameva labbhati. Kasmā? Paṭiccavārādayo hi sahaṇātapurejātānaññeva honti. Ime ca tikā atītānāgatamissakā. Uppannattike cettha anantarabhāgiyāpi paccayā na labbhanti. Kasmā? Uppannattike atītassa abhāvato. Uppanno ca anuppanno cāti ime cettha dve dhammā uppannassa ca anuppannassa cāti imesaṃ dvinnaṃ na kenaci paccayena paccayo. Anuppanno ca uppādī cāti ime pana dve uppannassa ārammaṇūpanissayavasena dvīhi paccayehi paccayo. Sesamettha pāḷiyaṃ āgatanayeneva veditabbaṃ.

Atītattike paccuppannaṃ atītānāgatassa, atītānāgatañca atītānāgatassa na kenaci paccayena paccayo. Nibbānaṃ pana dvīsūpi imesu tikesu neva paccayato na paccayuppannato labbhati. Sesamidhāpi pāḷiyaṃ āgatanayeneva veditabbaṃ.

Ajjhattattike ajjhatabhiddhāpadaṃ na gahitaṃ. Ajjhatabhiddhāsaṅkhātā hi ubho rāsayo neva ekato paccayā honti, na paccayuppannā; tasmā hatthatale ṭhapitassa sāsapassa vaṇṇopi hatthatalavaṇṇena saddhiṃ ekato ārammaṇaṃ na hotīti veditabbo. Yathā ca ajjhatabhiddhāpadaṃ, evamettha ajjhattārammaṇattikepi ajjhatabhiddhārammaṇapadaṃ na labbhati. Sesam yathāpāḷimeva niyyāti.

Sanidassanattikepi pāḷivaseneva attho gahetabbo. Gaṇanāpettha pāḷiyaṃ āgataṃvāre saṅkhipitvā heṭṭhā vuttanayeneva saṃsandanesu saṃsanditvā veditabbāti.

Dhammānulome tikapaṭṭhānavaṇṇanā.

2. Dukapaṭṭhānavaṇṇanā

Dukapaṭṭhānēpi sabbadukesu pañhāvissajjanāni ceva gaṇanā ca pāḷiyaṃ āgatanayeneva veditabbā. Apicettha sahetukaḥetusampayuttadukānaṃ vissajjanaṃ hetudukavissajjanasadisam; tathā hetūcevasahetukaḥetūcevaḥetusampayuttadukānaṃ, tathā sappaccayasāṅkhatadukānaṃ. Idaṃ dukam yathā sappaccayadukam, evaṃ kātābbanti idaṃ yasmā sappaccayo viya appaccayena saṅkhatopi, asaṅkhatena saddhiṃ yojanaṃ na labbhati, tasmā vuttaṃ. Sārammaṇacittasampayuttasamṣaṭṭhadukāpi sadisavissajjanāyeva; tathā āsavaoghayogagocchakā. Ete hi tayo aññaṃaññaṃ sadisavissajjanāyeva. Apica lokiyasāsavasamyojanīyaganthaniyanīvaraṇīyaparāmaṭṭhasaṅkilesikadukā āsavavippayuttasāsavasamyojanavippayuttasamyojanīyaganthavippayuttaganthaniyanīvaraṇavippayuttanīvaraṇīyaparāmāsavippayuttaparāmaṭṭhakilesavippayuttasaṅkil esikapariyāpannasauttaradukāta imepi dukā samānā.

Kilesadukam samyojanadukasadisam.

Saṅkiliṭṭhakilesasampayuttanīvaraṇasampayuttadassanēnapahātabbasaraṇadukāpi samānā. Tathākilesā ceva saṅkiliṭṭhanīvaraṇā ceva nīvaraṇasampayuttakilesā ceva kilesasampayuttadukā. Iminā nayena sabbesaṃ atthato sadisānaṃ dukānaṃ vissajjanāni sadisāneva hontīti veditabbāni. Sabbasmimpi pana paṭṭhāne kenacivīññeyyadukam na labbhati. Āsavā ceva āsavasampayuttā ca, samyojanā ceva samyojanasampayuttā ca, ganthā ceva ganthasampayuttā ca, nīvaraṇā ceva nīvaraṇasampayuttā ca, kilesā ceva saṅkiliṭṭhā cāti evarūpesu dukesu vipākapaccayo ceva nānākkhaṇīkakkammapaccayo ca na labbhati. Nahetusahetukanahetuahetukesu hetupaccayo natthi. Hetū ceva hetusampayuttā ca, āsavā ceva āsavasampayuttā ca, ganthā ceva ganthasampayuttā cāti imesu dukesu nahetunajhānamaggā na

labbhanti. Saṃyojanā ceva saṃyojanasampayuttā ca, nīvaraṇā ceva nīvaraṇasampayuttā ca, kilesā ceva kilesasampayuttā ca, kilesā ceva saṅkiliṭṭhā cāti imesu pana vicikicchuddhaccasahagatassa mohassa vasena nahetupaccayo labbhati; najhānanamaggapaccayā na labbhantīti evaṃ sabbadukesu labbhamānālabbhamānaṃ upaparikkhitvā pāḷivaseneva vāragaṇanā veditabbāti.

Dukapaṭṭhānavaṇṇanā.

3. Dukatikapaṭṭhānavaṇṇanā

Dukatikaṭṭhāne hetuṃ kusalaṃ dhammaṃ paṭicca hetu kusalo dhammo uppajjati hetupaccayāti evaṃ pañhāmattuddhāraseneva saṅkhepato desanā katā. “Kusalaṃ alobhaṃ paṭicca adoso amoho”tiādinā pana nayena vitthāro vattabbo siyā, so heṭṭhā dassitanayena sakkā avuttopi jānitunti ekapadehi ekapaccayo vā na vutto. Yā panesā saṅkhepato desanā katā, sā evaṃ katāti veditabbā. Hetudukena hi saddhiṃ kusalapadaṃ yojetvā paṭiccavāre anulomassa ceva paccanīyassa ca vasena sabbe labbhamānakapaccayā dassitā, anulomapaccanīyapaccanīyānulomanayā ceva sahaajātavārādayo ca na dassitā, kevalaṃ “paṭiccavārasadisamyeva vitthāretabba”nti vuttaṃ. Pañhāvāre pañhampi avissajjetvā kevalaṃ pañhuddhāramattaṃ katvā anulomapaccanīyavaseneva labbhamānapaccayā dassitā. Yathā ca kusalapadaṃ, evaṃ akusalaabyākatapadānīpi hetudukena saddhiṃ yojetvā hetukusaladukatikaṃ niddisitabbanti vuttaṃ.

Tato paraṃ hetuṃ sukhāya vedanāya sampayuttaṃ dhammantiādinā nayena hetuvedanādukatikādīni ekavīsati dukatikāni dassitāni. Yasmā pana hetu nāma sanidassanasappaṭigho anidassanasappaṭigho vā natthi, tasmā hetupadena saddhiṃ sanidassanasappaṭighaanidassanasappaṭighapadāni na yojitāni. Evaṃ hetudukena saddhiṃ labbhamānakavasena dvāvīsati tike yojetvā puna te sahetukadukādīhi saraṇadukapariyosānehi sabbadukehi saddhiṃ yojitā. Tattha yaṃ yaṃ padaṃ yena yena padena saddhiṃ yojanaṃ na gacchati, taṃ taṃ pāḷiyamyeva na labbhatīti vuttaṃ. Evamettha ekena dukena saddhiṃ bāvīsati tike yojetvā puna aparena bāvīsati, aparena bāvīsati paṭipāṭiyā dukasate labbhamānadukapadehi saddhiṃ dvāvīsati tikā yojitāti dvāvīsati tike gahetvā dukasate pakkipitvā dukatikapaṭṭhānaṃ nāma desitaṃ. Tattha yesu yesu ṭhānesu nayaṃ dassetvā pāḷiyā saṅkhepo kato, tesu tesu ṭhānesu dassitanayānurūpena tassā vitthāro veditabboti.

Dukatikaṭṭhānavaṇṇanā.

4. Tikadukapaṭṭhānavaṇṇanā

Tikadukapaṭṭhānēpi kusalaṃ hetuṃ dhammaṃ paṭicca kusalo hetu dhammo uppajjati hetupaccayāti pañhāmattuddhāraseneva desanā katā. Tattha yathā heṭṭhā hetudukena saddhiṃ kusalapadaṃ yojetvā sabbapaccayavasena sabbavāresu saṅkhepato desanā katā, evamidha kusalattikena saddhiṃ hetupadaṃ yojetvā sabbapaccayavasena sabbavāresu saṅkhepato desanā katā. Yathā ca hetupadaṃ, evaṃ nahetupadampi kusalattikena saddhiṃ yojetvā kusalattikahetudukaṃ niṭṭhāpitaṃ. Tato paraṃ sukhāya vedanāya sampayuttaṃ hetuṃ dhammantiādinā nayena vedanāttikahetudukādīni ekavīsati tikadukāni dassitāni.

Evaṃ bāvīsatiyā tikehi saddhiṃ hetudukaṃ yojetvā puna tehiyeva saddhiṃ sahetukadukādayo saraṇadukapariyosānā labbhamānavasena sabbadukā yojitā.

Idhāpi yaṃ yaṃ padaṃ yojanaṃ na gacchati, taṃ taṃ pāḷiyaṃyeva paṭikkhittaṃ. Evaṃ dukasaṃ gahetvā dvāvīsatiyā tikesu pakkhipitvā tikadukapaṭṭhānaṃ nāma desitaṃ. Tatrāpi yena yena nayena pāḷi saṅkhittā, so so nayo vitthārato veditabbo.

Tikadukapaṭṭhānavañṇanā.

5. Tikatikaṭṭhānavañṇanā

Tikatikaṭṭhānēpi kusalaṃ sukhāya vedanāya sampayuttaṃ dhammaṃ paṭicca kusalo sukhāya vedanāya sampayutto dhammo uppajjati hetupaccayāti pañhuddhāravaseneva saṅkhepato desanā katā. Ettha ca kusalattikaṃ vedanāttikādīhi, vedanāttikādayo ca kusalattikenāti evaṃ tikesuyeva tikā pakkhittā. Yena yena ca padena saddhiṃ yaṃ yaṃ padaṃ yojanaṃ na gacchati, taṃ taṃ hāpetvā labbhamānavaseneva sabbapaccayesu vārā ca gaṇananayā ca dassitā, tasmā te sādhuṃ pāḷiṃ upaparikkhitvā veditabbā. Yathā ca kusalattikaṃ vedanāttikādīhi, vedanāttikādayo ca tena saddhiṃ yojetvā veditabbā; tathā ekekaṃ tikaṃ sesehi. Sesā ca tehi saddhiṃ yojetvā veditabbāti.

Tikatikaṭṭhānavañṇanā.

6. Dukadukapaṭṭhānavañṇanā

Dukadukapaṭṭhānēpi hetusahetukaṃ dhammaṃ paṭicca hetusahetuko dhammo uppajjati hetupaccayāti pañhuddhāravaseneva saṅkhepato desanā katā. Tattha hetudukaṃ sahetukadukādīhi, sahetukadukādīni ca tena saddhiṃ yojitāni. Ekekaṃ pana dukaṃ sesehi, sesā ca tehi saddhiṃ paṭipāṭiyā yojetabbā. Idañhi dukadukapaṭṭhānaṃ nāma ‘dukesuyeva duke pakkhipitvā’ desitaṃ. Tenettha sabbadukehi saddhiṃ sabbadukānaṃ yojanā veditabbā. Pāḷi pana saṅkhittā. Yena yena ca padena saddhiṃ yaṃ yaṃ padaṃ yojanaṃ na gacchati, taṃ taṃ hāpetvā desanā katāti.

Dukadukapaṭṭhānavañṇanā.

Ettāvatā -

Tikañca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ,
Dukaṃ tikañceva tikaṃ dukañca;
Tikaṃ tikañceva dukaṃ dukañca,
Cha anulomamhi nayā sugambhīrāti. -

Dhammānulomapaṭṭhāne cha nayā niddiṭṭhā honti. Paccayavasena panettha ekekasmīṃ paṭṭhāne anulomādayo cattāro cattāro nayāti ekena pariyāyena catuvīsatinayapaṭimaṇḍitaṃ anulomapaṭṭhānaṃyeva veditabbaṃ.

7-12. Paccanīyapaṭṭhānavañṇanā

1. Idāni kusalādīnaṃ padānaṃ paṭikkhepavasena dhammānaṃ paccanīyatāya laddhanāmaṃ paccanīyapaṭṭhānaṃ dassetuṃ nakusalaṃ dhammaṃ paṭicca nakusalo dhammo uppajjati hetupaccayātiādi āraddhaṃ. Tattha nakusalaṃ dhammaṃ paṭiccāti kusalassa paccayabhāvaṃ vāreti. Nakusalo dhammo uppajjati kusalassa uppattiṃ vāreti, tasmā “akusalābyākataṃ ekaṃ khandhaṃ paṭicca akusalābyākataṃ tayo khandhā cittasamuṭṭhānañca rūpa”nti evamādinā nāyenettha

pañhaṃ vissajjitabbaṃ. Tasmim̐ tasmim̐ paccaye laddhagaṇanā pana pāliyaṃ vuttāyeva. Yepi vārā sadisavissajjanā, tepi tatttheva dassitā. Tasmā sabbamettha heṭṭhā vuttanayānusārena pāliṃ upaparikkhitvā veditabbaṃ. Yathā cettha, evaṃ dukapaṭṭhāne, dukatikapaṭṭhāne, tikadukapaṭṭhāne tikatikapaṭṭhāne, dukadukapaṭṭhāne ca.

Ettāvatā -

Tikañca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ,
Dukaṃ tikañceva tikaṃ dukañca;
Tikaṃ tikañceva, dukaṃ dukañca,
Cha paccanīyamhi nayā sugambhīrāti. -

Aṭṭhakathāyaṃ vuttagāthāya dīpitā. Dhammapaccanīyapaṭṭhāne cha nayā niddiṭṭhā honti. Paccayavasena panettha ekekasmim̐ paṭṭhāne anulomādayo cattāro cattāro nayāti ekena pariyāyena catuvīsatinayapaṭimaṇḍitaṃ paccanīyapaṭṭhānaññeva veditabbaṃ.

Paccanīyapaṭṭhānavaraṇṇanā.

13-18. Anulomapaccanīyapaṭṭhānavaraṇṇanā

1. Idāni kusalādīsu dhammesu paccayadhammaṃ appaṭikkhipitvā paccayuppannassa kusalādibhāvapaṭikkhepavasena dhammānaṃ anulomapaccanīyatāya laddhanāmaṃ anulomapaccanīyapaṭṭhānaṃ dassetuṃ kusalaṃ dhammaṃ paṭicca na kusalo dhammo uppajjati hetupaccayātiādi āraddhaṃ. Tattha kusalaṃ dhammaṃ paṭiccāti kusalassa paccayabhāvaṃ anujānāti. Na kusalo dhammo uppajjati kusalasseva uppattiṃ vāreti. Tasmā “kusale khandhe paṭicca cittasamuṭṭhānaṃ rūpa”ntiādinā nayena vissajjanaṃ dassitaṃ, taṃ sabbam̐ pāliṃ oloketvā sādhuṃ sallakkhetabbaṃ. Yampi yena sadisaṃ, yañca yattha labbhati, yo ca yesaṃ vissajjanānaṃ yesu paccayesu gaṇanaparicchedo, so sabbo pāliyaṃ dassito, tasmā pāliyeva ettha attho. Yathā cettha, evaṃ dukapaṭṭhānādīsupīti.

Ettāvatā -

Tikañca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ,
Dukaṃ tikañceva tikaṃ dukañca;
Tikaṃ tikañceva, dukaṃ dukañca,
Cha anulomapaccanīyamhi nayā sugambhīrāti. -

Aṭṭhakathāyaṃ vuttagāthāya dīpitā dhammānulomapaccanīyapaṭṭhāne cha nayā niddiṭṭhā honti. Paccayavasena panettha ekekasmim̐ paṭṭhāne anulomādayo cattāro cattāro nayāti ekena pariyāyena catuvīsatinayapaṭimaṇḍitaṃ anulomapaccanīyapaṭṭhānaññeva veditabbaṃ.

Anulomapaccanīyapaṭṭhānavaraṇṇanā.

19-24. Paccanīyānulomapaṭṭhānavaraṇṇanā

1. Idāni kusalādīsu dhammesu paccayadhammaṃ paṭikkhipitvā paccayuppannassa kusalādibhāvaṃ appaṭikkhepavasena dhammānaṃ paccanīyānulomatāya laddhanāmaṃ paccanīyānulomapaṭṭhānaṃ dassetuṃ nakusalaṃ dhammaṃ paṭicca

akusalo dhammo uppajjati hetupaccayātiādi āraddham. Tattha nakusalam dhammam paṭiccāti kusalassa paccayabhāvam vāreti. Akusalo dhammo uppajjatīti akusalassa uppattiṃ anujānāti. Nakusalañhi akusalam abyākatam vā, tañca sahaajātapaccayam katvā uppajjamāno kusalo nāma natthi, tasmā akusalābyākatavasena desanā katā. Tattha “akusalam ekam khandham paṭicca tayo khandhā”ti evam nakusalam dhammam paṭicca vissajjanam veditabbam. Abyākato dhammo uppajjati hetupaccayāti ayaṃ pana pañho “vipākābyākatam kiriyābyākatam ekam khandham paṭicca tayo khandhā cittasamuṭṭhānañca rūpa”nti vissajjitova. Iti sabbapañhesu avissajjitassa atthānurūpaṃ vissajjitassa ca pālīāgatameva vissajjanam. Ekekasmiñca tikaduke vārappabhedapaccayagaṇanavidhānam sabbam heṭṭhā vuttanayānusāreneva veditabbam.

Ettāvatā ca -

Tikañca paṭṭhānavaram dukuttamam,
Dukam tikañceva tikam dukañca;
Tikam tikañceva dukam dukañca,
Cha paccanīyānulomamhi nayā sugambhīrāti. -

Aṭṭhakathāyaṃ vuttagāthāya dīpitā. Dhammapaccanīyānulomapaṭṭhāne cha nayā niddiṭṭhā honti. Paccayavasena panettha ekekasmiṃ paṭṭhāne anulomādayo cattāro cattāro nayāti ekena pariyāyena catuvīsatinayapaṭimaṇḍitam paccanīyānulomapaṭṭhānaññeva veditabbam.

Paccanīyānulomapaṭṭhānavāṇanā.

Evam dhammānulomādivasena catūsu vāresu ekekasmiṃ catuvīsatiyā catuvīsatiyā nayānam vasena channavuti nayā honti. Tattha paccayanaye aggahetvā ekekasmiṃ paṭṭhāne tikadukādīnaññeva channam channam nayānam vasenetam catuvīsatinayapaṭimaṇḍitam samantapaṭṭhānamahāpakaraṇam veditabbam. Keci pana “kusalārammaṇo dhammo akusalārammaṇo dhammo”tiādinā nayena ārammaṇamātikam nāma ṭhapetvā “kusalārammaṇo dhammo kusalārammaṇassa dhammassa hetupaccayena paccayo”tiādinā nayena ārammaṇapaṭṭhānam nāma dassetvā aparampi phassādīnam vasenapi phassapaṭṭhānam nāma uddharitvā dassenti. Tam neva pālīyaṃ na aṭṭhakathāsu sandissatīti idha na vicāritam. Saṅgītiāruḥhapālīvaseneva panettha vāṇanā katāti veditabbā.

Ettāvatā ca -

Sammūḷhā yattha pajā, tantākulādibhāvamāpannā;
Nekavidhadukkhagahanaṃ, saṃsāraṃ nātivattanti.

Paccayabhede kusalo, loke garutampi paccayākāraṃ;
Atinippuṇagambhīraṃ, javanabbhūmiṃ buddhaññāssa.

Kusalādidhammabhedaṃ, nissāya nayehi vividhagaṇanehi;
Vitthārento sattama-mabhidhammappakaraṇam satthā.

Suvihitasanniṭṭhāno, paṭṭhānam nāma yaṃ pakāsesi;
Saddhāya samāradhā, yā aṭṭhakathā mayā tassa.

Ācariyānaṃ vādaṃ, avihāya vibhajjavādisissānaṃ;
Atibahuvidhantarāye, lokamhi anantarāyena.

Sā evaṃ ajja katā, cuddasamattehi bhāṇavārehi;
Atthaṃ pakāsayantī, paṭṭhānavarassa sakalassa.

Sanniṭṭhānaṃ pattā yatheva niṭṭhaṃ tathā bahujanassa;
Sampāpuṇantu sīghaṃ, kalyāṇā sabbasaṅkappā.

Ettāvatā -

Sattappakaraṇaṃ nātho, abhidhammamedesayi;
Devātidevo devānaṃ, devalokamhi yaṃ pure.

Tassa aṭṭhakathā esā, sakalassāpi niṭṭhitā;
Ciraṭṭhitatthaṃ dhammassa, niṭṭhapentena taṃ mayā.

Yaṃ pattaṃ kusalaṃ tassa, ānubhāvena pāṇino;
Sabbe saddhammarājassa, ñatvā dhammaṃ sukhāvahaṃ.

Pāpuṇantu visuddhāya, sukhāya paṭipattiyā;
Asokamanupāyāsaṃ, nibbānasukhamuttamaṃ.

Ciraṃ tiṭṭhatu saddhammo, dhamme hontu sagāravā;
Sabbepi sattā kālena, sammā devo pavassatu.

Yathā rakkhiṃsu porāṇā, surājāno tathevimaṃ;
Rājā rakkhatu dhammena, attanova pajaṃ pajanti.

Paṭṭhānappakaraṇa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca pañcapakaraṇaṭṭhakathāti.

Nigamanakathā

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyapaṭimaṇḍitena
sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena
sakasamayasaṃmayantaragahanajjhogāhaṇasamatthena
paññāveyyattiyasamannāgatena tipiṭakapariyattippabhede sātṭhakathe satthusāsane
appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena
karaṇasampattijanitasukhaviniggaṭamadhurodāravacanālāvaṇṇayuttana
yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā pabhinnaṭṭhisambhidāparivāre
chaḷabhiññāḍippabhedaguṇapaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme
suppatiṭṭhitabuddhīnaṃ theravaṃsappadīpānaṃ therānaṃ mahāvihāravāsīnaṃ
vaṃsālaṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā buddhaghosoti garūhi
gahitaṇāmadheyyena therena katā ayaṃ sakalassāpi abhidhammapiṭakassa
aṭṭhakathā -

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittaraṇesinaṃ;
Dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ paññāvisuddhiyā.

Yāva buddhoti nāmaṃpi, suddhacittassa tādino;

Lokamhi lokajetthassa, pavattati mahesinoti.

Abhidhammapiṭaka-aṭṭhakathā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. 3. Ο Κανόνας της ανώτερης διδασκαλίας - Σχόλια. 9. Σχόλια για τις συνθηκοκρατημένες σχέσεις-1. Απαρίθμηση των συνθηκών έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org